

העין השביעית

ניליון חסי' 14. מאי 1998

פוסט-מודרניזם

כמו בתחומי תרבות אחרים, כך גם בעיתונות נשברות הייררכיות ומתרסקות אמות-מידה. הכול אפשרי, הכול מותר ולכול יש צידוק. תופעות שבעבר היו נחלתם של עיתונאים חריגים, או של כלי תקשורת נידחים, מוצאות לעצמן מקום במרכז הזירה העיתונאית והן מתקבלות כדבר מובן מאליו. מי שמערער עליהן מציב את עצמו מול כיתת יורים: בשם הקדמה וההיענות לרוח הזמן, הוא מוקע כמי שאבד עליו הכלה.

כאשר ערוץ 2 מעמיד במרכז מהדורות החדשות שלו את ה"אנלייזר", זה נחשב לעדכני, צעיר ורע-נן, וכאשר עורכי "מבט" אינם בוחלים לשדר את גניחות המוות של לזר מרמלשטיין, שהקליט את המעמד שבו ירה בו חתנו לשעבר, מתורצת ההחל-טה בדרמה שהיתה במעמד. כאשר עיתוני הצהריים עשו להם הרגל יומי לפרסם, סתם כך, תמונות דיוקן של נערות נאות בעמודי החדשות המרכזיים שלהם, מוגדר הנוהג "חדשות רכות", וכאשר "ערב חדש" ו"חמש עם רפי רשף" מקצים, כדבר שבשגרה, מקום לקידום תוכניות בידור בהמשך הערב בשני הערוצים, מנומקים השידורים האלה בתחרות בונה ומפרה. ברקע מטרטרות תחנות הרדיו הפי-ראטי, הכובשות קהל מאזינים בלתי מבוסס, את בשורתן והבליהן מבלי להידרש לעמוד במבחנים אלמנטריים של אתיקה עיתונאית, ובקדמת הבימה מלאים כל ערוצי התקשורת בתמונות ובתיאורים קרתניים על חופשת הפסח של משפחת נתניהו.

המתירנות הזו מתרחשת בתקופה שבה התקשורת נוכחת בכל פן של החיים; במדינות מסוימות - ישראל היא אחת מהן - קורה לא אחת שהתקשורת היא הממד העיקרי שבו מתנהלים החיים הציבוריים. "אני מתוקשר, משמע אני מתפקד", אומר לעצמו המנהיג, או נושא המשרה הציבורית, הפוסט-מודרניסטי. התופעה הזו מטילה לכאורה על העיתונות משנה אחריות, אבל במקום להציב סרגל לבחינת התנהגות, היא נגררת אחר קול ההמון. כאשר התקשורת מאבדת את חוט שדרתה היא הופכת לספוג ומשמיטה מידיה את תפקידה החברתי.

קשה בעידן הפוסט-מודרני לעמוד בשער ולקרוא לסדר. קני-המידה מיטשטשים, אמיתות יסוד נמח-קות, אופנות עיתונאיות באות וחולפות, עולם המושגים נמצא בתזוית מתמדת. על העיתונות מרחפת סכנה שאת מקומה של השליחות הציבורית, שעמדה עד כה ביסוד קיומה, תופס והולך המרדף שהיא מנהלת אחר טעם הקהל. ■

עוזי בנימן

4	רחם ושעשועים: פרשת הפונדקאית - רוני דגן ואבנר הופשטיין
10	בעקבות "תקומה": הסלקציה היא הקונספציה - ענת בלינט
14	בעקבות "תקומה": לקחו להם את העיגול - נחום ברנע
16	בעקבות "תקומה": רוח התקופה - אלי שאלתיאל
17	בעקבות "תקומה": הקולות צומחים מלמטה - ירון אזרחי
18	בעקבות "תקומה": פרדוקס החומר החזותי - אורי קליין
19	מוות בשידור חי: רצח לזר מרמלשטיין - ברוך קרא
22	הוציאו דברים מהקשרם: גדעון לוי ואהוד ברק - כרמית גיא
23	בכלל לא מדהים: האנלייזר בתקשורת - גיל רימון
24	כמו כפפה ליד: נתניהו והתקשורת - חמי שלו
26	בדרך לשוויון זכויות: מעמד האיור בעיתונות - זאב אנגלמאיר, דודו גבע, דייוויס גרבו, איתן קדמי
31	איפה טעינו: הפרשנות הכלכלית של שנת 95' - סבר פלוצקר
32	סופה של ועדת צוקרמן: דו"ח אישי - ארנון צוקרמן
34	עין בינלאומית: דרך המשי לסיין - רפי מן
36	אל תיחנו להם מילונים: המונחון של "ערוץ 7" - רון נשיאל
38	התנחלויות בגלי האחר: תחנות הרדיו הפיאטיות - יזהר באר
40	קורא מן השורה: בחזרה לשפה המגויסת - עמוס נוי
41	כתב חוץ: שטח סטריילי - מרג'ורי מילר
42	לשון הרע: מכתבים אינם מחסנים - איתן להמן
44	מסיבת עיתונאים
45	אירועי תקשורת

איור השנער: דורה שמיר

"העין השביעית"

בהוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה

ת.ד. 4702 ירושלים 91040

טלפון: 02-5618244 שולוחה 206 פקס: 02-5635319

עורך: עוזי בנימן

מערכת: נחום ברנע, כרמית גיא, רפי מן

יישוע: פרופ' ירון אזרחי, פרופ' אפרים צדקה,

פרופ' מרדכי קרמיצר

עריכה גראפית: שמי-בושורי עיצוב גראפי

עריכה לשונית: מיכל רוזנטל

מוכיר המערכת: ארנון לוי

דפוס: דפוס העיר העתיקה

כתובתנו באינטרנט: <http://www.idi.org.il>

דואר אלקטרוני: arnon@idi.org.il

המכון הישראלי לדמוקרטיה
THE ISRAEL DEMOCRACY INSTITUTE
An Israel-Diaspora Enterprise

רחם ושעשועים

רוני דגן ואבנר הופשטיין

בחדש הרביעי להריון הפונדקאית מינו ההורים הביולוגים ידיד משפחה שייסייע ביצירת הקשר עם התקשורת, ויחד יצאו למסע מכירות נרחב של סיפורם. המבצע הצליח מעל למשוער. כך מכרה התקשורת את נשמתה

נפשית ופיזית, קשה מכפי שאפשר היה להעריך, והיא מרבה להתחרט. ואולם החוק אינו מאפשר לה את זכות ההסתלקות מהחווה שחתמה, זכות המוקנית לכל מי שחותם על חוזה. מפתיע יותר היה הגילוי כי לזוג ההורים, ובייחוד לאב, יש מלבד הכמיהה לצאצא גם מושג ברור למדי באשר לערך התקשורת – והכלכלי – הטמון בסיפורם. כפי שאמר נ' (שמו של האב, כמו שמם של כל המעורבים בתהליך, נשאר חסוי מכוח החוק והחלטת בית-המשפט) לאחד הכתבים שעקבו אחר הסיפור: "בין כה וכה הולכים לחגוג עלינו, אז למה שלא נשתתף בשלל?"

ואכן, בחודש הרביעי להריון מינו ההורים הביולוגים ידיד משפחה מהמושב, רפי שמו, שייסייע ביצירת הקשר עם התקשורת, ויחד יצאו למסע מכירות נרחב של סיפורם. קשר ראשון נוצר עם דלית קימור, במאית כתבות עצמאית, העובדת עבור תוכנית התחקירים "מבט שני" בערוץ הראשון. בית-החולים, שביקש בימה מכובדת למתרחש בין כתליו, הוא שסייע ביצירת הקשר עם קימור, שהכינה בעבר תוכנית בנושא הפריות חוץ-גופיות. אלא שלמן הרגע הראשון הבהירו לה ההורים שהם מעוניינים בתשואה כלכלית בתמורה לבלעדיות. קימור ביקשה לעניין את ישראל סגל, עורך "היומן", משום שהבינה שמדובר בסכומי כסף שהיא, כאדם פרטי, אינה יכולה לעמוד בהם. וגם

בסיפור הבא יש כל המרכיבים של דרמה מסעירה: זוג הממתין שנים ארוכות לילד, מדע מודרני הנחלץ לעזרתו, ואשה קשת יום המוכנה להשכיר להם את רחמה במחיר אישי לא פשוט. יש גם סוף טוב: זוג תאומים צורחים, הורים בוכים מאושר ועתיד מבטיח. יש גם יולי-דת, הנשכחת בצד במצב לא מזהיר, בלשון המעטה, אבל איש לא יניח לה להפריע לחגיגה. אלא שגם החגיגה משתבשת, ואל המרכיבים המלבבים נוספים צללים מטרידים: תאוות בצע, משאים-ומתנים עם התקשורת, חווים משפטיים, פניות לערכאות, הרבה רגשות טעונים ותחושות של החמצה, ואף מחשבות שניות על תפיסת החוק שאפשר את העניין.

הלידה הראשונה של אם פונדקאית בישראל היתה כרוכה גם בגילויים חמורים של תפקוד התקשורת: עיתונות של פנקס המחאות, חזירה לצנעת הפרט, הצורך להגן על תינוקות שהסערה המתחוללת סביבם עלולה להשפיע השפעה מכרעת על חייהם, וטיפול מניפולטיבי בי בגיבורי הסיפור, כדי להגביר את עוצמתו ואת ההכנסות ממנו.

זוג הורים ממושב בצפון הארץ התקשרו בחוזה פונדקאות חוקי עם אם חד-הורית, אף היא מצפון הארץ, והשלושה החלו בטיפול המורכב בבית-החולים רמב"ם. משלב מוקדם יחסית של ההריון התברר מעל לכל ספק כי מצד הפונדקאית מדובר בתהליך קשה מבחינה

אורים: אפרח בלוטסקי

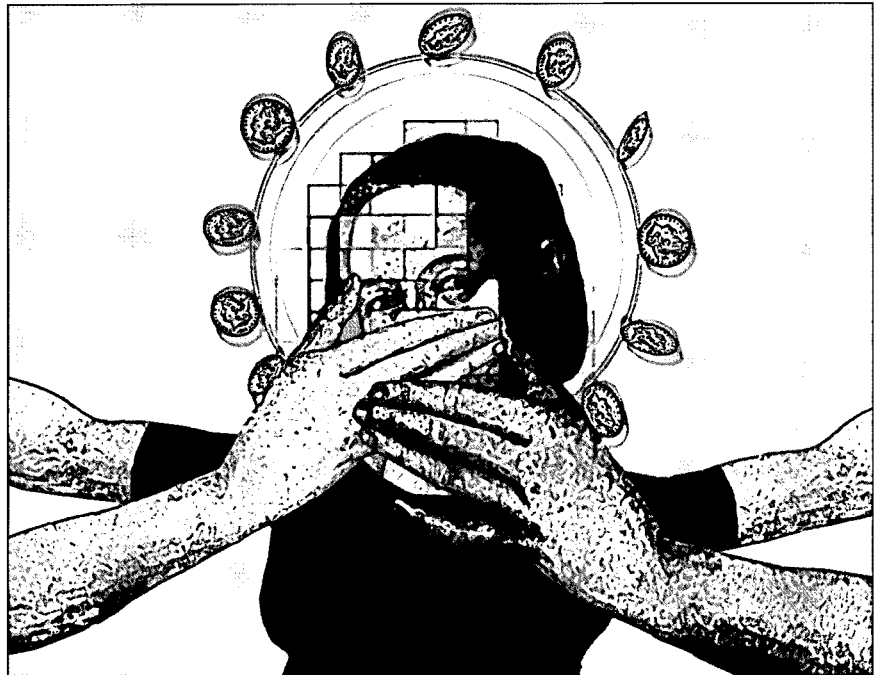
דילמה אתית היתה לה: "אף פעם לא שילמתי עבור סיפור, וזה גם לא מקובל. אני לא מתור-כת בנשמתי". אחד התנאים שהציבו ההורים למשא-ומתן: התחייבות למימון "בריתה" וברית לתאומים העתידיים להיוולד. סגל שוחת עם ההורים בטלפון ודחה את העסקה, לדבריו, מסיבות עקרוניות: "אם

כלכלי המעורב בחברת הפקה של תוכניות אקטואליה - סוגיה מעניינת כשלעצמה - אלא גם קרוב משפחה של האב הביולוגי, מה שהפך את מעורבותו בהתקשרות למעוררת עניין כפול ומכופל. לימור: "האב אמר לי שחשוב לו לעזור לנושא הפונדקאות בארץ, אך לא הסתיר שהוא מעוניין ברווח כלכלי.

יכלו לפנות זמן רב יותר לצד האנושי והרפואי". מיכה ואוהד לימור חולקים עליו: "הם ניסו להשתמש בנו כגורם שיש בו אמון, לצרכים קטנים ולא חשויים ביניהם. הרגשנו שנכנסנו לוואקום ביחסים ביניהם. אני מרשה לעצמי לומר שהסכמנו שאסור לנו להיות חלק ממערכת היחסים ביניהם".

בד בבד עם תהליך מכירת הסיפור, ורצונם הניכר של בני הזוג לפרוט אותו לפרוטות לעין המצלמה, הם הטילו מגבלות קשות על צוות בית-החולים - ודרכו על כלי התקשורת, שביקשו לסקר את הסיפור העיתונאי החשוב והראשוני הזה באופן שוטף, הסיבה: החווה החתום בין ההורים ל"אל-מור" ובין הפונדקאית ל"אל-מור" קבע ששני הצדדים אינם רשאים להתראיין או להצטרף לכלי תקשורת כלשהו, מרגע חתימת ההסכם ועד תשעים יום מהקדנת הסרט המתוכנן, בלי אישור "אל-מור". עוד לפני חתימת ההסכמים ביקש צוות רמב"ם להפיץ לעיתונות תמונות אולטרה-סאונד של התאומים. בני הזוג התייעצו עם רב והכריזו: "מטעמי עין הרע אין לשחרר שום תמונה". בהמשך שיגרו ההורים מכתב לדובר בית-החולים ולסגן המנהל, ד"ר צבי בן-ישי, האוסר על בית-החולים קטיגורית לפרסם ולו פרט אחד הקשור בהם. אלא שעין הרע לא הפריעה להם לפנות, יחד עם "אל-רום", לבית-המשפט, בבקשה שיתיר את פרסום זהותם. למי שתהה מדוע מבקשים ההורים לחשוף את התינוקות בציבור ואת נסיבות לידתם אמרו ההורים כי לא רצו להגיע למצב שבו יום אחד יופיעו ביישוב שבו הם מתגורר-רים ובחיקם שני תינוקות, כשלכל הסובבים אותם ברור שהאם לא היתה בהריון. בפסק-הדין שנתן השופט יהושע גייפמן ב-5 במרץ '98 נאמר: "ההורים מבקשים להביא את סיפור-רם ותוויותיהם בסרט טלוויזיה. כנגד הזכות לפרטיות של הקטינים... שנועדה להגן על צנעת חייהם... עומדת זכות הציבור לדעת, ובשם זכות זו מבקשים (ההורים) לאפשר חדירה לצנעת הפרט. הזכות לפרטיות מתעמתת גם עם חופש הביטוי, וחופש העיתונות הוא שלושה של חופש הביטוי... בית-המשפט נדרש לאזן בין אינטרסים מתנגשים אלה". כך הפכו ההורים - ונציגיהם בעולם התקשורת - ממי שהיו אמורים להגן על צנעת הפרט של ילדיהם לאבירי חופש העיתונות.

למעשה לא חופש הביטוי עמד לנגד עיני ההורים, אלא החווה עם "אל-מור", שקבע כי אם יאשר בית-המשפט את חשיפת פניהם, ישודר סרט באורך שישים דקות, וההורים יזכו לתמורה שכללה, בין היתר, תשלום מלא להגיגת הברית ו"הבריתה" של התאומים. אגב, באירוע שהתקיים בסופו של דבר ב-12 במרץ באולמי מצפור בטבריה נכחו כ-450 מוזמנים, ומחירו עלה על ארבעים אלף שקלים. בחווה בין ההורים ל"אל-מור" נקבע

בדיעבד הבנתי שהצד החומרי חשוב להם מאוד. לאורך כל הדרך נ' ראה הכול דרך עין מסחרית ועסקית". בינתיים ניתק הזוג את הקשר עם דלית קימור, והמשא-ומתן עם "אל-מור" צבר תאוצה. הפרטים הטכניים נסגרו בעיקר בין אוהד לימור, בנו של מיכה, להורים ולנציגם.

בשלב זה כבר היה ברור שהיחסים בין ההורים לפונדקאית קשים ובעייתיים במיוחד. הפונדקאית הרבתה להתחרט ואף שקלה הפלה. בית-החולים נרתם לסייע לה בייעוץ פסיכולוגי וסוציאלי. ההורים, לעומת זאת, לא הקלו עליה את החיים. בחודש השלישי הוציעו לה לעבור להתגורר בביתם. הקרבה התגלתה כטעות. מתוך יומנה האישי של האם הביולוגית, כפי שהתפרסם במוסף "סופשבוע" של "מעריב", 27.3.98: "זה קשה, קשה הרבה יותר ממה שהעליתי בדעתי". על קשייה של הפונדקאית הרהה לא נאמר דבר.

האם תרמה ההתקשרות המסחרית של ההורים עם התקשורת, שהתנהלה באותם ימים ממש, להערכת האווירה? אומר גורם שהיה מעורב עמוקות בפרשה: "זה היה הדבר היחיד שהיה באוויר, ורוב הזמן הוקדש לשאלה, איך אפשר לקבל תמורה טובה יותר להשקעה. בלי העניין המסחרי היתה כל האינטראקציה נעשית באווירה שונה. יכול להיות שההורים

עיתונאים ישלמו עבור סיפורים, אפשר לארוז ולהתחיל למכור חמוצים". קימור פנתה לדוד גלבוע, עורך התוכנית "הערב החמישי", שעמדה לעלות לאוויר כעבור שבועות אחדים עם חיים יבין. אלא שגלבוע כבר הכיר את הסיפור, שכן זמן קצר קודם לכן קיבל פנייה מהמתווך רפי ודחה את ההצעה, לאחר התייעצות עם המערכת ולאחר שהובהר כי בני הזוג דורשים כסף. גם פנייה לתוכניתו של דודו טופז נדחתה, בלי בדיקה של ממש.

לכל אורך המשא-ומתן נותרה האם הפונדקאית מוחץ לסיפור. היא לא שותפה בפגישות, וכנראה גם לא עודכנה בתוכנן. ואולם שמה עלה מפעם לפעם. כל גורמי התקשורת הביעו רצון לראיין אותה, אך ההורים הודיעו כי היא מסתייגת: "מדובר בעניין של חיים ומוות מבחינתה". אלא שכל שגברו הלחצים, הם הוסיפו: "אולי, אם תציעו לה מתנות, כמו מקרר ותנור, היא תסכים להתראיין בהצלחה". בחודש החמישי להריון, באוקטובר, פנו ההורים לחברת ההפקות "אל-מור" תקשורת המונים, בבעלותם של העיתונאים מיכה ואוהד לימור ומשפחה הקבלנים הירושלמית אלה. מיכה לימור: "שאלו אלה אמר לי על מגרש הטניס, יש סיפור ענק שקשור לפונדקאות. כבר דיברו עם יבין, ורוצים לדבר גם אתך". אלה, יש לציין, אינו רק גורם

גם שהיה ולא יתקבל אישור מביית-המשפט, תוכן כתבה מקוצרת בלבד, וההורים לא יקבלו את מלוא התמורה. ההסדר עם הפונדקאית היה שונה. היא זכאית לקבל "מתנות גדולות", כהגדרת אוהד לימור, תהיה התוצאה המשפטית אשר תהיה. הכוונה בעיקר למוצרי חשמל. ומיכה לימור מוסיף: "קנינו ממנה את הסיפור בכסף מלא".

כראיה כי לא זכות הציבור לדעת היא שעמדה לנגד עיני ההורים בפנותם לביית-המשפט נציין, כי כל הזמן הזה ביקשו כלי התקשורת היומיים לראיין את הפונדקאית ואת ההורים, להתעדכן במתרחש ביניהם, אך נענו בשלילה. בעצם לא התקיים סיקור עיתונאי שוטף של אחד התהליכים הרפואיים, התברתיים והאתיים החשובים והשנויים ביותר במחלוקת בארץ ובעולם, בלי אישור של חברת "אל-מור". כדברי אחד הכתבים שעקבו אחר הפרשה: "כל המידע שהגיע אלינו בא מתוך בית-החולים, אחרי שעבר את אישור הצוות של לימור. לא אפשרו לנו להיות נוכחים בפגישות עם ההורים או עם הפונדקאית, ולא יכולנו לצלם כלום". גם בקשות להעביר אליהם שאלות בכתב נענו בשלילה. הדברים הגיעו לידי אבסורד: אחד הכתבים ביקש לדעת מה שלומה של האם הפונדקאית. השאלה הועברה לאישור, ונדחתה. מיכה לימור: "ההחלטה האסטרטגית שלנו היתה שבמה שנוגע לסיקור החדשותי, לא רק ניתן יד, אלא אף נספק חומרים, וכך גם היה. למשל אחרי הלידה".

מדוע לא אפשרתם להעביר כמה שאלות אינפורמטיביות בכתב להורים או לאם הפונדקאית?

לא רצינו שהם יוציאו את הסיפור החוצה. ומה שלום הפונדקאית? היא מצאה עצמה במלכוד. לספר לעיתונות על יחס של בני הזוג אליה, יחס מכווער לדעתה, לא יכלה, אלא במחיר של ויתור על המתנות, שהיא נזקקה להן. יש לשוב ולהזכיר כי מדובר באשה הנתונה במצוקה סוציו-אקונומית, שהסכימה מלכתחילה להשכיר את רחמה כדי לפתור בעיות אלה ואחרות (מקצנתן אסורות לפרסום עד היום). אלא שלפחות פעם אחת חשבה שהיא אינה יכולה עוד; שבני הזוג כולאים אותה ומנהלים אתה פנקסנות קטנונית על חשבונות טלפון וכרטיסי אוטובוס. היא רצתה לחשוף הכול, בבחינת "תמות נפשי עם פלש-תיים", אך בהתערבות הצדדים חזרה בה.

בחודש פברואר פנה מיכה לימור לעורך תוכנית התחקירים "עובדה" של "טלעד", אבי ברזילי, ועניין אותו ברכישת זכויות השידור של הסרט. בפגישה הראה לו לימור מבוחר מהקטעים שצולמו במהלך ההריון, ונחתם חוזה התקשורת. החוזה מאפשר ל"עובדה" שליטה מוחלטת בעריכה הסופית של הסרט, ובכך מהווים ברזילי ומגישת התוכנית, אילנה

דיין, כהגדרתם, עורכי-על. שניהם הסכימו ש"טלעד" היא האחראית למוצר המשודר, וכך גם עולה מחוקי הרשות השנייה.

ביום ראשון, ה-8 במרץ, שבוע לפני שידור הכתבה, הבטיחה דיין לצופים את הסיפור הבלעדי לתוכנית הבאה, והראתה קטע שבו נראו הפונדקאית וההורים הביולוגים בטשטוש פנים. הפונדקאית התפרצה בזעם. היא חשה שהטשטוש אינו מספיק וכי ניתן לוותר. זיהוי כזה, מבחינתה, היה הרה אסון. היא לא הסתפקה בפנייה ללימור, אלא עירבה גורמים משפטיים. עורך-דין חיפאי, שמעון שר, פנה

"עובדה" הציגה רק חלק מהסיפור, כדי לא לקלקל את החגיגה

לאוהד לימור, ובתשדירי הפרומו ששודרו בהמשך השבוע כבר תוקן המצב. בשלב זה היה הנתק בין ההורים לפונדקאית מוחלט.

שלושה ימים לפני שידור הכתבה דחה השופט גייפמן את פניית ההורים לחשיפה מלאה של זהות המעורבים. ההורים התאכזבו קשות וביקשו לערער, אך מכל מקום, האילור צים המשפטיים הביאו לשידור כתבה מקוצרת של 22 דקות, שבה הוצגה מערכת היחסים הבעייתית בין ההורים לפונדקאית, אם כי באופן מינורי ובלתי הכינס לפרטים.

משנכשלה כוונת ההורים להיחשף ולזכות במלוא התמורה על סיפורם, הם החליטו להפר את הסכם הבלעדיות שחתמו עם "אל-מור" ונכנסו למשא-ומתן עם גורמי תקשורת אחרים, הפעם מהעיתונות הכתובה. הם ביקשו למכור את הסיפור, כפי שתועד ביומנה האישי

"מעריב" התמסר לחלוטין לגרסת ההורים והציג את הפונדקאית באור ביקורתי

של האם הביולוגית. הם נפגשו עם העורכת הראשית של הוצאת "ידיעות אחרונות", עליזה ציגלר, שמספרת: "התקיימה פגישה בודדת, הצצתי בחומר ונתתי תשובה שלילית. לדעתי אין מקום לספר כזה היום, ובאותו זמן זה פשוט לא התאים לנו. מעבר לכך איני יכולה לפרט". בהוצאת "מעריב" דווקא גילו עניין, קנו את זכויות פרסום היומן כפי שסופר לכתבת אורית הראל בגוף ראשון, והקדימו שלוש כתבות במוסף "סופשבוע" של העיתון. התקשורת זו מסבירה, כנראה, מדוע סירב עורך העיתון, יעקב ארזי, לאפשר לנו

לדבר עם כתביו המסקרים את הפרשה. נקודת הראות בכתבות שפורסמו ב"סופשבוע" היא חד-צדדית באופן מובהק, נמסרת בטון פטרוני ויהיר ומפרטת שורה ארוכה של קשיים שגרמה, לכאורה, האם הפונדקאית להורים רחומי הלב, שכל הזמן הזה ניסו לעזור לה.

דוגמאות: "טלי (שמה הבדוי של הפונדקאית) מזוהה רהיטים, מרימה את שולחן הסלון... כאילו לא שמעה מעולם על אפשרות של קשר בין פעילות פיזית כזאת לסיכון ההריון. רתחתי מבפנים, איך היא מעזה להתנחג ככה... אני מרגישה כל הזמן מחויבות לשעשע אותה... בחיים לא הקדשתי כל-כך הרבה זמן לדיבורים... וזה קשה ומתיש וחונק, ואין לאן לברוח". לעובדה שגם לפונדקאית לא היה לאן לברוח, וגם היא חשה מחנק ורתחה מבפנים, לא היה זכר בסדרת הכתבות.

ועוד דוגמה, מיום השתלת הביציות המופרות בגופה: "טלי הודיעה לנו מראש שאין לה כוונה לקחת יום חופש מהעבודה. 'שהרופאים יתאימו את עצמם אלי', אמרה במין יהירות חדשה, של מי שמגלה את הכוח שבדין... השעה אחת מגיעה וחולפת, ולטלי אין זכר... אני חוטפת צעקות... מתברר שטלי אמנם לא הסכימה לוותר על דקת העבודה, אך גם לא על מקלחת והתארגנות גינוחה, כאילו לא מדובר במחלקה שלמה העומדת על הרגליים ומחכה רק לה". ואנו נוסף, כאילו לא מדובר באשה שעומדת לפני התערבות פולשנית בגופה, והיא מבקשת להגיע נקייה ורעננה, כמו כל אשה בדרכה לפגישה עם גינקולוג. ב"מעריב" לא חשבו, חלילה, כי לאם הפונדקאית, המושמצת לכל אורך הכתבות, נשמרת זכות התגובה האלמנטרית, והעדיפו לשמור מפניה בסוד את הפרסום הפוגעני, ולהטיח אותו בפרצופה בזמן שהגיע אל שאר הקוראים. עוד מתברר, שההורים תיעדו את חוויותיהם בכתב כבר בשלבי תכנון ההריון ודיברו על מכירתן להוצאת ספרים למן הרגע הראשון. עובדות אלו אינן מונעות מגייתת גנדלר, אשת יחסי הציבור של הוצאת "מעריב", להתרשם מההורים עמוקות: "הם אנשים נפלאים. כל מה שנעשה להם זה עוול. רק אחרי שהם ייחשפו יבינו זאת". וגם הכתבת, שעיבדה את החומרים לספר ולכתבות, אינה מתרשמת ממניעיהם הזרים של השניים: "יש להם צורך ועניין כן להיחשף ולשתף את הציבור בחוויות שעברו עליהם".

בעקבות הפרסום ב"מעריב" החליטו גם מיכה ואוהד לימור ומערכת "עובדה" על פולו-אפ משלהם, שבו תוצג, לראשונה במלואה ובאישורה, גרסת האם הפונדקאית. אילנה דיין בישרה לצופים על הכתבה שבוע קודם לכן: "בשבוע הבא – האם הפונדקאית משיבה אש. היא קראה את הכתבות ב'מעריב' והבינה עם מי יש לה עסק". האמת היא שהפונדקאית הבינה זמן רב קודם לכן עם מי יש לה עסק,

אך רק עתה ניתן לה להביע את דעתה. החבילה התפרקה והחלה מערכה מסוג חדש. הבלעדיות הופרה, ההסכמים נפרמו, נוצרו שני מחנות לוחמים, כל צד והעיתונאים שלו: "מעריב" וההורים נגד "אל-מור" והפונדקאית. הפונדקאית, באישור ובעידוד מנהלי "אל-מור", ניהלה משא-ומתן מזוהר עם הוצאת הספרים "כתר" והתמנה על הסכם להוצאת ספר משלה. גם לספר זה, יש יסוד סביר להניח, תלווונה כתבות מקדימות באחד העיתונים.

נשאלת כמובן השאלה, מדוע היה צריך להמתין לפרסום גרסת ההורים ב"מעריב" כדי לספר את גרסת הפונדקאית, והאם האמת אינה הופכת ליחסית למידת העמידה של הצד-דים בחווים עסקיים עם כלי תקשורת? האם ההתקשרות הזאת אינה גורמת להטיית התמונה המובאת לפנינו? מדוע בכתבה הראשונה ששודרה ב"עובדה" הוצנעה מורת רוחה של האם הפונדקאית? מיכה לימור: "בכתבה הראשונה האם הפונדקאית התבטאה בצורה מאוזנת ואמרה את כל אשר עם לבה. כשהסיפור יצא במוסף 'מעריב' בפעם הראשונה, היא היתה המומתה. היא אמרה לי, 'הכתבות האלה ב'מעריב' מוסיפות חטא על פשע. לא מספיק שכלאו אותי, עכשיו הם גם משקרים".

הגרסה של ברזילי מבחירה כיצד שועבד הסיפור האישי לצורכי התקשורת: "התיזה שבה בחרנו בשלב הראשון היתה לספר את סיפור האושר. אף שהיינו מודעים לכך שעשור יה להיות בעיה בין ההורים לפונדקאית, לא רצינו שזה יהיה מובלט מדי בסרט הראשון. כעורך אתה צריך לראות את התמונה הכוללת, והיא הצלחה ענקית. גם בפרשת ווטרגייט עשו המשכים. יכולתי לתת מונוולוג של הפונדקאית במשך רבע שעה גם בסרט הראשון, אבל בחרתי, משיקולים עיתונאיים, לתת את זה בפולו-אפ". ואולי לא שיקולים עיתונאיים שיתקו כאן – אלה היו דווקא מחייבים להביא מיד את התמונה על כל מורכבותה – אלא שיקולי דרמה ורייטינג לתוכנית הבאה. ברזילי ודיין העלימו עין מן הדרכים שבהן הושג הסיפור. אף שהם מתנגדים נחרצות לקניית סיפור בכסף, הם אינם חושבים שמתפקידם היה לבדוק את חוזה ההתקשרות ומה הובטח לכל צד בסיפור.

ידעת על ההתקשרויות בין ההורים ל"אל-מור"?

ברזילי: ממש לא מעניין אותי. אני בודק אם מה שאני משדר עומד בכללי האתיקה. ההתקשרות לא רלבנטית.

מותר לעיתונאי לשלם עבור סיפור? לדעתי, לפי כל כלל עיתונאי, אתה לא משלם עבור סיפור. זה לא אתי לשלם למקור עבור סיפור, ואני לא ידעתי שהתחייבו לתשלום. זה מגעיל שמשלמים עבור סיפורים, ואני לא משלם. לכן גם לא שילמתי לפונדקאית. שילמתי למיכה.

אילו היה מיכה לימור פונה אליך ומספר לך, "שילמתי עבור הסיפור ככה וככה"? לא הייתי קונה את הסרט. אבל כשאני מקבל הצעה, אני לא הופך בה והופך בה, כאילו דברים לא נעשו ביושר. ידעתי שיש מרדף אחר היהודים האלה (הכוונה להורים הביולוגיים); ר"ד וא"ה, אבל לא התעניינתי כיצד הושגה הבלעדיות.

אין זה מתפקידכם לדעת על הצד הכספי? מה זה מעניין אותי מה מופיע בחווים? למה צריך לעניין אותי השיקוע שמיכה עשה, כל עוד זה לא השפיע על המוצר הסופי? אני בודק את החומר. אני לא בודק מה יש מאחוריו. הבטחתי את עצמי בחוזה, שלפיו למערכת "עובדה" יש שליטה מלאה על החומר המשודר. אני מאמין שלא יעשו תרגילים אתיים מולוכיים. אתה שואל, למה לא שאלתי, "מיכה, כמה שילמתי?", אני אגיד לך למה. כי עיתונאי לא צריך לשאול שאלות כאלה.

אילנה דיין: "תחשוב מנקודת המבט של מי שרוצה את הסיפור. אני יודעת שמיכה לימור עוקף את כל הפרובלמטיקה מבחינתי. מאחר שעקיפת הפרובלמטיקה אינה פוגעת בחוק, בתקנה או בקוד אתי כלשהו, פה כל השאלות האלה ברורות. אני יכולה לספר לכם שנפגשנו עם הורים אחרים שרצו לתעד סיפור פונ-

הסכם הבלעדיות, שוקנה בכסף, השפיע על תמונת המצב שהוצגה לצופה

דקאות, והם רצו כסף, וגם הפונדקאית רצתה. ולא הסכמנו לתת לה".

התנערו של אנשי "עובדה" מנסיבות השגתו של החומר המוגש להם מעוררת דאגה. מה היו עושים, למשל, לו הובא לפניו חומר המציג קבוצה קיצונית קיקיונית בטקס וודו של שריפת בובה בדמות ראש הממשלה, ואחר-כך היה מתגלה כי הטקס בויס לצורכי הטלוויזיה? והרי כבר היו דברים מעולם. האם גם אז היו נתלים במוניטין המקצועיים והאתיים של העיתונאי? ואל מי היה אפשר לבוא בטענות? את מי היה אפשר להעמיד לדין על הסתה? ועוד סימני שאלה קשים מתעוררים לגבי תקפות התקנות של הרשות השנייה בעולם תקשורת המבוסס בעיקרו על רכישת משדרים מגורמים עצמאיים, שהכללים האלה, ואחרים, אינם חלים עליהם. האם נגיע למצב שבו יקדים נציג הגורם הרשמי, הנחנה מוזכיון ממלכתי – "טל-עד", למשל – ויאמר לצופים שאחריותו למוצר שהוא מביא להם מוגבלת?

לקראת שידור דבריה של הפונדקאית בכתבת המשך ב"עובדה", שנועדה ל-5 באפריל, עלתה המתיחות: אנשי "עובדה" הציעו

להורים הביולוגיים לבחור את דרך התגובה הנראית להם על טענות הפונדקאית – בשיחה באולפן או בכתב. אלא שההורים הריחו שהדבר רים יוצאים מכלל שליטה ומיהרו להגיש ביום השידור המתוכנן בקשה דחופה לצו מניעה מבית-המשפט לענייני משפחה. בבקשה נאמר כי "יש חשש שהפרסום עלול לגרום פגיעה קשה בקטינים ולהביא לנזק בלתי הפיך, הן מבחינה נפשית והן מבחינה רגשית". ההורים נזכרו אפוא בזכות ילדיהם לפרטיות. הצו אושר אף שלכאורה הוא נוגד החלטה קודמת של בית-המשפט, שהגבילה את הפרסומים רק לטשטוש זהותם של המעורבים.

העניין הציבורי בפרשה גבר ושאלת עתיד הפונדקאית בארץ בכלל עלתה לדיון מחודש, לאחר שאחדים מחברי הוועדה שאישרו אותה בתחילה מערערים עתה ומבקשים מחשבה נוספת. עיקר ההסתייגויות שלהם נוגע למעמד דה של הפונדקאית ולהבטחת היחסים בינה לבין מזמיני התוכן. ואולם מן הראוי שהיון יחול גם על מקומה של התקשורת במצבים כאלה. מקרה הפונדקאית הראשון הוכיח שגורמי התקשורת שלא היו מעורבים בהתקשרויות העסקיות עם ההורים או עם הפונדקאית לא היו יכולים כמעט לדבר עם גיבורי הפרשה, והזירה נותרת חשופה למניפולציות של הצדדים. כעדותו של אחד הכתבים שניסה לסקר את הפרשה: "כעיתונאי אני מרגיש חסר אונים. מי שיותר עשיר, משיג את הסיפור. אפילו לעורך-דינה של הפונדקאית אי-אפשר להגיע, דבר שהוא, כידוע, יוצא דופן למדי". ועו"ד גלעד גלומן, נציג ההורים, מתוק את הדברים: "כל זמן שהחשיפה חיובית, ומציגה באור יפה את ההורים, היא רצויה".

גם אתנו סירבו ההורים לדבר. לעומת זה נהנינו משיתוף פעולה מלא מצד מיכה ואוהד לימור, ומצד אילנה דיין ואבי ברזילי, אנשי "עובדה".

ומה הלאה?

מיכה לימור, האם היית חוזר על ההתקשרות הזאת עם המידע שיש לך עכשיו? אני לא אוהב ללכת אחורה. אני מעדיף להסתכל קדימה. מעתה ואילך אני חוזר לימי שמרנותי ומטפל בנושאים עיתונאיים, כמו שאני יודע, בלי חווים. זה היה כרוך בהתמוך דדויות אינטלקטואליות ותקשורתיות שלא התנסיתי בהן בעבר, ואני לא בטוח שאני רוצה להתנסות בעיתונות מהסוג הזה.

ואילו אוהד, נציג הדור הצעיר במשפחת לימור ובחברת ההפקה שלה, מוסיף: "אין דרך אחרת לקבל בלעדיות על סיפורים טובים באמת, בלי להיכנס לעניין החווי. האם אני אסכים שוב לתת תמורה בעבור סיפור? לא יודע." ■

רוני דגן היא בוגרת לימודי תקשורת. אבנר הופשטיין הוא כתב העיתון "ירושלים"

אחריותם של בתי ההפקה

Check Book Journalism (רכישת מידע בכסף). כשמדובר בקניית סרטים מחו"ל אין דרך לבדוק אם שילמו למקורות, וגם בסרטים קנויים בארץ זה לא תמיד אפשרי, אבל אנחנו תמיד מכניסים בחוזה סעיף שהמלה האחרונה היא שלנו. במקרים רגישים במיוחד אני דורש לדעת מי המקור של הסיפור, או דורש שגורם שלישי אחר יידע על המקור לפני שהסרט ישודר. בתחקירים שבהם אנחנו נדרשים לבצע מעשים על גבול החוקי, כמו למשל מתן שוחד בתחקיר על הרב דושינסקי כדי לצלם במצלמה נסתרת, אנו מערבים גורם מבחוץ כעד.

אורי שנער אומר שמבחינת האחריות של הזכייין, הדבר החשוב הוא בניית שיטה. כדוגמה הוא מביא את תוכנית התחקירים "הערב החמישי" כהפקה שהיא גם חיצונית וגם רגישה. "גוזל לי שאני לא צריך להתעסק במה עושה כל תחקירן אלא מתמקד בתכנים, בליי-אפ ובכתבות. כרגע, למשל, אני בדרך לשידור של דודו טפוז, אני מעדיף להימצא שם פיזית. בנוסף יש עורך אחראי שנמצא בקשר יומיומי עם כל הפקה חיצונית, ואני מקבל גם ליי-אפ מראש לכל תוכנית. כל החלטה עם משמעות עריכה מובאת אלי, במידת הצורך אני מקבל החלטות, אבל רק ברמה הגבוהה. כך מופנית כל האנרגיה לצד המערכת ולא לצד ההפקה. יש לי ספקים שאני סומך עליהם".

שלוונסקי: "לכל הפקה שלנו יש מפיץ פנימי של 'רשת' העוקב ומפקח על כל שלב ושלב בעשייה, החל מהגעת התסריט, דרך הליי-אפ ועד השידור. אם מתעוררת בעיה אתית או אחרת אנחנו מודעים לה בשלב מאוד מוקדם, לפעמים שבועיים לפני השידור, ולכן יכולים לטפל בה. עם כל הפקה יש לנו חוזה ארוך ומפורט ובו גם כללי הרשות השנייה וגם כללים שלנו, ביניהם דרכי מתן קרדיט, קבלת כסף מגורמים נוספים, שאלת הזכויות של אנשים מצולמים ועוד".

יש תוכניות רגישות יותר התובעות התייחסות מיוחדת?

במסגרת תוכנית המתיהות "פספוסים" אנחנו נוהרים במיוחד ומקפידים לא לשדר שום מתיחה ללא הסכמת הנמתח המצולם, גם אם מדובר בקטע טלוויזיוני טוב במיוחד. מסיבה זו ויתרנו על שידור המצלמה הנסתרת עם אהוד מנור ורות וסטייהמר.

מה עמדתכם באשר לקניית סיפורים בכסף? עקרונית אנחנו נגד, אבל יש חריגים. למשל, תמכנו בחברת החדשות בהחלטה לקנות את תיעוד רצח רבין. בכל מקרה, יש לנו אפשרות לפקח על התקציב של חברות ההפקה כך שיהיה קשה להעלים דבר כזה מעינינו. ■

האמת הפקות" (למשל סרטו של מיכאל קרפין "ממשלת ישראל מודיעה בתדהמה"), ו"אל-מור תקשרות המונים".

ל"רשת" כמעט אין הפקות פנימיות. בין הפקות החוץ הבולטות: "בשידור חי" של "שי" דורי שילון", שהפיקה גם את "הנאשם" ואת מגזין הכנסת "כסאות"; חיים סלוצקי מפיץ את תוכניתו של אלי יצפאן; "אולפני הרצליה" מפיקים את "פרפר לילה" ו"רשת על הבוקר"; רפי גינת מפיץ את "פוקוס" ו"בשידור חוקר"; "סל הפקות" מפיקה את "מרחב ירקון"; "מו" ביט" מפיקה את "סירוגות".

הרשות השנייה אינה מעורבת בקשר הקיים בין זכייין לחברת הפקה, מעבר לפיקוח השגרתי, שמהותו צפייה עקבית ומבוקרת של המפקח על השידורים. טליה בן-אבי, דוברת הרשות: "את הרשות כגוף מפקח מעניין המוצר הסופי בלבד ומידת האתיות שלו. אנחנו לא הכתובת במקרה של תלונות, אותן יש להפנות ישירות לזכייין".

כמו סיפור הפונדקאית, כך גם חלק גדול מתוכניות אחרות המשודרות בערוץ 2 הן מעשי ידיהם של קבלני משנה. עד כמה הם מחויבים לכללי האתיקה

בדיקה אצל הזכיינים מעלה כי נוסף לכללי הרשות מפעיל כל זכייין מערכת כללים, בכתב או בעל-פה, בעבודה מול חברות ההפקה שלו. פלד: "אנחנו מחתימים את חברת ההפקה על חוזה שבו היא מצהירה על מחויבות לעמידה בכללי הרשות השנייה. בנוסף אנחנו מפעילים כללים שונים, בעיקר בהפקות רגישות. כל תוכנית של 'חוצופים', למשל, מובאת אלי לצפייה מוקדמת, ואני משמש עורך ראשי המאשר כל טקסט וטקסט".

כיצד אתה מחליט מה לא יאושר?

מדובר בעיקר בקודים עיתונאיים אישיים, שחברת הפקה פנימית אינה בהכרח מודעת להם. למשל, אני לא רוצה שירביצו על המסך, ואני מתחשב גם בנסיבות. לאחרונה פסלתי קטע על אולמרט שהוא לפני, כיוון שעמד להיות משודר בזמן השבעה לאביו, וחשבתי שזה לא יאה שבובה שלו תופיע על מסך הטלוויזיה בעיתוי כזה".

פלד מצהיר כי מדיניות "טלעד" היא נגד

סיקור סיפור הפונדקאות הראשון בישראל, כפי שבא לידי ביטוי בתוכנית "עובדה", מעורר את שאלת האחריות והפיקוח של שלושת הזכיינים על קבלני משנה - חברות הפקה פרטיות, שיוצרות חלק ניכר מהתוכניות המשודרות בערוץ 2. עד כמה מעורבים שלושת הזכיינים במה שנמצא לכאורה בשליטתם המוחלטת, אולם מבחינה הפקתית נמצא למעשה מחוץ לתחומם?

על-פי חוקי הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, שלושת הזכיינים, "טלעד", "רשת" ו"קשת", מחויבים להפיק לפחות המישים אחוז מהתוכניות באמצעות חברות הפקה חיצוניות. עם זאת חלה על הזכיינים אחריות מלאה על כל התכנים המשודרים בימי הזיכיון המחולקים ביניהם ומתחלפים בפרקי זמן קבועים.

כל זכייין עובר עם כמה חברות הפקה קבועות למשך עונה שלמה או יותר, ועם חברות רבות אחרות על בסיס של התקשרויות בודדות.

אורי שנער, מנכ"ל "קשת", מעריך את מספר גופי ההפקה לסוגיה בכ-300. המעגל המצומצם יותר, שעמו קשורה "קשת" על בסיס שבועי ולאורך זמן, כולל עבודה עם "נינה הפקות" האחראית לתוכניות של דן מרגלית "על השולחן", ואביב גלעדי, המפיץ לאורך כמה עונות את תוכניתו של דודו טפוז "ראשון בבידור". יונתן ארוך ממשיך בהפקת סדרת הדרמה "הפוך", ומיכה שגריר את הדרמה "בת-ים-ניו-יורק". ההתקשרויות הבולטות בעונה החולפת: חברת "קונקורד" הפיקה את תוכנית התחקירים "הערב החמישי" של חיים יבין. את סדרת הסרטים "סיפורים קצרים על אהבה" הפיקה חברת "על אהבה בע"מ". את "גלגל המזל" הפיק ארו טל. עוזי פלד, מנכ"ל "טלעד", עושה הבחנה בין "חברות ההפקה שעמן אנחנו עובדים באופן סדרתי לאורך זמן לבין עשרות חברות הפקה על בסיס תוכניות ספציפיות". עם הראשונות נמנים "המון הפקות" עם התוכנית "לילה גוב"; "אולפני מימד" המפיקים את החצופים ואת "יהיה טוב" עם אברי גלעד; יורם ארבל שהתחיל להפיק באחרונה, במסגרת שידורי השבת המתחלפים בין הזכיינים, את שידורי הספורט; חברת ג.ג. שמפיקה את "רמת-אביב ג"; חברת "ITV הפקות" של צפירי כוחנו-בסקי שמפיקה את "צו פיוס" ו"נקודת מפגש"; "עידן חדש" שעושה את "מסע עולמי". בקטיגוריה השנייה בולטים בית ההפקה של הרב קרוסני וחברת "סט הפקות" היוצרים סרטים תיעודיים, ובקיץ את הסדרה "המבצר" בהפקת JCS. תוכנית התחקירים הביתית "עובדה" קונה מפעם לפעם סרטים בעיקר משלושה גופים: "סט הפקות", "כל

הסלקציה היא

הקונספציה

ההיסטוריון יואב גלבר אמר בדיון פנימי בערוץ הראשון שבדיעבד היה מסיר את חתימתו מחלק מפרקי הסדרה. האם היא מקוממת עד כדי כך? סיכום ביניים

ענת באלינט

הסדרה: "זה כמו שמישהו כתב אפוס ובאים ואומרים לו, למה אתה לא כותב שיר לירי? איזה שטויות אלו? הו'אנר הזה הוא מוכר וידוע בכל העולם".
הטענה השנייה עסקה בעמדתם של יוצרי

מיושנת המנסה לחבוק את כל אירועי ההיסטוריה בפרק זמן טלוויזיוני בלתי אפשרי, ומזניחה בתוך כך את ההעמקה בפרטים, ולצד זה את הסיפור האנושי המרגש שמאחורי המהלכים (גדעון דרורי, העורך והמפיק של

את הקולות המבקרים והזועמים שעלו לאחר שידור למעלה ממוחצית הפרקים של "תקומה" ניתן לסכם בשתי טענות מרכזיות. הראשונה התייחסה לתפיסה הקולנועית המונחת בבסיס הסדרה. מדובר, טענו המבקרים, בתפיסה

הסדרה כלפי האירועים ההיסטוריים. הסדרה לוקה בהלקאה עצמית, טענו קולות, בעיקר מימין. היא מתנכרת למיתוסים הישראליים והציוניים תחת הכותרת "גישה ביקורתית". "הסדרה מעוותת את היסטוריית התקומה", כתב השר אריאל שרון אל שר החינוך, הרב יצחק לוי, "ושוטת כל בסיס מוסרי להקמתה של מדינת ישראל ולהמשך קיומה" (דרורי: "זו לא הלקאה עצמית, זו ההיסטוריה שלנו. דפדפ" תי לא מזמן בכרך החדש של 'האנציקלופדיה

אסתר דר: מה חשבו?

שאנחנו עושים סרטי

סוכנות וקק"ל מלפני

שלושים שנה? מה הם רצו,

שנפאר כל מלחמה ונדבר

על צדקת דרכנו?

העברית' על ארץ-ישראל, תחת הערך 'היסטוריה'. זה ממש עושה חושך בעיניים. כל הכותרות שם מותירות רושם של היסטוריה קשה, של עם מתייסר. לאנציקלופדיה העברית' אי-אפשר לייחס נקודת מבט של היסטוריה ביקורתית".

מבין הקולות המבקרים את עמדתה ההיסטורית של הסדרה, המשמעותי ביותר הוא של פרופ' יואב גלבר, היסטוריון שהיה אחד מחברי הצוות המדעי של "תקומה". בעיני הבמאים ויוצרי הסדרה הוא נתפס כ"עלה התאנה הימ"ני" של הצוות המדעי, שצורף אליו כדי להוות משקל נגד לד"ר יגאל עילם, המוזהה בהשקפתו השמאליות. אבל פרופ' גלבר סירב לראות את עצמו ככזה. לדעתו, הביקורת שלו על הגישה האנטי-ציונית של הסדרה אינה נוגעת כלל להטיית הסדרה לשמאל או לימין.

במפגש שנערך בין חברי הצוות המדעי ליאיר שטרן וגדעון דרורי, לאחר שידור כמת צית מפרקי הסדרה, השמיע גלבר דברי ביקורת קשים נגד "תקומה". עוד חודשים לפני שהחלו בשידור הסדרה העביר גלבר מכתב לרשות-השידור, ובו ביקש להסיר את שמו מארבעה פרקים בסדרה: "האופטימיסט" העוסק בערביי ישראל, "ישראל השנייה" העוסק במחאה העדתית, "בילאדי בילאדי" על הטרור הפלסטיני ו"האבן וענף הזית" העוסק באינתיפאדה. הוא אף חושב שיש לציין בכל פרק מפרקי "תקומה" כי הוא נעשה על דעת יוצריו ובאחריותם. ברשות-השידור העבירו את המכתב לעיונה של היועצת המשפטית.

ביקורתו של גלבר אכן אינה נוגעת אך ורק לענייני "ימין-שמאל". היא קובלת על הנטייה שמוצא גלבר בסדרה להראות את חצי הכוס

ואסתר דר, שני אנשי טלוויזיה ותיקים בעלי עבר עשיר בסרטי תעודה, לעורכי הסדרה ומפיקיה. בשלב הראשון הם קראו ספרי היסטוריה העוסקים בתולדות המדינה, ובמקביל צפו בסרטים דומים שנעשו בחו"ל. אחר-כך ערכו פגישות רבות עם היסטוריונים, סופרים, עיתונאים וכל מי שחשבו שיוכל לתרום להם בהכנת השלד לסדרה. אסתר דר עזבה את העבודה על הסדרה לאחר גיבוש התפיסה המנחה, בעקבות חילוקי דעות על רקע אישי עם גדעון דרורי. היא מופיעה ברשימת הקרדיטים כמי שאחראית על "פיתוח הסדרה".

בגיבוש התפיסה המנחה של "תקומה" צעדו דר ודרורי בין אינספור אילוצים ודרישות מנוגדות. הם רצו ליצור משהו שיהיה מסמך תיעודי-היסטורי, אבל גם מוצר טלוויזיוני-פופולרי; הם ביקשו לעקוב אחר ההתפתחות הכרונולוגית, אך גם לגעת בנושאי חתך המלחמה ויום את המדינה בכל שנותיה; הם רצו להעמיק מיק בתהליכים ובפרטים היסטוריים, אך גם לגעת בצד האנושי והאישי של האנשים שחוו את האירועים. הם היו צריכים לשקול היטב את בחירת הנושאים, סיגון האירועים, בחירת המראיינים ומידת החופש שתהיה לבמאי הפרקים להביע את דעתם ועמדתם. לא היה אפשר לשכוח לרגע כי מדובר בסדרה שמפיק הערוץ הממלכתי. אסתר דר הציעה למסור את מלאכת הבימוי גם לבמאים שאינם עובדי הרשות. "יש דינמיקה כזו", היא אומרת, "שאם אתה עובד הרבה שנים במקום ממלכתי, בין אם אתה רוצה ובין אם לא, אתה מונע מעצמך דברים מסוימים. מלבד בודדים, לוחמי מים גדולים לא עובדים ברשות-השידור. גדעון הסכים עם ההצעה שלי להפקיד חלק מהמלאכה בידי במאים שאינם עובדי הרשות.

רונית וייס-ברקוביץ': אני

שמחה שיש ויכוח, אבל אני

לא אוהבת את הצבע שלנו.

זה ויכוח סמליניסטי

העובדה שאתה עובד רשות-השידור מקנה לך רק זכות לפנסייה, לא יותר מזה. הוא הסכים אתי שאי-אפשר לוותר על במאים מוכשרים עם הרבה קרדיט שאינם עובדי הרשות". אגב, ההחלטה הזו, לדעת גלבר, היא אחת השגיאות הבסיסיות שנעשו בהכנת הסדרה. ההחלטה שלא למנות צוות אחד מרכזי שיעבוד על כל פרקי הסדרה הביאה, לדעתו, לחוסר מחויבות של כל היוצרים לאיזון בהצגת הדברים בתקופה שבה עסקו, ובכך נוצר בסדרה עיוות מצטבר מפרק לפרק.

לאחר גיבוש הנושאים חולקו 22 פרקי הסדרה בין 19 במאים שעבדו עם משרדי הפקה

הריקה. על הסרט "ישראל השנייה" חושב גלבר כי הבמאית לינה צ'פלין הכינה סרט של "דפוקים" ולא טרחה להראות את כל אלה שהצליחו לכבוש עמדות השפעה בחברה הישראלית. הסרט, לדעתו, מציג עלייה שקליטתה נכשלה, אף שבסופו של חשבון מדובר בסיפור הצלחה. על הסרט "האבן וענף הזית" הוא חושב שכמו "בילאדי בילאדי", גם הוא מציג את הדברים מנקודת מבט פלסטינית. על "בילאדי בילאדי" כתב בחוות הדעת שהעביר לבמאית רונית וייס-ברקוביץ' כי הסרט ראוי לשידור בחגיגות היובל של האוטונומיה הפלסטינית. הסרט, לדעתו, מתאר את הכיבוש כאבי כל חטאת, על אף שהיה, בין השאר, תוצאה של פעילות עוינת של הפת"ח שהחלה עוד ב-65'.

למרות הביקורת החריפה שהשמיע בפני מנהלי רשות-השידור, סירב גלבר להתראיין ולהשמיע את ביקורתו באופן גלוי, כך שבסופו של דבר, וחרף הקולות המבקרים והמאבק לשינוי שם הפרק "בילאדי בילאדי" (שהצליח באופן חלקי בלבד), שידור פרקי "תקומה", לפחות עד מחציתם, עבר בשקט יחסי. אם גדלה מהזיכרון שערוריות קודמות שהתעוררו בעקבות סרטי תעודה, הרי שאף אחת מהנפות הפועלות לא עתרה לבג"ץ במטרה למנוע את שידור אחד הפרקים, ואיש עוד לא יצא בכותרות ענק בעיתונים על העוול ההיסטורי והאישי שעושה לו הסדרה. יוצרי "תקומה" הצליחו, בסופו של תהליך בן ארבע שנים, להפיק מוצר של לב הקונצנזוס. נתוני הפייל-מיטר הם ההוכחה לכך, ולא הדיונים הסוערים סביב שולחן הממשלה. פרקי "תקומה" זוכים לאחוזי צפייה גבוהים, בוודאי הרבה יותר גבוהים ממה שחזו להם מלכתחילה: ב-14 הפרקים הראשונים זכתה "תקומה" לרייטינג ממוצע של כעשרים אחוז. הערוץ הראשון עמד, בסיומו של התהליך, במשימה שהציב לעצמו: הוא ייצר מוצר טלוויזיוני שווה לכל נפש, אינפורמטיבי ובעל ערך תיעודי רב. כאשר בוחנים את "תקומה" בקריטריונים כאלו, מדובר בסיפור הצלחה. זהו סיפור הצלחה, כיוון שבדיוק לכך כיוונו עושי הסדרה. הם לא היו מעוניינים, מלכתחילה, להכין סדרה מעוררת מחלוקת. במסמך הקובע את מאפייני הסדרה כתב גדעון דרורי כך: "קהל היעד של הסדרה הוא קהל רחב והטרורגני מאוד (צעירים ומבוגרים, ותיקים ועולים, אינטלקטואלים ועמך)". הדבר מחייב סגנון פופולרי, לא נמוך, אך גם לא מתנשא.

המשימה, להכין בערוץ הטלוויזיה הממלכתי סדרה הסוקרת את תולדות מדינת ישראל בהגישה עתה לשנת היובל שלה, נשמעה בתחילה כמעט בלתי אפשרית. הראשון שהעלה את הרעיון היה אליעזר יערי. דובר על פרויקט תיעודי גדול לקראת שנת היובל, אך מעבר לכך לא היה ברור דבר. מאוחר יותר התמנו גדעון דרורי

חיצוניים. התפיסה המנחה שהוחלט עליה בסופו של דבר הצילה את האחראים על הסדרה מרוב המכשלות והבורות שהיא הציבה בפניהם. בבסיס התפיסה עומדת ההחלטה להיצמד אל העובדות, להדגיש את התחקיר ההיסטורי והחומר התיעודי, ולא לחרוג בקריינות אל דברי פרשנות. המבקרים מימין יצאו נגד הגישה הביקורתית של הסדרה, אך למעשה לאורך כל הפרקים לא עולה טענה אחת שניתן להגדירה כנועזת או כזו שלא נשמעה בעבר. ההיסטוריון ד"ר יגאל עילם, שלווה את הסדרה משלביה הראשונים, ראה בעיני רוחו סדרה ביקורתית הרבה יותר. "על אף הביקורות מימין ומשמאל", הוא אומר, "הסדרה לא עוסקת כל-כך ברובד הפרשני ולטעמי איננה מספיק ביקורתית. היא נשארת ברמה עובדתית למדי, היא מצביעה על הגויות. אם היו 120 הרוגים בדיר-יאסין, זה ייאמר בסדרה, אם היה גירוש של ערבים, זה ייאמר בסדרה. אבל גם זה מספיק בשביל לעורר חיימה. הוויכוח הוא על עצם ההעזה לספר את הסיפור כהווייתו, אפילו ברמה העובדתית. היסטוריון היה יכול לקחת את הפרויקט לידי ו להשמיע שאלות, ושאלות

קשות. אפשר היה גם לנסות לתת תשובות, אבל אלה דברים שהסדרה לא מגיעה אליהם. גלבר מסכים שהסדרה אינה נוקטת גישה פרשנית, אבל הוא מאשים את יוצריה בהאשמה המורה הרבה יותר: הצגת תמונה שהיא כביכול עובדתית ונקייה מפרשנות באופן שאינו מראה לצופה התמים את התמונה השלמה והמאוזנת, לדעתו.

התפיסה המנחה שנבחרה בתום כל ההתלבטויות היא שמרנית למדי, ושואבת את השראה תה מפרויקטים דומים שנעשו בארץ ובעולם. לנגד עיניהם של דרורי ודר עמד הדגם של "עמוד האש", אולם הם ביקשו להתרחק מהטון הסמכותי שלווה אותו ומהתפקיד הפונקציונלי שמילאו בו המרואיינים. הסדרה "People's Century" שהפיק הבי.בי.סי על המאה העשרים, ששודרה גם בארץ, שימשה מקור השראה מרכזי ל"תקומה". ההתקדמות לאורך הסדרה היא כרונולוגית, וכך גם בתוך כל פרק. הפרקים הורכבו מקטעי ארכיון וראיונות עם אנשים שהיו עדים לאירועים ולקחו בהם חלק באופן אישי.

דר ודרורי התלבטו, בשלב הגדרת הפרקים, בין רצונם לערוך סקירה כרונולוגית לבין רצונם להתמקד בנושאים מרכזיים בתולדות המדינה. דרורי: "לערוך סקירה כרונולוגית לפי תקופות נראה לנו סתמי מדי, עניין אותנו להתמקד בנושאים מסוימים, אבל אם היינו פורשים כל נושא על פני חמישים שנה, זה היה הופך לדפוס שחוזר על עצמו". ההחלטה הסופית היתה ליצור תמהיל של סקירה כרונולוגית ועיסוק בנושאים. לכל אחד מהפרקים נושא שעומד במרכזו, ופרק זמן שהוא סוקר. כשקיב"ל לו הבמאים את נושאי הפרקים שלהם, כבר הוצבה בפניהם תבנית עבודה נוקשה למדי, במסמך שהכין דרורי. נכתב שם בין השאר:

- הקו העלילתי המרכזי של הסיפור ההיסטורי רי בכל פרק יהיה ליניארי וכרונולוגי. המגמה היא לשחזר בבהירות תהליכים והתפתחויות.
- בסיפור העלילה יישורו זה בזה הסיפור הקולקטיבי (ארכיון וצילומים של אתרי התרחשות) והסיפור הפרטי (עדות מצולמות).
- הסיפור המוביל בכל פרק הוא הסיפור הקולקטיבי.
- הסיפור הפרטי חייב להשיק לסיפור הקולקטיבי לכל אורכו.
- בכל סרט מופיעות ארבע עד שש דמויות מובילות. לצדן תופענה דמויות משנה מסביבתן הטבעית - העכשוויות או ההיסטורית.
- יחס החומרים בסרט: 50% ארכיון, 50% צילומים עכשוויים.

ההחלטה החשובה ביותר שקיבלו דר ודרורי היתה לבחור גיבורים אנונימיים, לא קובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות, לא הגנרלים שעמדו בראש הצבא, אלא אותם אנשים שחוו

את האירועים בחייהם האישיים והושפעו מהם. ההחלטה הזאת הצילה את הסדרה מהפיכתה להמשך ישיר ל"עמוד האש" כבד הראש, והאירה את הפן האנושי של ההתרחשויות. היא גם חילצה את המפיקים ממערבולת לחצים שהיתה יכולה להתעורר אם היו צריכים להתחיל אילו אישים יזכו להיות מונצחים ב"גרסה הממלכתית" כמרואיינים, ואילו לא. דר: "ההחלטה שהעדים יהיו אנשים פשוטים התקבלה בהשראתו של יגאל עילם. לא רצינו פוליטיקאים, כי הם מכבדים בחומרי הארכיון. חיפשנו את האנשים שחוו את התקופה, השפיעו עליה במידה מסוימת והושפעו ממנה. הפוליטיקאים מתועדים מפה ועד הודעה חדשה, ולא רצינו לשמוע מהם את הדברים הרגילים". אבל ההחלטה הזאת לא עברה ממש באופן חלק. דר: "קירשנבאום יצא והכריז דבר כזה: אם זו תהיה סדרה שיהיו בה רק אנשים קטנים, זו תהיה סדרה קטנה. אמר והלך, כמו שהוא עושה תמיד. הוא גם דרש אחר-כך להרחיב ולהוסיף קובעי מדיניות. היום, כשהקונספט הזה התברר כמוצלח, הוא לוקח על זה את הקרדיט ואומר שהוא זה שדחף לקחת את האנשים הקטנים".

התפיסה המנחה הנוקשה שנקבעה לא הותירה בידי הבמאים חופש פעולה רב. "הסדרה", ציין דרורי בין הקווים המאפיינים, "היא סיפור של אפוס היסטורי ולא קובץ של סרטים דוקומנטריים". הבמאים נדרשו ליישר קו עם החלטה זו, אולם לכל אורך העבודה התעוררו ויכוחים וחיכוכים בעניין זה. בקשותיהם של הבמאים לחרוג מהקונספט שנקבע נענו בדרך-כלל בשלילה. אידו סלע, במאי הפרק "רעידת אדמה" על מלחמת יום כיפור, ביקש לחרוג מהיחס שנקבע בין חומרי הארכיון למרואיינים, ונענה בשלילה. דני וקסמן, במאי הפרק "האבן וענף הזית", זועם על התפקיד שיעדו ברשות-השידור לבמאי הפרקים: "לא ניתן ב'תקומה' ליצר להיות מקורי ויצירתי. הוא נלקח כדי להיות איש טכני. לקחו אותו ואמרו לו - תעשה חמישים דקות ותגמור בזמן. זה לא הצריך יצירתיות יתר. התסריט שלי, למשל, לא צולם בכלל עד סופו, אבל לאיש ברשות-השידור לא היה אכפת מזה. התסריט שכתבתי עסק בתקשורת, איפה היתה התקשורת בתקופת האינתיפאדה. זה אמור היה להיות הצייר המרכזי, אבל זה לא מופיע בסרט כי לא ניתן לי לצלם את זה".

"גדעון דרורי", אומר אחד הבמאים, "אמר בהתחלה שכל במאי יוכל ללכת לפי הקו שלו והסגנון האישי שלו, אבל נסוג מזה כשראה שזה יוצר המון בעיות. זה הביא לכך שהפרקים הראשונים שונים בסגנונם משאר פרקי הסדרה. אין בהם את הטאץ' ההיסטורי, את הקצב ואת האמירה הכביכול אובייקטיבית שמאפיינת את שאר הפרקים". שני הפרקים

שעשה תור בן-מיור על מלחמת העצמאות, "מדינה בדרך" ו"מגש הכסף", אכן בולטים בסגנון העריכה החריג שלהם. בן-מיור ניסה לעשות חיבור בין עבר להווה, על-ידי שילוב בין חומרי ארכיון לבין צילומים עדכניים של אותם המקומות, תוך הדגשת התזויות של החיים המודרניים בהם כיום. לא כולם אהבו את התוצאה הזאת, אבל היא עדות להתלבטות המתמדת שליוותה את דרורי בשאלת חופש הפעולה של הבמאים. באפיון הסדרה הוא כתב

גדעון דרורי: היתה ציפיה שנחגוג את חגיגות היובל, וכעת כבר ברור שאנחנו לא חוגגים וכתוצאה מכך השתנתה הציפייה מהסדרה

כי "בכל סרט בסדרה יינתן ביטוי לדמיונו וליצירתיותו של הבמאי. יחד עם זאת, נשווה לפרקי הסדרה תזות אסתטית וצורנית אחידה על-ידי גרפיקה, מוזיקה וקריינות משותפים, וכן על-ידי אפיון משותף של סגנון צילום ועריכה". מבלבל בהחלט. דרורי אומר שלחלק מהבמאים היה קשה להתרגל למסגרת העבודה בסדרה. "אני יכול לומר, עם זאת, שניסו, במגבלות הז'אנר, לרענן ולחדש. בהשוואה ל"עמוד האש", נתנו לכל במאי להטביע את החותם האישי שלו בתוך האחידות של הסדרה. יש מי שעשה עריכה יותר קליפית, ואחר התמקד בדמויות ועבד באופן יותר אטי".

יכולת ההשפעה של הבמאים, לאור המגבלות שכתפה עליהם הסדרה, התרכזה, בסופו של דבר, בשני כיוונים. הראשון היה בבחירת החומרים הארכיוניים ("הסלקציה היא הקונספציה", אומר אידו סלע), והשני באיתור העדים – הגיבורים המככבים בכל פרק.

רונית וייס-ברקוביץ', במאית "בילאדי בילאדי" מעורר המחלוקת, מעריכה שבסדרה נכנסו רק כחמישה אחוזים מאירועי הטרור שהתרחשו בשנים שבהן עוסק הסרט שלה (1967-1982). "הצבתי לעצמי שני קריטריונים לבחירת האירועים שייכנסו לסדרה. הראשון – אירועים שנחרטו בזיכרון והפכו למעין סמל. השני – אירועים שהיו תולדה של דבר אחד והובילו לדבר אחר. למשל, אוטובוס הדמים בכביש החוף היה מוזאיקה על יוזמת סאדאט, ובעקבותיו התבצע מבצע ליטני, והוצתה של הספורטאים במינכן שבעקבותיו היה מבצע אביב נעורים. חיפשתי את החרוזים על השרשרת, את האירועים שיש להם סיבה ותוצאה. נאלצתי לוותר על הרבה דברים. היה, למשל, פיגוע בקריית-שמונה, ברח' יהודה הלוי, שהוליכה מתחילים חדרה

לבניין מגורים ועשתה שמות ברכוש ובנפש. הכל מתועד בצורה מופלאה, אבל בסוף זה לא נמצא בסרט שלי".

סלע מספר שלצורך בחירת הדמות שתייצג את קרבות הבלימה ברמת-הגולן נפגש עם היסטוריון צבאי לשש פגישות, כל אחת של ארבע שעות. בסרט שלו על מלחמת יום כיפור מופיעות 14 דמויות שנבחרו לאחר לבטים ארוכים. "תהליך בחירת הדמויות היה כאילו שמישהו אמר לי, קח חללית לירח, אבל תכניס אליה רק 14 איש. אבל יש 300 אלף איש שיכרו לים להיכנס אליה! השם של האדם שבחרתי בסופו של התחקיר היה זה שעליו חשבתי מראש. שמו עלה שוב ושוב כנציג המתאים ביותר לנושא – המגיד יאיר נפשי. אם הייתי פונה ליואב גלבר, הוא היה שואל: איפה קהל-ני? אבל לי היה חשוב לדרת כמה שיותר לעומת קו של התחקיר ההיסטורי, כדי למצוא מישהו שייצג את מה שחיפשתי – האיש הפשוט, במקרה הזה המפקד הלא בכיר שהיה בחזית, כדי שיספר מה עבר עליו באותן שעות".

עורכי הסדרה ובמאיה בחרו בדרך-כלל בחירות וזהירות וצפויות למדי, הן מבחינה קולנועית והן מבחינה היסטורית. "תקומה" העזה רק בעניין אחד: היא לקחה על עצמה להשמיע בפעם הראשונה קולות שהושקו או נדחקו בדרך-כלל בסיפורי ההיסטוריה הרגילים. זו היתה ההחלטה שעוררה את הועם על הסדרה. הגישה המדברת על נקודת המבט של האחר ועל פולרליזם של קולות נתפסה בעיני המבקרים כהתגייסות לטובת הצד השני. לדעת גלבר, למשל, עמדה פולרליסטית מקומה בסרט עלילתי המדגיש את חופש היצירה של הבמאי ולא בסרט תיעודי. הוא טוען שהניסיון של הסדרה להיכנס לנקודת מבטו של "האחר" השכיח את נקודת המבט הצינונית.

דר: "מה חשוב? שאנחנו עושים סרטי סוכנות וקק"ל מלפני שלושים שנה? מה הם רצו? שנפאר כל מלחמה ונדבר על צדקת דרכנו? הטענה על הביקורתיות של הסדרה היא שטות. מי זה האחר? האחר זה חלק מהמציאות שלנו פה, בין אם זה הערבי הישראלי, בין אם זה טרוריסט. אם לא תפנה אליו מבט, אז איפה אתה? תסתגר בתוך ביתך ותחשוב שהעולם נגדך. אנחנו אמרנו שאנחנו חיים במציאות מורכבת וקשה, ואם לא נפתח צוהר כדי לשמוע את דעתם, לא נבין איפה אנחנו חיים". הגישה הפולרליסטית לא התמצתה רק ב"בילאדי בילאדי", אבל המבקרים מימין סירבו להכיר בכך. היא באה לידי ביטוי בפרק שהוקדש ל"ישראל השנייה" של הבמאית לינה צ'פלין, ב"אופסימיסט" של מנחם הדר וגם ב"אתחלתא דגאולה" של תור בן-מיור שעסק בהתנהלויות ובגוש-אמונים, ואפילו ב"בצל השואה" שהאיר את המפגש הטראומטי של ניצולי השואה עם ילידי הארץ. במאי הסדרה מאוכזבים מסוג הביקורת שה-

שמעה על הפרקים ששודרו. וייס-ברקוביץ': "אני שמחה שיש ויכות, אבל אני לא אוהבת את הצבע שלו. זה ויכות סטליניסטי. אפילו את המחלוקות וסימני השאלה ש'תקומה' מעלה אנשים רוצים להשתיק. הדיון ש'תקומה' מנסה להעלות הוא בעיני חיוני בחברה בריאה שעושה חשבון נפש". לוי זיני, במאי הפרק "הכותל וההר", העוסק ביחסים בין דתיים וחילוניים: "הדיבורים על שבירת החוסן הקיומי אכזבו אותי. אני עדיין מופתע עד כמה אנחנו עלים נדים ברוח כציבור, עד כמה אנחנו חושבים שסלע קיומנו ניתן לטלטול בכל שנייה נתונה. הגישה שלי אומרת – אנחנו פה, נקודה. פה שורשי, ואני לא צריך לכך חיוקים. כך אני חשבתי, אבל מסתבר שאני טועה".

היחיד מבין החתומים על "תקומה" שיצא נגד הגישה הזאת היה פרופ' גלבר. הוא סבור כי ההטיה המאפיינת את הסדרה, על-פי הגדרתו, היתה בלתי נמנעת, משום שלעוסקים בתקשורת יש מלכתחילה הטיה אנטי-צינונית ואנטי-ממסדית.

גדעון דרורי מרגיש שלם עם המוצר שעליו עמל בארבע השנים האחרונות. את הטענות נגד הסדרה, הוא אומר, נכון לבחון בהקשר הרחב של חגיגות החמישים. "היתה ציפייה שנחגוג את חגיגות היובל, וכעת כבר ברור שאנחנו לא חוגגים. מצב הרוח הלאומי אינו במיטבו וממשלת ישראל פישלה בניסיון להרים חגיגות. כשהתחלנו לעבוד על הסדרה

דני וקסמן: לא ניתן ליוצר "תקומה" להיות מקורי ויצירתי. הוא נלקח כדי להיות איש טכני

אמרתי שאני רוצה לעשות סדרה היסטורית-דוקומנטרית, והיה ברור שתהיינה תוכניות שתציינה את הישגינו בתחומים אחרים – מדע, בידור, תרבות. זה לא קרה. במצב הנוכחי, 'תקומה' נמצאת באיזושהו ואקום, וזה שינה את הציפיות כלפיה. זוהי אכן רק תמונה חלקית".

אולי סוג ההסתכלות שמציעה "תקומה" בא מוקדם מדי?

יכול להיות, אבל אני אומר שבגיל חמישים, כשאני חוגג, אני גם מסתכל בצורה מפקחת ומבוגרת על עצמי. זה לא גיל עשרים. הבעיה היא, לדעתי, שנשארנו בלי חגיגה, ובגלל זה "תקומה" כל-כך מקוממת. ■

ענת באליוט היא סטודנטית לפסיכולוגיה ולתולדות האמנות ועיתונאית

ב

1961- מלאו במזל טוב ארבעים שנה למושב העברי הראשון, נהלל. יום ההולדת היה ציון דרך חשוב למדי בישראל של התקופה ההיא, ולו בשל העובדה, שבאותה שנה נחגג ברוב עם יובל החמישים של דגניה, אם הקבוצות. תנועת המושבים לא היתה מוכנה להשלים, לא היתה יכולה להשלים, עם מצב שבו הקיבוצים מקבלים את מלוא תשומת-הלב, והמושבים לא מקבלים כלום. מה גם שהמושבים היו הרבה יותר נאמנים מהקיבוצים לבן-גוריון. אם לדגניה מגיע, לנהלל מגיע, וחסר להם שלא.

מחלקת ההסברה של ההסתדרות היתה בתקופה ההיא גוף רב-עוצמה. בין השאר, הפיקה סרטים דוקומנטריים קצרים, באורך של 12-20 דקות, שתארו את הישגי הפועל והחלוץ העברי. הסרטים הוצגו בבתי-תרבות ובתי-קולנוע, וזכו לתהילה. רק טבעי היה, סרט לכבוד יובלה. רק טבעי היה, שגם נהלל.

הסרט הנהללי הופקד בידי אמיל קנאבל, צלם סרטים ידוע, שביקש לנסות את כוחו בבימוי. לקנאבל היתה קונספציה: הוא יתאר את נהלל ככפר של איכרים אמיתיים, אנשים שמוצאים את פרנסתם בעבודה קשה ומפרכת. כדי להדגיש את הקושי, הסרט יצולם בשחור-לבן. זה היה 35 שנה לפני שסטיבן ספילברג המציא מחדש, ב"רשימת שינדלר", את הקולנוע בשחור-לבן. כמו תמיד, הפקת הסרט התארכה מעבר למתוכנן. חג הארבעים חלף עבר לו, וערב אחד ב-

בעקבות תקופות

62' התכנסו כל חברי המושב בבית-העם של נהלל, להשתתף בבכורה העולמית. גם אני זכיתי להיות שם. הייתי תלמיד י"ב, ערב גיוס לצבא, ואבי המנות, יוסף בורשטיין, שהיה מנהל מחלקת ההסברה, הציע לי לנסוע אתו. הפיתוי היה גדול. כדי למלא את הערב, פתחו בסרטי חימום. הקרינו, בין השאר, סרט על הצנחנים, שהפיק שירות הסרטים של מרכז ההסברה. הצנחנים היו יפים ומאושרים. השמים היו כחולים, וכל המצנחים נפתחו בעתם. זה היה סרט מאוד חיובי.

הקרינו גם את הסרט על דגניה. הקיבוצניקים היו יפים ומאושרים. הירדן כחול, והדשא ירוק. המון פרחים היו אז בדגניה, והסרט נתן תמונת קלז-אפ של כל אחד מהם. לסיום הקרינו את הסרט על נהלל. כשהמלה "סוף" הופיעה על המסך, ומישהו עשה טובה והדליק את האורות, השתלטה על האולם דממה כבדה, מבשרת רעות. איש לא מחא כפיים. איש לא דיבר. נהלל היתה מזועזעת.

אבי ביקש מהחברים לדבר. לקח להם זמן למצוא את המלים. למיטב זכרוני, הראשון שפתח את פיו היה בן ארבעים בערך, מדור הבנים של

נהלל. "ארבעה חודשים", אמר, "הם ישבו כאן. לא נתנו יום עבודה. רק ישבו וחיכו. ולמה הם חיכו? לגשם. הם לא רצו לצלם את נהלל בשמש. נהלל בבוקר, זה מה שהם רצו".

"הם צילמו המלטה של עגל, הם צילמו", אמר שני. "ההמלטות בנהלל בדרך-כלל קלות, כמה דקות והעגל בחוץ, ככה זה אצלי, על כל פנים, אבל הם צילמו את ההמלטה הכי קשה שיש. בושש של המלטה".

"מה זה", שאל אחד המייסדים, חבר-כנסת בדימוס. "רק בדגניה יש פרחים? בנהלל אין? בוך, זה מה שיש בנהלל?".

אני זוכר שלאורך הדיון התנגן בראשי "שיר הסייר" של להקת הנח"ל, שהיה מאוד מקובל בשנה ההיא. השיר סיפר על חייל שוחר סיורים, שניסה לברוח לשטח ערב חתונתו. "אז תפסו האבות קלשונים, ורצו אחריו..." מתי, שאלתי את עצמי, יתפסו הנהללים קלשונים, ומה אני עושה אז.

אחת הנשים מדור המייסדים ביקשה לומר משהו על אשה שצולמה בסרט. "לקחו את האשה היחידה בנהלל ששמה ליפסטיק. פרוסטיטוטקה, זה מה שהיא. ואותה הם שמו בסרט".

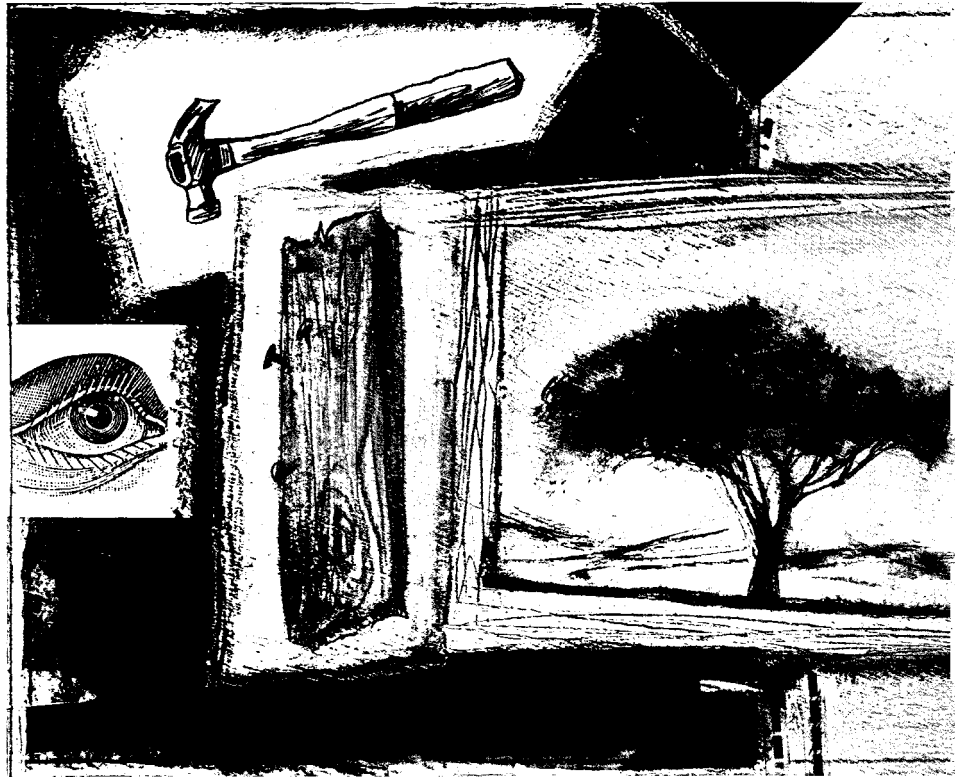
נחום ברנע

לקחו להם את העיגול

"איפה העיגול", צעק אחד הקשישים. נהלל הוא היישוב הראשון, והיחיד, שנבנה כעיגול. זה היה סמלו המסחרי. "כל מה שרואים מהעיגול של נהלל זה תמונה אחת קטנה, ליד הכתובת 'סוף'". "מילא שיציגו את זה בארץ", אמר אחד המייסדים. "קורה שהמוסדות טועים. אבל אני שומע שהולכים להציג את הסרט באמריקה. באמריקה! זה אסון. מה יגידו על נהלל בעולם?". השאלה נותרה ללא מענה. "אני מציע", אמר, "שניקח כסף מקופת הכפר, נקנה את הסרט מהסדרות, וגשרוף אותו".

"מה זה", "לא בא בחשבון", "השתגעתי", מוחו הצעירים בקול. אחד מהם, לימים שר בישראל, קם ואמר: "לקח לנו שנים עד שסילקנו את הידיים שלכם מקופת הכפר. בקופה אתם לא נוגעים!". קמה מהזומה. הנחנו לנהללים לריב זה עם זה - תפקיד שהם ממלאים בהצלחה מיומו הראשון של המושב ועד עצם היום הזה - ונסענו הביתה. עברו שנים עד שהבנתי שמנקודת-הראות שלהם, הם צדקו. היתה להם ביוגרפיה, אישית וקולקטיבית, שהיתה הרבה יותר זוהרת מחיי היום-יום הקשים שלהם. היה להם מיתוס. פתאום בא איזה שמנודריק מתל-אביב ודוחף אותם לבוץ. בעיני, הסדרה "תקומה" היא אחד המפעלים המוצלחים שעשתה רשות-השידור מעודה. היא רצינית, מקיפה, מאוזנת ופותחת חשבון-נפש בכמה קטעים של תולדות מדינת ישראל, שחשבון-הנפש יפה להם. הליקוי הרציני היחיד שמצאתי בה הוא חסרון האלמנט הרגשי, הפוא-

היתה להם ביוגרפיה,
אישית וקולקטיבית,
שהיתה הרבה יותר זוהרת
מחיי היום-יום הקשים
שלהם. היה להם מיתוס.
פתאום בא איזה שמנודריק
מתל-אביב ודוחף
אותם לבוץ

איור: דקפת כנון

טי, התמים, האוהב, שליווה את תקומת ישראל. חבל שיוצרי הסדרה לא הלכו בעקבות הסדרה הנהדרת שהפיקה הטלוויזיה החינוכית האמריקאית על מלחמת האזרחים שם. אבל רבים מהוותיקים, אלה שנותרו מדור מייסדי המדינה, רואים את "תקומה" בעיניים אחרות. הסדרה, בעיקר הפרקים על דיכוי עדות המזרח וערביי ישראל, שדדה מהם את עברם, או לפחות את העבר כפי שראו אותו. קצתם כתבו מכתבים נרגשים למערכת, או ביקשו לדבר ברדיו. חלק מהתגובות היו מעניינות לא פחות מהסדרה. כאשר פורסמה הביוגרפיה של ברל כצנלסון "ברל", מאת פרופ' אניטה שפירא, הגיע מכתב נרגש למערכת "דבר". המכתב אמר בערך כך: "שמי פלוני. אני השתתפתי במרד הפועלים בחוות כינרת, שהיה בתרס"ט. כל חיי סיפרתי על המרד לילדי, לנכדי, לניני. כשיצא הספר על ברל קנו לי אותו הנינים במתנה. פתחתי, ושומו שמים. יש המון על ברל ואף לא מלה עלי. וברל בסך-הכול היה אז צעיר, שישב בשקט בצד. "ועכשיו אני שואל, איך אסתכל בעיניים של הנינים שלי. מה הם חושבים עלי? הם חושבים שהמצאתי הכול, שאני שקרן". ■

רוח התקופה

בעקבות ההבחנה שלו בין השועל לקיפוד – "השועל יודע הרבה דברים, אבל הקיפוד יודע דבר אחד גדול" – ואולי בהשפעתה, הבחין ישעיהו ברלין המנוח בשני סוגים של היסטוריונים. הוא דיבר על הקהל הגדול של היסטוריונים, בעלי מקצוע נאמנים, המכלים את ימיהם ומרצם באיסוף קפדני של עובדות בסוגיה זו או אחרת, ואינם נושאים את עיניהם אל ההכללה הגדולה. מלאכה זו, הממריאה מעל ומעבר למצבור העובדות, שבעיני ברלין נראתה כמוזן המרתקת יותר, מופקדת בידי כמה יחידים סגולה. אלה מלקטים את עיקרי הממצאים והמסקנות של עמיתיהם העמלנים, מוסיפים להם מידה של שאר רוח ועיבוד יצירתי, וכותבים את הספרים המוקפים את אוצר העובדות הידועות לכלל אמירה מגובשת, המבטאת את "רוח הזמן". עד כאן אבחנותיו של ברלין. ועדיין נותר בעינו משפט ההיסטוריה. כמה מן החיבורים הגדולים, עתירי ההשראה, אכן שומרים על חיוניותם וכוחם לאורך ימים. "רוח הזמן" היא עניין נזיל ומשתנה תדיר, והמחקרים ה"סולידיים", למרבה ההפתעה, מוסיפים לשמש אבני יסוד לעוד היסטוריונים ממריאים, המסקלים את תפיסת "רוח הזמן" של קודמיהם הגדולים ומציעים עוד אמירה חדשה ומקורית, על-פי כללי "רוח הזמן" החדשה שלהם.

נוכחתי באבחנה מרתקת ופשטנית זו כשצפיתי בתגובות המתלהמות על סגולותיה וכשלונותיה של הסדרה "תקומה". מתנגדים ומחייבים כאחד דנים במוצר, כביכול היה תוצר של מחקר היסטורי לגיטימי.

כשמעז אחד מן המשתתפים בעימות להזכיר לחבריו המתדיינים שאחרי ככלות הכול ההיסטוריה היא מקצוע שאת הטיפול בו יש להותיר בידי המומחים לדבר, ממהרים חבריו להיעלב עמוקות ולהעלות טענות בדבר התנשאות; כל אדם הוא היסטוריון בכוח; הרי הוא היה שם וראה כמו עיניו, ואל יבואו מיני בעלי מקצוע יהירים ויספרו לו שהסיפור קצת יותר מורכב.

יוצרי סדרות טלוויזיה היסטוריות הם במובנים רבים מסוגם של היסטוריונים הממריאים אל ההכללה המסבירה הכול. הזמן קצר, וממילא מה שתועד והוסרט מוגבל מאוד ואימפולסיבי מאוד. עובדות, גוונים ובני-גוונים מערפלים את התמונה ומקשים על הצופה. ובכלל, איך אפשר לבוא אל קהל הצופים הרב, להטות ריח אותו לשבת מול המסך ולומר לו בסוף שאחרי שלמדנו והקדמנו וביררנו, אין לנו תשובה סופית וחד-משמעית?

ההיסטוריונים הממריאים מתיימרים למצות ולתאר את "רוח התקופה" שאותה הם חוקרים, אך במידה רבה, ויותר מן היסטוריונים האחרים, הם מבטאים מובהקים של "רוח התקופה" שבה הם כותבים. זה סוד קליטותם, וזה מסביר את חריגתם מעבר לתחומים הצרים למדי של קהל צרכניה המובהקים של הכתיבה ההיסטורית, זו הנתפסת כפרטנית יתר על המידה, שבה מרוב עובדות, כמאמר הפתגם, אין רואים את היער. צרכני "תקופה" רוצים לראות את היער, ואין להם כוח וסבלנות לעצים.

לכאורה, קשה לדבר על עמדה אחת ומגובשת ועל מסר אחיד שהסדרה מבקשת להעביר לצופים. הרי יוצריה רבים, ויש להניח גם שונים זה מזה בהשקפת עולמם. ועם זה, דווקא לעובדה זו אנחנו מבקשים לייחס משמעות של עמדה קולקטיבית. הסדרה מלמדת על שנותיה הראשונות של המדינה, על תהליכי קליטת העלייה, על הסכסוך היהודי-ערבי, וגם על המלחמות הרבות. אך יותר מכול היא עדות שאין כמותה למעין מצב-רוח לאומי של כולנו בשנת החמישים

לעצמאות. מתנגדי הסדרה טופלים עליה חד-צדדיות, ומכל עבר נשמע עות הקריאות הרמות על "פוסט ציונות" ועל "היסטוריונים חדשים". מצפייה סדירה וקפדנית בפרקי הסדרה ומקריאה של גילויי העימות שהיא מעוררת, אני מתרשם דווקא מן המבוכה הגדולה העולה ממנה. בלהט הוויכוח המתעצם אנחנו שוכחים שהקרנתם של הפרקים הראשונים עברה בשלום ובשקט יחסיים, ומי זוכר את השם שהודבק לה בתחילה, "תנומה". הפתיחות של יהורם גאון קצת הביכו, אבל לא דווקא בשל מה שנאמר בהן. ולאחר נעימת הפתיחה הבלתי נמנעת ישבנו וצפינו. אז באו ואמרו לנו שהעם היושב בציון גילה יחס נורא ואכזר כלפי שרידי השואה, אמרו לנו שגם התנשאו מאוד כלפי העולים החדשים, ושוב הזכירו לנו את הדי.טי. הבלתי נמנע. העובדה שקורבנות השיטה הזאת התראיינו בבתים מפוארים למדי, המעידים על מידה לא מבוטלת של קליטה מוצלחת, לא הטרידה יתר על המידה את הצופים.

הצרות החלו כאשר – ומכך לא היה מנוס, הרי אנחנו עוסקים בהיסטוריה, ובהיסטוריה יש כרונוולוגיה – עברה הסדרה לטפל בסוגיית "אנחנו ושכנינו". כאן כבר הגענו לשאלה הכרוכה ב"סיכון בטחוני". מה שמטריד את הצופים הוא לא מה עשינו או לא לפלסטינים לפני ארבעים וחמישים שנה, אלא משמעות הדברים לגבי הפעימה השנייה והשלישית. לשאלה אם היה או לא היה גירוש של ערבים מחיפה יש השלכה ישירה על גורלם וצדקתם של הסכמי אוסלו. ויש עוד נושאים שהחברה הישראלית מתקשה לדון בהם ומתעלמת ממורכבותויהם ההיסטוריות. קחו למשל את סוגיית היחס כלפי עולי המזרח. באיו קלות אנחנו מוכנים ליטול על עצמנו את משא הרשעים, שהתעלמו, התנשאו, כמו מושגים ותפיסות עולם משלהם ודיכאו בודון ובכוונות מכוון דור שלם. האומנם היה סיפור קליטת העלייה כה חד-ממדי וברור במגמותיו, בהשלכותיו התברתיות והתרבותיות?

בסופו של חשבון שואל ההיסטוריון את עצמו, עד כמה השפיע המחקר ההיסטורי על עיצובם של פרקי "תקומה". קשה להתעלם, למשל, מכך שיוצרי הפרקים העוסקים ביחס לערביי ישראל במלחמת העצמאות, או ביסודות מדיניות החוץ של ישראל בשנותיה הראשונות, קראו את ספריו של בני מוריס, או לפחות שמעו על הוויכוח הציבורי, המאוד לא מקצועי, על אודותיו. הם שמעו על גירויים אכזריים וקשים, הם שמעו על הרס כפרים, הם גם נזעקו לשמע גורלם הנורא של הערבים בחיפה. אך מה לעשות, והסיפור בספרו של בני מוריס הרבה יותר מורכב וסבוך? צריך ספר עב כרס כדי לתאר את כל הפרטים. בלי הפרטים אין דינמיקה, ובלי דינמיקה נעלמים הגוונים האפורים. כמו מבקריו הנמהרים של בני מוריס, מיהרו גם יוצרים בסדרה לקלוט ולהעביר את מה שהצטייר בעיניהם כמסר המרכזי. לעתים קרובות מדי אין בהיסטוריה מסר מידי, וגם לא לקח חד וברור. סדרה היסטורית בטלוויזיה אינה יכולה להתמסר לדקויות. זה סוד קסמה, זה סוד כוחה להסער.

ועוד לא אמרנו הרבה על הסדרה המרתקת הזאת, שהיסטוריונים בעתיד, אני משוכנע, ידרשו לה כשירצו לתאר את פניה של ישראל ב-98' ואת "רוח הזמן" שהניעה את יוצריה והלהיטה את מבקריה. ההיסטוריון העמלן, זה השוקד על מלאכתו בארכיון ומנסה לדלות מן המסמכים סיפור, שלעולם אינו שלם ולעולם אין בו מסר חד – הוא מתקנא בסדרה וביוצריה. בסופו של חשבון, לא הוא יוצר וקובע מה אנו יודעים על העבר. נחמתו הכמעט יחידה היא שיום יבוא ואיזה יוצר תמונה גדולה ומכלילה ישתמש בממצאיו, יציין אותו בהערות שוליים כמקור ומריא הלאה, אל השחקים של החיבור המסעיר, שכולם יקראו. ומי יודע, אולי גם ישתמש במשהו שהוא אמר, בלי הפרטים כמובן, בלי ההסתייגויות וההתניות, לאיזו סדרת טלוויזיה מרתקת. ■

ד"ר אלי שאולת יאן הוא היסטוריון ועורך מדור ספרי העיון בהוצאת "עם עובד"

יותר משהסדרה מציגה בדייקנות את העבר היא משקפת את הלכי הרוח של ההווה

הקולות צומחים מלמטה

בחברה הדמוקרטית, הפתוחה להתמודדות חופשית על עמדות ודעות, אין ולא יכול להיות סיפור או זיכרון היסטורי הגמוני

באולם שבו נערכו הצגות תיאטרון החצר של מלכי בית סטיוארט, בראשית המאה ה-17, היה רק מושב אחד שממנו ניתן היה לראות את כל חלקי הבמה. במושב הזה ישב תמיד המלך. מכל מושב אחר באולם ניתן היה לראות רק חלק מן הבמה. ככל שהמושבים באולם היו רחוקים יותר ממקום מושבו של המלך, כן קטנו והלכו חלקי הבמה הנראים לעיני היושבים. סדר הישיבה באולם הזה סימל, כמובן, תפיסה הייררכית של ראיית העולם. בראש הפירמידה ניצב המלך, שראייתו היא המקפת ביותר ולכן המוסמכת ביותר. בתחתית הסולם החברתי ניצב

ביום אלה היכולים לראות רק חלק קטן ממה שניתן לראות. המלך, בראייתו המקיפה מלמעלה, נתפס בצורה זו כנציג הארצי של האל המתבונן בבני התמותה ובמעשיהם.

לרשות "תקומה" לא עמד אל ואף לא מלך. נראה שמפיק-העל שעמד בראש צוות היוצרים, גדעון דורני, הביין מלכתחילה שאין ולא יכול להיות כיווי ליומרה ליצור סדרה תיעודית-היסטורית על ישראל מפרספקטיבה מיוחסת שממכותה עדיפה על כל האלטרנטיבות.

עצם הרעיון שיש רק סיפור אחד נכון על העבר הישראלי, סיפור המחלק את העולם לצודקים ואלה שאינם צודקים, ציונים ואלה שהם אנטי או פוסט ציונים, מקובל היום רק בקרב חוגים לא נאורים בחברה הישראלית וכן, כמובן, באגף ההסברה של משרד החוץ, בחלקים של משרד החינוך וכנראה גם בלשכת שרת התקשורת.

בחברה הדמוקרטית, הפתוחה להת-

מודדות חופשית על עמדות ודעות, אין ולא יכול להיות סיפור או זיכרון היסטורי הגמוני. בהעדר פירמידה של סמכות, ייצוג המציאות החברתית, הכלכלית והפוליטית - ובכלל זאת ייצוג העבר - הוא עניין למאמץ של חוקרים, עדים ויוצרים שונים, שלעתים קרובות הם גם חלוקים ביניהם. מאחר שמעמד המשתתפים הוא פחות או יותר שווה, לא ניתן ליישב חילוקי דעות כאלה באמצעות בורר עליון. פלורליזם אקלקטי הוא לכן העיקרון ההוגן של עריכה תוכנית בתנאים כאלה, ואין הדבר סותר עריכה קפדנית יותר בממד האסתטי של היצירה. לכן לא היתה כל אלטרנטיבה לדרך שבה הלכו מפיקי "תקו" מה, כלומר למאמץ לצרף פרספקטיבות שונות וליצור תמונות רבות ושונות של העבר, תמונות שאף אחת מהן אינה מיוחסת כשלעצמה לעומת חברותיה, ושכולן יחד אינן מתחברות בדרך-כלל לתמונה לכידה אחת של ההיסטוריה כסיפור-על אחיד.

כל חברה רואה את עצמה ואת עברה דרך מבנה הערכים והסמכות המאפיינים אותה. חברה דמוקרטית אינה יכולה, לכן, להתבונן על עצמה מבלי לראות מציאות רב-שכבתית ומבלי לשמוע ולהשמיע את שלל הקולות הרבים. בהעדר בסיס פוליטי לסמכות-על מיוחסת המציגה השקפה כולית ולכידה על המציאות, אנהנו צפויים לגלות הדים להשקפה מוחלטת כזו כמעט רק בגישות אסתטיות-אירוניות בתחומי האמנות.

יתר על כן, בעידן התרבות הפוסט-מודרנית, ריאליזם-טוטליטרי מופיע כשכבה אסתטית הנעדרת את העוגן האינטלקטואלי שהיה לה בעבר. את מקום הנחרצות והבהירות של סיפורים שהונחתו בעבר מלמעלה למטה תופסות היום האמביוולנטיות והמורכבות הכרוכות ברב-קוליות הצומחת מלמטה. ריבוי נקודות המבט בוואריים עכשוויים של סרטים תיעודיים משקף אפוא את חדירת עקרון השוויוניות לשכבות העמוקות של תרבות זמננו. מנקודת מבט זו מייצגת "תקומה" מגמה בתרבות העולמית והמקומית לערעור על היומרה לקול קולקטיבי עליון בלבד. באידיאולוגיה ואפילו במדע, לצד תמורה נות המתארות שמתחן ניצחון בשדה הקרב משכילה הסדרה לתת ביטוי לדבריהם של חיילים המתבוננים בנסיגתם בספקנות, ולצד נאומים "ממלכתיים" של ראשי ממשלות ישראל כגולדה מאיר ומנחם בגין,

מספקת עדויות וביקורות חסרות רחמים של שרים ומשקיפים אחרים. לצד הלוחם או קורבן הטרור הישראלי מציגה "תקומה" גם את נקודת מבטו ואת קולו של הפלסטיני הנפגע, החווה את ההיסטוריה שלנו מפרספקטיבה חוץ-ציונית. משרד החינוך ושרת התקשורת טרם הכירו בכך שתהליכי הדמוקרטיזציה בחברה הישראלית לא פסחו אף על הזיכרון ההיסטורי, ועל הסמכות לייצג את העבר בפני הציבור. עובדה זו אינה מפתיעה ביחס למשרד החינוך, הנתון באחרונה להזיות של ניהול והכח וונה ערכית. מפליא יותר לגלות סימנים של בולשביזם תרבותי בגרונה של שרת התקשורת, המרבה לדבר בשם התחרות החופשית בשוק התקשורת והרצון להרבות ערוצים ככל האפשר.

הסיפור הציוני על ישראל לא היה, כמובן, מעולם סיפור אחד. הציונות ההיסטורית היתה קואליציה של זרמים שונים ומנוגדים, כמו הציונות הסוציאליסטית, הדתית, האחד-העמית, הרביזיוניסטית-לאומית והליברלית. לכל אחד מן הזרמים האלה היתה תמיד

איור: עינת פלד

נוסחה משלו על העבר, ההווה והעתיד האפשרי והרצוי. מסיבה זו, הרב-קוליות של הסדרה "תקומה" היא בסיכומה של דבר ציונית יותר ואינטליגנטית יותר מהסיפור החד-ממדי של הציונות של השמאל הישן או הימין העכשווי. הרצון להחזיר את הגלגל אחורנית, ולהשיב על כנה את הפטרונות של המדינה או של האליטה הפוליטית המנהיגה אותה, הוא חסר סיכוי בעידן הגלובליזציה של אמצעי התקשורת. היום אין שום כוח וסמכות היכולים לעצור את התפרקות הקולקטיבי לריבוי קולות. השאיפה של דובריו המתוסכלים של הממסד הישראלי לעקור את הספק, את האירונות ואת הביקורת לא תצלח. הסדרה "תקו" מה היא חגיגה לאורחים משלמי האגרה בישראל וחיווק נוסף לצורך להגן על הערוץ הציבורי מפני עסקני התקשורת של השלטון. ■

ירון אזרחי הוא פרופסור בחוג למדע המדינה באוניברסיטה העברית ועמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה

פרדוקס החומר החזותי

הוויכוח בדבר תקפותה האידיאולוגית של "תקומה" השכיח במידה מסוימת את העובדה שמדובר בסדרה של סרטים שפועלים בתוך מסורתו הארוכה של הקולנוע התיעודי, הן בהקשר קולנועי כללי והן במסגרת תיעודית מקומית. ואולי פרץ הוויכוח בקלות צפויה ומכנית כל-כך משום סגנונם וצביונם של הסרטים האלה, שאמנם בוימו על-ידי במאים שונים (כמה ביימו יותר מסרט אחד), אבל מצייתים לצופן קולנועי תיעודי אחיד.

כל הסרטים ששודרו עד כה מייצגים את העשייה הקולנועית-תיעודית בצביונה המסורתית ביותר. הם מורכבים בעיקר מראיונות וקטעי ארכיון, שמשמשים לרוב אילוסטרציה לדברי הקריינות המלווים את הסרטים. הקריינות עצמה היא אחידה בסגנונה היבש והעובדתי לכאורה; יגאל נאור "מקריין" את כל הסרטים, והבחירה בקריין אחד מבקשת ליצור את התחושה שהסדרה כולה, למרות ריבוי הסיפורים שמואב בה, גובעת בסופו של דבר מקול סמכותי (גברי, כמוכן) אחד,

האמור להעניק לה אותה אחידות שמייחלים לה כל-כך במחוזותינו בימים אלה. כיוון שקולו של קריין בלתי נראה אחד עלול שלא להספיק, הוחלט בערוץ הראשון להוסיף לסדרה את קולו, פניו ודברי ההקדמה המביכים של יהורם גאון. פרישתו של גאון מהסדרה ו"החלפתו" בשבועות אחרונים בדיון רב-קולי ורב דעות מנוגדות, המתקיים בסוף שידורו של כל סרט שנחשב לבעייתי מבחינת נושאו, מוכיחות עד כמה השאיפה לאחדות סיפורית והיסטורית, מעבר להיותה בלתי רצויה, היא גם בלתי אפשרית (ואם הדיונים האלה נחוצים או יעילים, זו כבר שאלה אחרת).

הבחירה בעיקרון הקולנועי-תיעודי של ראיונות וקטעי ארכיון התגלתה כבעייתית

במיוחד בפרקיה הראשונים של הסדרה, שיחסם אל ההיסטוריה שסופרה בהם היה רומנטי וסנטימנטלי מזה שאפיין את הפרקים המאוחרים יותר. כל הסרטים מתייחסים אל קטעי הארכיון הכלולים בהם כאילו היו ההיסטוריה עצמה ולא הייצוג הקולנועי, ומאוחר יותר הטלוויזיוני-גי, שלה בלבד. אם ליצור פרפרזה על אחת מאמרותיו הידועות ביותר של הבמאי הצרפתי ז'אן-לוק גודאר, הרי שבמאי הסדרה מתייחסים אל קטעי הארכיון כולם כאילו היו השתקפות של מציאות היסטורית, ולא המציאות של השתקפות בלבד. השימוש שנעשה בהם הוא לפיכך ישיר, מידי וחסר מכל אירוניה או מודעות עצמית. מטרתם של הקטעים האלה לברוא את העבר מחדש, לטעון אותו בזיכרון ולשרטט דיוקן היסטורי שקוף לחלוטין שהוא היפוכה של תודעה היסטורית-קולנועית אמיתית. הקטעים האלה באים לאייר את העבר, ולפיכך אין צורך, ברוב המקרים, לציין את מקורם ולבאר את התנאים שבהם הופקו. בפרקים מאוחרים יותר אנו יודעים כבר שמרבית הקטעים האלה באים מיומני החדשות שצולמו בשנות החמישים והשישים ומאוחר יותר ממהדורות "מבט" ותוכניות חדשות טלוויזיוניות נוספות, והידע הזה מוסיף לקטעים האלה מידה של סמכותיות עובדתית קונקרטיה. אבל בפרקים הראשונים התרחש ליקוי מאורות מוחלט כמעט, שהגיע לשיאו כאשר סיפור נפילת העיר העתיקה במלחמת השחרור לוהה בקטעים מתוך הסרט העלילתי "גבעה 24 אינה עונה",

שהופק ב-55', ועל הקטעים האלה הוטבעה המלה "שחזור" (וסרט עלילתי לעולם אינו "משחזר" אירוע היסטורי).

ההימנעות הכמעט מוחלטת, לפחות בסרטים הראשונים, מציון מקור רותיהם המדויקים של קטעי הארכיון מסמנת את הפרדוקס המאפיין את הסדרה כולה. בעוד שהיא מבקשת להציע לנו יותר מנרטיב אחד (והמחלוקת שהיא מעוררת נובעת מכך), הרי שהשימוש שהיא עושה בקטעי ארכיון מצמצם את ריבוי הסיפורים שמובאים בה פעם נוספת לנרטיב אחד שיש לו דימוי אחד בלבד. ובעוד שהיא מביעה - או מתיימרת להביע - ספקות דומים לגבי הנרטיב ההיסטורי האחד והמוסכם לכאורה, אין היא מביעה ספקנות דומה לגבי אופני הייצוג של הנרטיב הזה או של זה שבא לתת תחתיו. הסרטים מתעלמים כמעט לחלוטין מהדיון בשאלת הקשר בין התיעודי לפיקטיבי, שליווה את הקולנוע מאז ימיו הראשונים, והפיצול או הפולרליזם הסיפורי והאידיאולוגי מיטשטשים בתוך עשייה קולנועית שמבליטה פעם נוספת את כוחה ההגמוני של התמונה עצמה לייצג "אמת" שקופה אחת, שאין עליה עוררין. הבלבול והמבוכה המסוימת שמעוררים הסדרה הן בקרב מצדדיה והן אצל מתנגדיה נובעים במידה רבה מהעיונות הזוהר, ההופך את "תקומה" לסדרה של סרטים שמתפצלים לסך הנרטיבים שמהם הם מורכבים, תוך חיפוש מתמיד אחר אופני ייצוג שיעניקו לנרטיבים האלה צביון חזותי אחיד ומאוחד. יש משהו בלתי אפשרי בחיבור שנוצר בין כל אלה, אבל ייתכן גם שהאמת של הסדרה ומשמעותה האולטימטיבית טמונות בסופו של דבר בחוסר האפשרות הזו לספר את הסיפור - וגם לייצג אותו.

"תקומה" הופקה בתקופה שבה חלה פריחה בתחום הסרט התיעודי המקומי, ואף שרבים מן הסרטים הדוקומנטריים שהופקו כאן בשנים האחרונות מעידים על מחשבה קולנועית מעניינת והם מרתקים לצפייה, מרביתם משתייכים לתחום הקולנוע התיעודי מהסוג העיתונאי, שמספר סיפור ומציג אותו בפנינו, ולא האנליטי או הדיאלקטי. "תקומה" משקפת את התופעה הזאת. אין בה דיאלקטיקה של ממש, והחייב בור שנוצר בה בין סיפור לסיפור ובין הטקסט לתמונה אינו יוצר מורכבות אנליטית אלא גודש נרטיבי וצורני. ההנאה

העיקרית שהיא מספקת לנו היא היכולת להתבונן בעבר כאילו לא היה (כפי שציין ליפ הארטלי בספרו "המקשר") ארץ וזה שבה דוברים שפה לא מוכרת. יש משהו מפעים ומהפנט בהתבוננות הזאת ובהיפוש המתמיד שמתלווה אליה אחר ההווה המסתתר בתוך העבר. קטעי הארכיון שמציגים בפנינו את העבר הזה הם גיבוריה הנוכחים-נפקדים האמיתיים של הסדרה; ההיסטוריה שמוצגת בהם היא בו בזמן קיימת ונעלמת, והזיכרון שעולה מהם מת ברגע שהוא נולד מחדש. וזה כל מה ש"תקומה" מצליחה להיות: לא היסטוריה אלא זיכרון של היסטוריה ריה, ולא דיון הולך ומתמשך בקשייה המצטברים של ההיסטוריה הזאת, אלא העלאה באוב הקולנועי-תיעודי של הקשיים עצמם, המת-ייצבים מול עינינו על המרקע מדי שבוע (ולעתים גם בשידור חוזר) בשורה ארוכה ארוכה.

זה לא מעט, בעצם, וזה אולי גם כל מה שניתן היה לייחל לו מסדרה שהופקה בתנאים כאלה, במקום הזה ובזמן הזה. השקיפות המאפיינת אותה מייצגת את העמעום העוטף אותה, והרצון המתמיד והנוגע ללב שלה לספר סיפור אחר חושף בכל פעם מחדש עד כמה כולנו במקום הזה אחרים זה לזה - ועוד יותר מכך להיסטוריה שמבקשת לאחד בין כולנו. ■

אורי קליין הוא מבקר הקולנוע של "הארץ"

חיות בשידור חי

לזר מרמלשטיין נרצח כשמכשיר הקלטה על גופו. הרדיו והטלוויזיה עטו על המציאה. ב"מבט" השמינו את גניחות גסיסתו וחשבו שהם עושים מלאכה עיתונאית למופת. בגלי-צה"ל, מול אזני האומה, בישרו לבתו שאביה מת. אחר-כך באה הצדקנות

בבוקר יום א', ה-12 באפריל, ידע כל מי שקרא עיתון או האזין לרדיו על רציחתו של לוד מרמלשטיין, הוא, אשתו ובתו נורו על-ידי שלמה לוי, בעלה לשעבר של הבת, תמרה. מי שלא ידע שמרמלשטיין מת מפצעיו היתה בתו תמרה, ששכבה באותה עת בבית-החולים בנהריה. הראשון לבשר לה על אסונה היה העיתונאי עפר שלה, שעשה זאת בשידור חי, בשעה עשר בבוקר, בתוכניתו "נכון לעכ"שיו" בגלי-צה"ל.

למרות הפרסומים שהיו באותו בוקר בכלי התקשורת, החליטה העובדת הסוציאלית של בית-החולים לעכב את מסירת הבשורה המרה לתמרה. דוברת בית-החולים נועה רוזליו, שלא התעדכנה אצל העובדת הסוציאלית על החלטתה, התירה לעיתונאים להיכנס לחדרה של הבת הפצועה ולראיין אותה.

וכך היה. קובי מנדל, כתב צפוני של גלי-צה"ל, קישר באמצעות הטלפון הנייד שלו בין

אורי לוי: הקלמת הזו היתה דרמה מאין כמוה, בעלת ערך התרעתי וזעזוע. היא יצרה הלם בציבור. ראיתי את האנשים לידי, איך העיניים נפתחו להם

הפצועה לעופר שלח בשידור חי. המראיין, שלא ידע כי מות האב הוסתר מן הבת, הזכיר זאת במהלך הראיון: "ובסוף השבוע, בכרמי-אל, בעלך לשעבר רצח את אביך...". לוי, שמעו על כך לראשונה, פרצה בבכי: "מה רצה, הוא מת? ...לא ידעתי על זה. ידעתי ששלושתנו פצועים, אבל שהוא מת, אני לא ידעתי". שלח היה נרעש: "איש לא אמר לנו שאת לא יודעת", והיא ענתה: "אני כל הזמן שאלתי איפה ההורים שלי, ואמרו לי רק שאמא בסדר, פחות או יותר, אבל על אבא לא אמרו כלום". שלח שאל את תמרה אם היא מסוגלת להמשיך את הראיון והיא ענתה בחיוב. בסוף השיחה התנצל שלח פעם נוספת בפניה ובאוזני המאזינים.

לאחר הראיון לשלח התראיינה לוי לרפי רשף (בהקלטה לתוכניתו בערוץ 2). כל אותו זמן המתינה העובדת הסוציאלית מחוץ לדלת עד שייצאו העיתונאים כדי שתוכל לספר לפצועה על מות אביה. לא היא ולא הדוברת לא העלו על דעתן שלוין עלולה לגלות את הדברים מפי העיתונאים.

נועה רוזליו, דוברת בית-החולים בנהריה: "הוא לא אמר לי מה הוא הולך לשאול. קובי מנדל היה המום מהשאלה הזאת. כולם היו המומים. אף אחד לא פונה בצורה כל-כך בוטה. למראיין יש אחריות כבדה. זה לא זבנג וגמרנו". רוזליו משוכנעת שנהגה כשורה. היא מבססת את דבריה בטענה הבאה: "הכי נכון להשוות בינו [עפר רשף] ובין רפי רשף. עובדה שהוא [רפי רשף] ידע ששאלה כזאת הוא לא צריך לשאול". מפיקי תוכניתו של רפי רשף אומרים בדיעבד כי טענתה של רוזליו לוי היא טענת הבל, שכן רפי רשף האזין לפני כן לראיון שניהל שלח בשידור חי עם תמרה לוי. בניגוד לנוהלי בית-החולים, רוזליו לא עמדה בסמוך למראיין בזמן הראיון. יחד עם זאת, נוכחותה לא היתה מונעת את התקריט. קובי מנדל: "הנהלת בית-החולים היתה צריכה להדליק נורה אדומה. אף אחד לא יכול היה לדעת שאין לה רדיו [בתדרה]".

עופר שלה: "אנחנו ביקשנו בבוקר לבדוק את האפשרות לדבר אתה. קובי מנדל פנה לבית-החולים, המפיקים פנו, ואמרו להם שאין שום בעיה. הם ביקשו שנשלח כתב, ואכן שלחנו את קובי מנדל. לא לי ולא לו לא היתה שום אינדיקציה שהיא לא יודעת. הסתמכנו על הפרסומים. מצד אחד הרשו לראיין אותה, מצד שני לא סיפרו לה וגם לא הזהירו אותנו".

בדיעבד ברור שהתקשורת בין העובדת הסוציאלית לדוברת היתה לקויה ושהנהלים המקובלים בבית-החולים בנהריה במקרה של דיכוב חולים טעונים ערכו. עם זאת, בשורה התחתונה, האחריות לתקלה התמורה נופלת על כלי התקשורת: הוא הגורם המפיץ את המידע והוא זה שבלהיטותו להשיג מיד את תגובת הבת חשף בפניה את דבר מותו של אביה.

"אין לזה גבול"

המקרה המצער, תמים כפי שיהיה, ממחיש את הסכנות האורבות לשידור החי: לשדרים אין שליטה על תשובות מראייניהם; בגלל התחרות בין תחנות הרדיו לא מהססים כתבים לתחוב מיקרופונים מול פיותיהם של פצועים וחולים, שעות ספורות לאחר שאושפזו. במערבולת הרייטינג אנשי הרדיו אינם שואלים את עצמם: מה החשיבות בכך? היכן ההישג העיתונאי?

עופר שלה: "אם יש מסקנה ברורה או לא אני לא יודע, יש בתוכניות הללו מיידיות עצומה, שאנחנו צריכים להיות יותר ערים אליה. הבעיה רק גוברת כתוצאה מהעובדה שאנשים שעברו טרגדיה אישית מוכנים להתראיין. מפתיע שתקלה כזו לא קרתה עד עכשיו".

מלבד העובדה שהראיון התקיים בשידור חי, הוא נעשה מבלי שהמראיין והמראיינת החליטו פו ביניהם אפילו מלה אחת לפני שעלו לשידור. בשידורים חיים שנעשים מהשטח, מתפתחת לפחות דינמיקה בסיסית בין הכתב

למראיין: הם רואים זה את זה, לעתים קרובות מצליחים לשוחח לפני הראיון, ואילו ראיונות בשידור חי, במסגרת תוכניות אקטואליה ברדיו, מועדים יותר מאחרים לתקלות.

שלה: "בתוכניות הללו, במיידיות שלהן, יש סכנה עיתונאית מאוד גדולה. זהו מקרה קיצוני שלם של שונה, עקרונית, ממקרים רבים אחרים. אין מקום בתוכניות הללו לבידורים, לתחקירים מעמיקים ולהצלבות, הכול מעכ"שיו לעכשיו".

מדוע, בעצם, היה כל-כך חשוב לראיין אותה באותו בוקר, כשהיא עדיין מאושפזת בבית-החולים? מדוע לא לחכות קצת?

זה עניין של תזמון עיתונאי ותחרות, שכבר קשה לעצור אותה. כשרפי רשף פנה אל לאה רבין בשבעה, אף אחד לא האמין שהיא תהיה מוכנה לדבר. בסופו של דבר היא הסכימה והוא זכה לכל התשבחות.

אז אין לזה גבול?

נכון. לא יודע להגיד אם זה חיובי או לא. לאחר התקריט החלטת להמשיך את הראיון. מדוע?

לאחר כמה שניות של הלם התנצלתי בפניה על עצם העובדה שכך זה גודע לה. הרגשתי בקול שלה שהיא מוכנה להמשיך את הראיון. היא אמרה שהיא מסכימה. היה לי חשוב לסיים עם הדברים החשובים. ככה התבררו דברים נוספים, כמו למשל העובדה שהיא הגישה תלונה למשטרה ואף אחד לא התייחס אליה. דברים שפורסמו אצלנו לראשונה.

גיל עומר, העורך הראשי של גלי-צה"ל, אומר שבעתיד יסיק את המסקנות: "צריך לוודא עם המראיינים את מצבם לפני שמעלים אותם לשידור. בדרך-כלל, בנושא ההרור גים אנחנו מאוד זהירים. כשאנחנו שולחים כתבים למשפחות השכולות אנחנו מזהירים אותם שלא להיכנס, אלא אם כן ברור שהם שפחה יודעת. הפעם נפלנו. בסך-הכול אני מרגיש שקרה דבר חריג, אבל לא היתה בעיה בסיסית בנוהל קבלת ההחלטות".

מסיבת עיתונאים

למחרת בשעה 11, התאחדו למשך 12 דקות התוכניות של עפר שלה ושלי יחימוביץ' מקול-ישראל, כדי לדון באירוע התקשורתי מהיום הקודם. לא היתה בשיחה הזאת הכאה על חטא, אלא מעין מחווה קולגיאלי של יחימוביץ' לעמיתה. היא ביקשה נמרצות מגלי-צה"ל שיסכימו להשמיע פעם נוספת, בשידור המשותף, את הראיון של שלה עם לוי. לאחר דיונים וויכוחים בגלי-צה"ל הבקשה נדחתה. גיל עומר: "התלבטנו. אני החלטתי לא להשמיע. קרה דבר נורא בשידור, חשפנו אדם במצב הכי קשה. מספיק עשינו טעות אחת. היו שדרים ותיקים שטענו שצריך לחדר את זה, אני חשבתי שזה להוסיף חטא על פשע".

השידור המשותף נפתח בהצלחות בין השניים

והמשיך בשאלה שהפנתה יחימוביץ' לשלה: מדוע החליטו בגלי-צה"ל שלא לשדר פעם נוספת את הראיון? לאחר שענה, ניסה שלח לנסח את סוגיית הדיון: "מאיפה יש לנו את הרשות להיכנס לאנשים במיידיות כזאת גדולה. ויש להם באופן די מדהים את הנכונות לקבל; אני מזכיר שתמרה לויין...". יחימוביץ': "המשיכה להתראיין. זה אגב הדבר הכי מדהים בכל הסיפור, שאחרי שאתה, עיתונאי, מספר לה בראיון רדיופוני שאבא שלה נפטר מפצ"ע, עיי, היא איכשהו, למרות השוק, היא ממשיכה להתראיין אצלך, הרי זה דבר שלא ייאמן". שלח: "אני לא יודע להסביר את זה, אני יודע להגיד שאיכשהו נוצרה מוסכמה שאולי קשורה להתרחבות של כלי השידור...".

כך חסכו מעצמם שני המראיינים הנכבדים דיון בשאלת אחריותם כמגישי תוכניות אקטואליה בשידור חי ובחרו לדון בסוגיה האנתרופולוגית - מדוע מוכן הציבור לחשוף את עצמו בפניהם? "תכף נדבר על ההיבטים העקרוניים", הפסיקה יחימוביץ' את שלח, "אבל בכל זאת תרשה לי... כשטיפרו לי,

הסוציו-אקונומיות האפשריות, כולם מתרא-יינים ונחשפים". שלח השיב ושאל את יחימוביץ' הוותיקה ממנו מדוע, בעצם, אנשים מוכנים להיחשף בסבלם. "נוצרה סיטואציה", ענתה לו יחימוביץ', "שחלק מאנשים מרגישים שאם זה לא יונצח ויתועד רדיופוני וטלוויזיוני, או בדפוס, זה לא יהיה, כיוון שכולם מתעדים את עצמם כל הזמן, אז אם אתה לא תהיה במירוץ הזה, אז הכאב שלך או האבל שלך יטושטשו ויעלמו מההיסטוריה...". השיחה הסתיימה בעדכון שנתנה יחימוביץ' למאויני גלי-צה"ל על הנושאים הצפויים באותו יום בתוכניתה "הכול דיבורים".

"זה רק עניין של ווליום"

לור מרמלשטיין צפה את העימות מראש ולכן הצטייד במכשיר הקלטה, כדי שתהיה בידיו הוכחה על אלימות חתנו לשעבר. ההקלטה מתעדת בבירור את הרגעים האחרונים שלפני הרצח, את היריות ואת הקולות המזעזעים של גסיסתו. לקראת שידור יומני הערב

פתוח לכל דבר. נכון שיש כאן חשיבות ענקית. זה מסמך עיתונאי, אבל צריך לערוך אותו עם מספריים ענקיות. שידרנו קטע מאוד קצר, שלא כלל את הירייה. לא שידרתי הוצאה להורג. אני מאמין במדיום של הרדיו, השאלה עד איפה אתה נכנס. קשה להחליט לא לשדר, זו החלטה פחות פופולרית".

עופר שלח: "הקו בין 'פוקוס' (תוכניתו החדשה של רפי גינת; ב.ק.) ובין חדשות הולך ומיטשטש. העיתונאים ימתחו את הקו עד היכן שיתנו להם. מה שימנע את זה זה זר אך ורק תגובה ציבורית, כמו שהיתה לאחר הקלוז-אפים בפגיגות הטרור".

גם כתב הברת החדשות של ערוץ 2 השיג את ההקלטה. בתוכנית "חמש עם רפי רשף", ששודרה ממש במקביל לתוכנית בגלי-צה"ל, ההשמעה היתה ארוכה ופרטנית יותר. היריות והצעקות נשמעו בבירור.

השיא היה במהדורת החדשות של "מבט" בערוץ הראשון. כתבתו של אילן גופר כללה 21 שניות מפורטות של צעקות (בליווי תרגום מרוסית) ויריות. לאחר השמעת המסמך המשי-

כה הכתבה בראיון עם תמרה לויין. בכך לא הסתפקו בערוץ הראשון: לאחר קטע הראיון עם לויין חזרה הכתבה אל מכשיר ההקלטה, כאשר הפעם היא משמיעה אך ורק את גניחות הגסיסה של לור מרמלשטיין. שמונה שניות של חרחורי מוות. לאחר מכן המשיך גופר את הקריינות לכתבה, כשברקע נשמע עדיין קולו של מרמלשטיין הנופח את נשמתו.

אורי לוי היה עורך המשנה באותו ערב ב"מבט": "זו היתה דרמה מאין כמוה, בעלת ערך התרעתי ועזועי. הקלטת הזאת יצרה הלם בציבור".

לא קצת הגזמתם? מדוע הייתם צריכים להשמיע גם את הקולות לאחר הרצח?

יכול להיות שהיה אפשר לערוך קצת יותר. ראיתי את האנשים לידי, איך העיניים נפתחו להם. היה אפשר להוריד את הצעקות. אבל זה כבר עניין של ווליום. ■

(באותו יום שבו נערך הראיון עם תמרה לויין) אישרה משטרת מרחב הגליל לכתבים לקבל את סרט ההקלטה. הסיבה: הרוצח התאבד ולכן אין צורך בהקלטה כעדות פלילית.

באותו ערב, לאחר שעברו כבר טראומה תקשורתית אחת, עמדו עורכי גלי-צה"ל בפני דילמה עיתונאית: האם לשדר את הקלטת המזעזעת או להימנע מכך? בסופו של דבר החליטו לשדר רק שניות ספורות מתוכה.

קובי מגדל: "הייתי הראשון שלקח את הקלטת. היה נורא לשמוע אותה. לא באתי בתחושה של הישג סקופ. היה חשוב לשדר את זה כי זה אותנטי, זה נותן ממד חדש על כל העניין". גיל עומר, העורך הראשי של גלי-צה"ל, התנגד להשמעת הקלטת והתערב בעריכתה: "בנושא ההקלטה אני יודע שאני בעמדת מיעוט. אני חושב שזאת קלטת שלא היה צריך לשדר. הדבר הזה, בעיני, הוא כמעט סנאף (קלטות המתעדות רצח והתעללות שנעשים לצורך ההקלטה, ומופצות בעיקר בארצות-הברית; ב"ק). אנחנו לא מיקרופון

הרגשתי מיד הזדהות עצומה אתך ואמרת, זה יכול לקרות לכל אחד מאתנו. אנחנו עובדים במדיום כזה. הכי מהיר, הכי מסוכן במידה רבה, ונורא סקרן אותי לדעת מה עבר לך בשנייה שהבנת מה קורה, הרי זה דבר מפלצתי". ותשור-בת שלח: "בשנייה הראשונה פשוט יצא לי הדם מכל המקומות שהוא זורם בהם בדרך-כלל, אבל אחר-כך...". לרגע היה נדמה שאולי שלח הוא הקורבן האמיתי בסיפור.

לאחר גילויי האמפתיה ושותף המאוינים בחוויות, חידדו יחימוביץ' ושלח את ה"סוגיה האמיתית" שלמדו מהראיון: מידת נכונות האנשים לחשוף את עצמם. יחימוביץ': "אמרת לי כששוחחנו בבוקר, עופר שלח, שיכול להיות שבמידה רבה הנכונות שלה להמשיך בראיון היתה כיוון שהיא עולה חדשה והיא לא ממש מתמצאת ויש בה איזה יראה מפני הסמכות של השלטונות והיא לא ממש בנויה להגיד לא, שזאת תיאוריה נוגעת ללב, אבל אנחנו יודעים שגם אנשים שמאוד מרושטים, ותיקים בארץ מכל השכבות

ברוך קרא הוא בוגר לימודי תקשורת

יאמר מראש: נושא הרשימה הזאת אינו אהוד ברק, לא סגנון הדיבור שלו, לא תבונה תו הפוליטית, לא מנהיגותו, לא פיקחותו, לא עורמתו – לא כלום.

ברוח הימים האלה, בואו נגייד. בואו נגייד שראש ממשלה, או ראש עיר, או מנהיג מפלגה גדולה, למשל, מתראיינים למוסף חגיגי כלשהו – משודר או כתוב – לכבוד יום העצמה אות החמישים, ונשאלים על חזונו המדיני, החברתי, התרבותי – הכול. ובאין מפתיע, כל הדיבורים מתנקזים לסוגיית הסכסוך היהודי-ערבי ולנושאים הסופר-אקטואליים שעל הפרק: גודל הפעילות, השבונות ההדדיות והתאשמות כלפי הצד האחר. זה אמנם עושה כותרות, אבל הפעם המראיין, המתעקש נואשות להוציא ממראיינו איזה מסר חגיגי אחר, מחפש בכל זאת אפיק שונה: "בוא נגייד", הוא אומר, "שבוקר אחד היית קם, ואין ערבים במדינה. מה היית עושה אז? אילו נושאים היית מעלה לסדר היום?", "משהו כזה. לא שאלה מופרכת, וגם התשובה לא ממש בדיונית: "הייתי מאוד שמח לקום בבוקר ולראות שאין ערבים", משיב ראש הממשלה/ראש העירייה/המנהיג. "אבל הערבים כאן, איתנו, ולכן אני חייב להעניק להם את מלוא הזכויות ולדאוג שלא יופלו לרעה. וזו גם הסיבה שאנחנו משקיעים מאמץ רב כל-כך כדי להגיע לדו-קיום אתם". וכולי וכולי. דברים נכוחים. יש להניח שבין המשפט הראשון לשני הוא עשוי לעשות אתנחתא של שנייה לצורכי שאיפת אוויר, מה שמאפשר עריכה. למחרת בבוקר – כותרת ראשית בעיתון/במשדר: "ראש הממשלה/ראש העירייה/המנהיג: מאוד הייתי שמח לו הייתי קם בבוקר ולא היו כאן ערבים". והשערורייה גדולה, והדיונים והפופוליטיקות וההצעות לסדר יומה של הכנסת – הכול לפי המקובל.

המראיין היה חוגג את גודל התחכום שהפגין ושאל את ידידיו, "ראיתם איך דפקתי אותו? כמה אני חכם? כמה אני גדול?". המראיין היה נרעש, הרי זה לא מה שהוא אמר. אבל המראיין ין והעורך האחראים לכיתוב ולעריכה היו משיבים בנימה בוטחת: יש לנו קלטת, מובן שזה מה שהוא אמר. וכל השאר זה מלה שלהם נגד מלה שלו, וכולנו יודעים מה שווה מלה של פוליטיקאי נגד מלה של עיתונאי וסיכויי של מי טובים יותר.

מה שמכונה בעגה המקצועית "הוצאת אינסרט" או "הוצאת סינק" מכתבה לצורכי כותרת הוא מיומנות מסוימת מאוד, נרכשת בקלות. ברשימת הדרישות – ידע כללי בענייני היום, חוש לדרמה, וגם זהירות והגנות, כדי להביא את תמצית הדברים, בלי לעוותם ובלי לדלג על הסיורים וה"אם" וה"אף על פי כן". וכל זה בפחות מדקה, כמובן. לפעמים זה מקלקל את ההצגה, אבל מה לעשות, החיים קשים. על כף הזכות של העיתונאי אפשר לומר שאולי ההבדל בין "הבנת הנקרא" ל"הבנת הנשמע" מקלקל את השורה. כי למרות מה שחושבים, קשה לדבר על קשר בין שתי ההבנות האלה. לא רק בגלל תפקידם המכריע של גון הקול או שפת הגוף בהבנת דת הדברים, אלא גם משום סוג הקשב השונה הנדרש מהקורא/המאזין/הצופה. אבל גם זה חייב לעמוד לנגד עיניהם של העוסקים במלאכה, ואינו פוטר אותם מאחריות למעשיהם.

כאמור, אין ענייננו כאן בשאלה, אם היה צריך אהוד ברק לומר מה שאמר על ארגוני הטרור, ואיך היה צריך לטפל בפרשה, ומה זה יעשה לו. זו הבעיה שלו ושל יועציו. הבעיה שלפנינו היא עם גזעון לוי ואנשי תוכניתו, שהצליחו להוציא שם רע אפילו לביטוי "הוציא דברים מהקשר-רם", שפוליטיקאים מרבים לנופף בו מול עיתונאים. וזה קונץ לא קטן.

קל מאוד לטעון, וזו הרי האמת, שהפוליטיקה שלנו הופכת פרימיטיבית לעילא, שהצהרות חכמות ומטופשות יכולות לחרוץ גורלו של אדם, שהכל נמדד במידת התחכום והעמידה מול מראיינים מתוחכמים וחדים לשון, לא בתפיסת העולם ולא ביכולת הגשמתה. אבל האם זה פוטר אותנו, המדווחים על כך, מכל מידה של שיקול דעת, הגינות ואחריות? קל כל-כך לדבר על רדידות המחשבה של הפוליטיקאים, על הססמאות שהם פולטים כמנטרות. אבל כשמישהו מהם מנסה, במידה כזו או אחרת של הצלחה, להביע מחשבה אחרת, מורכבת יותר ובהכרח ארוכה יותר – בענייני תאונות הדרכים, השלום או איכות הסביבה – אין לו כמעט סיכוי להשלים משפט, או לקרוא למחרת את הדברים כפי שנאמרו. ואם גם יעז לומר את הדברים בקול שקט ומדוד, ולא בצעקות, הוא יהפוך לחרצוף חבוט, לשמחת כולם. העובדה שעל כל אמירה נמצא מיד המתנפל התורן והמגיב התורן, והצעקות מהדהדות וממלאות את החלל, מקלה אמנם על חייהם של עורכי משדרי האקטואליה, שהמשדר שלהם מתנהל כמעט מאליה, בלי צורך במאמץ צים יתרים, אך היא רק מדגישה את עליבות הוויכוח.

ברק אולי ילמד את הלקחים הפרטיים שלו, מה אפשר לומר ואיך ומתי, ומה אי-אפשר. מה שאנחנו הרווחנו מהפרשה הוא, שעוד ניסיון לדבר על נושא אמיתי וחשוב – במקרה זה, יחסנו לטרור ולמבצעי – נדון לכישלון, וכנראה לא היה לו סיכוי גם קודם. ■

כרמית גיא

הוציאו דברים מהקשרם

הבעיה שלפנינו היא
עם גזעון לוי ואנשי
תוכניתו, ולא עם
הדברים שחילצו מפיו
של אהוד ברק

בכלל לא מדהים

האקר ישראלי משוטט במחשבי הפנטגון באופן קבוע. כדי לפזר את הסיכון, הוא משתמש בשני תלמידי תיכון אמריקאים, פועלים שחורים ("מתלמידים"), כדי להפעיל תוכנות פריצה שונות על מחשבים אמריקאיים ממשלתיים. הם נתפסים, וכך מתחיל מרדף אינטרנטי ופיזי אחר אנלייזר, האקר ישראלי בן 18. שני מגויני רשת אמריקאיים מאתרים אותו בזריזות ומראיינים אותו באינטרנט. גם גדי שמשון, עורך אתר האינדקס הישראלי "ואללה", מאתר את פורץ המחשבים, והוא מצליח לראיין אותו בארבע עיניים. העיתונים מצטטים את "ואללה" בעמודים הראשיים – וציטוט ממגזין אינטרנט ישראלי בעיתון ערב הוא תופעה נדירה, שלא לומר בלתי אפשרית – אבל הנה סוף סוף יש לנו פה האקר יהודי, וזאת כנראה עוד הוכחה לכך שאנחנו נו באמת קיימים, ושיש לנו זהות משלנו.

ראש הממשלה עולה על העניין די מהר ומספר כי האנלייזר מדהים ומסוכן, ומיד מסתבר שגם דליה איציק רואה בו חושף פרצות יעיל, וכולם מסכימים שהצבא יוכל לנצל אותו היטב. תוך כדי גל השמועות והכתבות האנלייזר נתפס, נחקר ומשוחרר למעצר-בית, אבל בלי המחשב. דב גלר מהר לראיין את אביו לערוץ השני, וב"7 ימים" מעניקים לו כתבת שער. הנה, ענת מידן ודודי גולדמן מדווחים לנו מהוד-השרון כי זהו "ראיון ראשון עם אהוד טננבאום, האנלייזר, ועם הוריו הגאים". על השער מופיע אהוד טננבאום, ורק הוא. זוהי הכתבה היחידה שזכתה להתייחסות בשער המוסף. ידו של אהוד שלוחה אל הקורא בתנועת פוקס מאל-דר, סוכן ה"אקס פיילז", ובתאורה שתתאים בקלות לשדה נחיתה של חיזורים. על כל זה הוטבעה חותמת "בלעדיו", ואיתה הזמנה לסיפורו של "פורץ המחשבים המפורסם בעולם".

גולשי אינטרנט עשויים להשתעשע מאוד מהכתבה הזאת, אלא שרוב קוראי המוסף לא התחברו עדיין לרשת, ואת המושג המטושטש שיש להם על אינטרנט והאקרים הם קיבלו בעיקר מעיון בעיתון. המושג מטושטש, כחלק ממדיניות כנראה: האינטרנט מוצג בפני הקוראים באופן קבוע כמדיום כמעט פיקטיבי, המנפק סיפורים משעשעים למוסף המחשבים או לעמודי הפיקנטריה. הקוראים שגם גולשים להנאתם מדי פעם, וקראו אולי את הראיון ב"ואללה", יודעים שהאנלייזר איננו פורץ המחשבים המפורסם בעולם, אלא רק עוד פורץ. הם מצליחים לסנן מדבריו טוב יותר את האגו המנופח המאפיין האקרים כמוהו, המאטגרים את עצמם באופן קבוע, תוך פריצה לאתרים נחשקים יותר ויותר. הם יודעים שרמת האתגרים האפשרית בתחום הזה יוצרת מגלומאנים כמו האנלייזר בקלות. קוראי המוסף, לעומת הגולשים, מקבלים את התמונה המוכרת, זאת שכל כתב של מוסף שבועי שמח למצוא: גיבור תרבות שאוהב מאוד לדבר על עצמו. ואז ההקשר מתנתק, ומי שמכיר קצת את ערוצי השיחה באינטרנט לא יכול להישאר אדיש לסיפור גבורה כזה:

"...הוא שלח לי מסר: ...למה אתה הורג אותי... עניתי לו: אתה נאצי... הוא התחיל להתבכיין וכתב לי, מה אתה רוצה, הרי אתה השור-לט, ודברים כאלה, ואני גרמתי שבכל הערוץ של הניאו-נאצים יראו את ההתבכינות שלו, בלי שהוא יידע שחברים שלו עדים. מאז לא ראיתי אותו באתר".

האנלייזר של גדי שמשון מוגש לנו בגודל טבעי. טננבאום של

"7 ימים" הוא כוכב תקשורת, וטננבאום מדגיש: לא הנון בכלל. לראיה הוא מתהדר בטבעת כסופה בכל תמונותיו במוסף, ומספר על הצלחתו בדיסקוטיקים. משחק השליטה הילדותי של האנלייזר לא מרשים גולשי אינטרנט כפי שהוא קוסם לעיתונאי המוסף. באינטרנט ניתן אפילו למצוא את עידו אמין ("דו"ח אמין", "קפטן אינטרנט"), המלמד בציניות את קוראיו, הגולשים החרוצים, כיצד יוכלו גם הם להדור למחשבי הפנטגון בעזרת כמה חוקי "עשה זאת כמו ידיך". הגולשים בהחלט מבינים עם מי יש להם עסק. בדרך-כלל יש להם אפילו סימפטיה להאקרים – הם משתלבים היטב ברוח "חופש המידע", אידיאולוגיה פופולרית מאוד, כמעט מתחייבת מהגדרת האינטרנט. אבל כשהאנלייזר מתפאר בנוקים הדיקטיים שהוא גורם לאתרים של ניאו-נאצים ופדופילים, קשה לגולש האינטרנט הממוצע להרגיש הערצה אליו. לוחם חופש באינטרנט הוא לא.

•••

לתקשורת עדיף לשמר התייחסות מיסטית-רומנטית לאינטרנט בקרב הקהל התמים, זה שטרם נשבה במדיום החדש. ההתייחסות הזאת, בשילוב הסיפור האישי של הגאון הישראלי מהוד-השרון, יוצרת אייטס הרבה יותר אמין מפרשת החיזור מאחיהוד או מתוכנית העב"מים של דודו טופז, ועדיין הוא בדיוני באותה המידה. כר ההתרחשות, האינטרנט, שוב מתפקד כקופסה שחורה שסוחפת הכול. על הכר הנוח הזה, כתבי "7 ימים" מתאבחים בווינטל ג'וניור במהירות. טננבאום, אנלייזר לשעבר, מספר להם בשמחה כיצד הוא משתמש בחופש שהאינטרנט מציע לו כדי להיות השריף המטורף של אוטוטרדת המידע, והם סופקים כפיים. הוא מתוודה על הנאתו מהשמדת אתרים ("הריגה" בשפתו), והם אינם מנידים עפעף, להפך, הם חושבים ש"יש משהו קסום" בסיפור של מישוה שפורץ לאתרים שלא למטרות רווח. האם זהו התחביב הקסום שחיפשנו כל השנים? טננבאום משחזר איך הוא שואל את עצמו: "בוא נראה את מי אני רוצה להרוג היום". הוא גם מסביר מדוע הוא "הורג" אתרים של גזענים וסוטים: "תביני,

האופן שבו סיקרה העיתונות את

פרשת האנלייזר מעיד על ניתוק

מוחלט מהאינטרנט ועל חוסר

הבנה של צורתו ותכניו

אני פשוט לא אוהב טרור". הוא לא אוהב טרור, לכן הוא משמיד אתרים של טרוריסטים. גם על התובנה הזאת עוברים המראיינים לסדר היום. במשבצת אפורה נרחבת מגלה גולדמן: "מדהים כמה הביוגרפיה של אהוד טננבאום, האנלייזר מהוד-השרון ששיגע את אמריקה, מוכיח רה את זו של ביל גייטס". מדהים, הוא מספר, כי שניהם אוהבים שחמט, שניהם לא התמידו בלימודים, ושניהם "שרפו המון זמן" ליד המחשב. מדהים, מדהים גם איך שכח דודי גולדמן לספר שהאנלייזר הוא בחור פשוט ולא גאון גדול – לאחר שכתב כך ואף ראיין בנושא זמן קצר לפני פרסום כתבת השער.

מדהים, ולא בגלל הפאתוס והתיאורים הפנטסטיים, אלא בגלל הנתק. העיתונות, ובמיוחד עיתוני הערב, מתעלמת מהאינטרנט, על רוב היבטיו המשמעותיים. לעתים זאת התעלמות מופגנת, כמו ב"דיעות אחרונות" וב"מעריב" – שלאחר שכמעט כל העיתונים היוניים מייים המכובדים בעולם, וגם בישראל, הקימו אתרים באינטרנט, נותרו עדיין חסרי נוכחות ברשת. נטיית העורכים להפקיד כתבי מחשב בים על סיקור חיי האינטרנט מעידה על בדלנות סקטוריאלית, סימפ-טום נוסף לאדישות המופגנת: קשה לדמיין שביקורת הטלוויזיה היתה נכתבת על-ידי מומחה לשלט-רחוק או בידי כתב של "מדע פופולרי". פרשת האנלייזר ממחישה היטב את הנתק, תוך מתן חשיפה עצומה לאינטרנט בישראל. אבל החשיפה הזאת אינה מעידה על מתן לגיטימציה כלשהי לאינטרנט או לתרבות הקשורה בו. היא אינה מעידה כלל על פתיחות כלשהי למדיום החדש, להפך, היא מעידה על ניתוק מוחלט מהאינטרנט ועל חוסר הבנת צורתו ותכניו. ■

אש הממשלה בנימין נתניהו נוטר טינה עמוקה לתקשורת הישראלית. אף שהוא כבר כמעט שנתיים ראש ממשלה, נתניהו עדיין רואה עצמו קורבן של מזימה חובקת-מדיה, שנועדה להכפיש את שמו, לערער את תדמיתו ובסופו של דבר להביא להפלתו מן השלטון. נתניהו סבור שהוא הגיע למשרתו הרמה למרות התקשורת, ושהוא מחזיק מעמד על אפה ועל חמתה.

במציאות, התקשורת היא בעלת-ברית אסטרטגית ראשונה במעלה של נתניהו. היא הרימה תרומה נכבדה לנצחונו בבחירות במאי '96, והיא אחראית במידה לא קטנה לחוסנו הנוכחי. התקשורת סוללת את דרכו של נתניהו, אף שמרבית העוסקים בה אכן נמנים עם מתנגדיו הפוליטיים, כפי שהוא ואוהדיו טוענים. בעידן החדש של התקשורת הישראלית, רצונם ודעותיהם של העוסקים במלאכה אינם מעלים ואינם מורידים; למערכת הכוללת יש חוקים משלה, והם אלה שקובעים.

התחרותיות, הטבלואידיזם והמרדף אחרי הרייטינג חזקים מכל מאמר פובליציסטי ומכל הערת פרשנות. נתניהו לא היה זוכה בשלטון אלמלא "כיסוי הרוויה" שהתקשורת נתנה לפיגועי הטרור של תחילת '96. הכותרות הוועקות ותמונות הוועה שמילאו את מסכי הטלוויזיה וכבשו את דפי העיתונים היו תנאי הכרחי ליצירת האווירה הציבורית שהביאה לנתניהו את הניצחון. אלמלא התקשורת, נתניהו היה מתקשה לשכנע עוד שלושים אלף איש שהטרור הוא שצריך לקבוע את דרכי הצבעתם בקלפי.

אלמלא התקשורת, קשה גם להניח שנתניהו היה נחשב היום ל"וינר" המביס בסקרים את מתנגדיו. היו לו שנתיים כושלות כראש ממשלה, שנתיים רצופות מחדלים ופרשות, שנתיים שבהן השליט נורמות פסולות במנהל הציבורי, הביא את הכלכלה לכדי עצירה ומחק את מרבית הישגי תהליך השלום. למרות זאת, ובשל התקשורת, נתניהו מצטייר היום כאחד ש"הולך לוי", כמי שנופל על הרגליים מכל מצב, כמצליחן שיריבים יכולים רק לקנא בו.

התקשורת, בחיפושיה אחרי שורה תחתונה פשוטה ונוחה לעיכול, הפכה את הישרדותו של נתניהו לסיפור היחיד בעיר. מן הרגע שעלתה האפשרות שנתניהו יאבד את אמונה של הכנסת, חרלה התקשורת מלהתעניין בכל דבר אחר. התקשורת תמצתה את כל הפרשיות וכל המחדלים של נתניהו למשברים של שאלה אחת: האם הוא ישרוד או לא. המשמעויות וההשלכות של מעשיו ומחדליו החווירו, אם לא נעלמו לחלוטין, לעומת הצלחתו החוזרת ונשנית להחזיק מעמד.

כאשר הכריז נתניהו ש"יצא נקי" מפרשת בר-און, הוא לא רק הפגין עזות מצח שלא נתמכה על-ידי העובדות, הוא גם פעל על-פי ההיגיון הפנימי העמוק של התקשורת עצמה. פרשת בר-און סימנה נקודת שפל בתולדות הממשל בישראל, ניסיון בוטה של אינטרסנטים ומעורבים בפלילים להשתלט על התביעה הכללית באמצעות סחיטה ואיומים. מן הרגע שעלתה האפשרות שנתניהו ייאלץ לשלם בכסאו בעבור מעורבותו בפרשה, נמוגו לחלוטין כל היבטיה החמורים האחרים, ומן הרגע שהתברר שנתניהו נחלץ בעור שיניו, לא היתה כל מניעה להפיכה של פרשת בר-און, בתודעה הציבורית, לניצחון סותף של אחד ממחולליה הראשיים.

זהו חוט השני המחבר את פרשת בר-און, פיטורי שר האוצר דן מרידור, חיסולו של ח'אלד משעל בירדן, פרישת גשר מהקואליציה, אישור תקציב המדינה, ועתה גם הפעימה השנייה. בכל האירועים הללו גילתה התקשורת עניין הולך ופוחת בפרטים והתמקדה כמעט באופן בלעדי בשאלת המשך שלטונו של ראש הממשלה. בכל פעם שנתניהו מצליח להחזיק מעמד, בכל פעם שהוא סותר את הערכות הפרשנים, הוא בונה נדבך נוסף בתדמיתו כאמן וקוסם שיריביו אינם יכולים לו. על דרך ההגזמה אפשר להעריך שגם כאשר הכלכלה תקרוס לחלוטין, או שמא, חס וחלילה, תפרוץ מלחמה וייפלו קורבנות, השאלה שתעניין את התקשורת יותר מכול היא ההשפעה על הסיכויים להדחתו של נתניהו ולעריכת בחירות חדשות.

משברים ותהליכים שאינם מסכנים את שלטונו של נתניהו נדחקים לחלוטין לקרן זוית. כאשר שרת התוך האמריקאית אמרה בשיחת ועידה שקיימה לאחרונה עם מנהיגים יהודים, שהיחסים בין ישראל למדינות ערב הוקפאו לחלוטין, הדבר היה בגדר סקופ מרעיש כמעט. התקשורת הקדישה בשנתיים האחרונות רק שורות לקריסת תהליך הנורמליזציה עם מדינות המפרץ וצפון אפריקה; בעבור צופי הטלוויזיה וקוראי העיתונים, התהליך ההרסני הזה נותר בגדר סוד עלום.

היחסים המידרדרים בין ישראל למדינות ערב אינם מעניינים את התקשורת משום שאין בהם דרמה, סנסציה או שורה תחתונה. מדובר בתהליך הדרגתי, המתרחש יותר במחדל מאשר

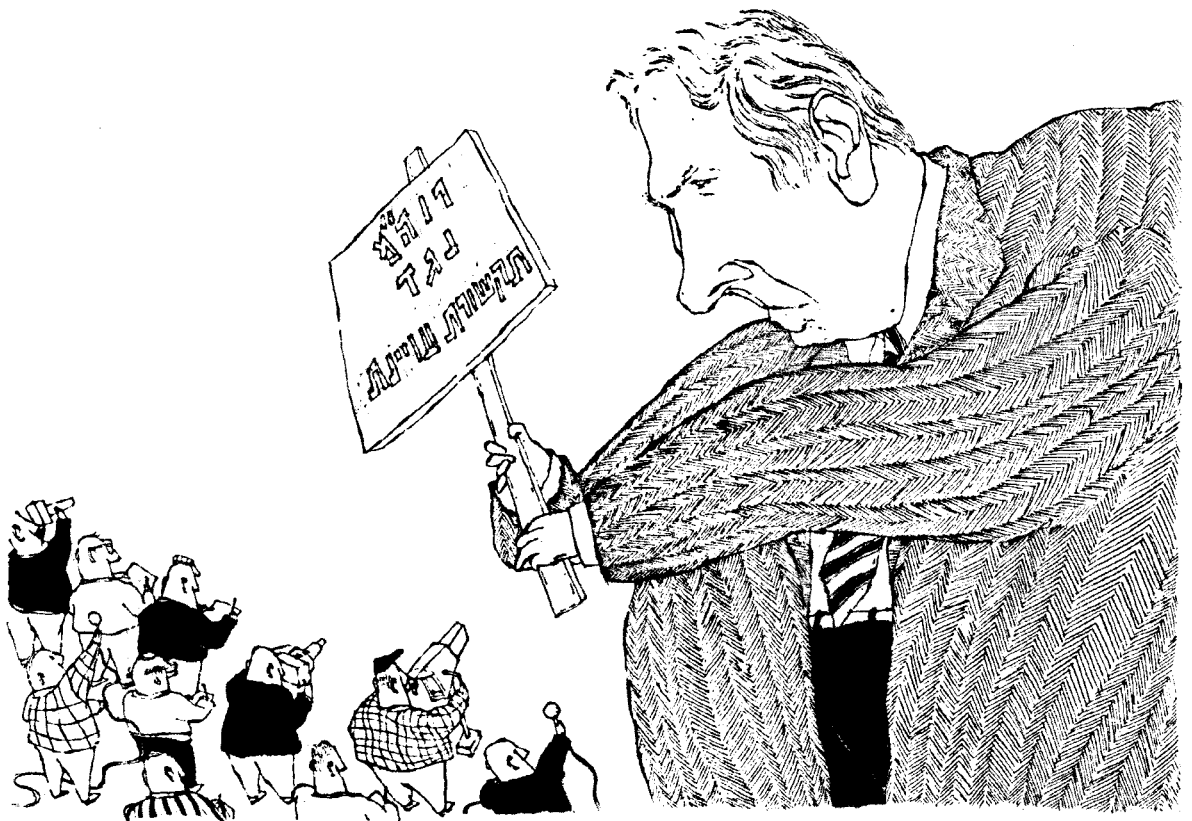
חמי שלו

כמו כנפיה ליד

**בהתקפותיו על
התקשורת מצליח נתניהו
לאכול את העוגה וגם
להשאירה שלמה. הוא
קורבן של עיתונאים זוממים
שבלעדיהם, כך נראה,
לא היה לו דבר**

במעשה. אין לסיפור הזה מקום בעמודים הראשונים של העיתונים, משום שאין בו מאבק בין אישים, אין בו הכרעה חדה וברורה, אין בו הקזת דם ובעיקר אין בו כדי לסכן את שלטונו של נתניהו. מדובר אמנם בטרגדיה מדינית, אך לא כזו המוכרת עיתונים או מעלה את אחווי הצפייה. כך גם לגבי יחסי ישראל-אירופה, אובדן תמיכתה של דעת הקהל העולמית, הרס התיירות ופרימת האחדות הפנימית של הציבור בישראל.

תרבות הרייטינג השולטת בתקשורת, המקבילה המודרנית לאמירה המפורסמת ש"לא חשוב מה תכתוב עלי, העיקר שתאייט נכון את שמי", היא השולטת בכיפה והיא הקובעת את הכיסוי התקשורתי. מן הרגע שנבחר, הקדישה התקשורת שעות שידור ועמודים שלמים לאורחות חייו של נתניהו, למשפחתו, לעברו ולמנהגיו. הצירוף של שיטת הבחירות האישית, המצדיקה נבירת-יתר באישיותו של הזוכה, יחד עם הנטייה הטבלואידית הגוברת בתקשורת לעסוק באישים ולא בנושאים, הפכה את נתניהו ל"אייטס" חם וכמעט בלעדי, המאפיל על כל שאר השרים והפוליטיקאים. אין זה משנה כל-כך שרבים מהדיווחים על נתניהו לא היו מחמיאים; מבחינה תקשורתית הוא הפך לגוליבר בארץ הגמדים, ענק הדוחק לשוליים את כל מי שסביבו. כמו בטלוויזיה, כך גם בפוליטיקה, אחווי הרייטינג הם חוות הכול, ואילו הסיבות להיווצרותם משניות לחלוטין. יש הרבה עיתונאים "שמאלנים" בארץ, אבל יש מעט מאוד תקשורת שמאלנית. מאז ומעולם

איור: צחי פרבר

גילתה התקשורת הבנה וסימפטיה מועטות לפלטסטונים ותמכה במדיניות של יד חזקה כלפי הערבים. התקשורת גם לא היתה מתאהבת בתהליך השלום אלמלא היה מדובר ב"סטוץ" חובק עולם, מלא מעמדים מרגשים ופוטו-אופים דרמטיים. מה שמעניין את העיתונים רבי התפוצה ואת שידורי החדשות עתירי הצפייה הן התחרותיות והסנסציה. התקשורת של היום מעניקה יתרון ברור למפיצי מסרים פשוטים וקלילים. בכל יום בשבוע יעדיפו העורכים והעיתונאים דברים מצ'ואיסטיים ומתגרים על פני תגובות שקולות ומדודות שיש בהן צדדים לכאן ולכאן. במציאות הישראלית, הימין בראשות נתניהו יכול לספק את סחורת התקשורת ביעילות רבה בהרבה לעומת השמאל בראשותו של אהוד ברק.

התקשורת הישראלית, למרות נטיותיה ואולי בניגוד לרצונה, מתלבשת לנתניהו כמו כפפה ליד. בהתקפותיו עליה מצליח אפוא נתניהו לאכול את עוגתו וגם להשאיר שלמה. נתניהו הוא קורבן בודד ומסכן של זוממים אפלים, שבלעדיהם, כך נראה, לא היה לו דבר. ■
חמי שלוו הוא פרשן פוליטי ב"מעריב"

בדרך לשוויון זכויות

הגיגים על איור, מאיירים והעיתונות הישראלית

היסטוריה

בראשית היה המאייר על הרגליים, זה שדילג בין המהפכה הצרפתית למלחמת האזרחים באמריקה ורשם בפנקסו רישומים נמרצים בשחור-לבן; שתיעד הוצאות להורג והנציח בדיו טקסי הכתרה של מלכים; שאיוריו התפרסמו בעמודים הראשונים של העיתון כתמונת מצב עדכנית מן השטח והעבירו את חוויית ה"הייתי שם" לרבבות קוראים. אחר-כך הופיעה המצלמה. המאייר סגר את הפנקס, כינס את רגליו תחת שולחן הכתיבה, ומאז היה יכול להיות: קריקטוריסט לוחם, קרטוניסט, פורטרטן, אילוסטרטור מעטר או קומיקסאי משולה רסן (מעניין שלרוב המלים הלכות מעולם האיור - קריקטורה, קומיקס, קרטון - אין עדיין תרגום הולם לעברית).

האיור במאה העשרים

את כל שנותיו במאה העשרים עשה האיור לצדם של הצילום והטקסט, מחפש את דרכו ואת הצידוק לקיומו. מאחר שאיבד לצילום את תפקיד ה"מתעד" וה"מדווח", תפקידיו החדשים נעו בין היותו תפארת רת רקע נעימה לטקסט קשה לעיכול (או מעורר תיאבון לטקסט מעלה פיהוק) לבין היותו כלי ביטוי להבעת עמדה ודעה אישית, שאינו נופל מן הטקסט הכתוב. בקיצור, האיור, כמו הפמיניזם במאה העשרים, נלחם לשוויון זכויות!

תקומו של האיור בעיתונות הישראלית

גם בעיתונות הישראלית, עולת הימים, מילא וממלא האיור תפקידים שונים, במגוון סגנונות וטעמים: קריקטורה למוסף הפוליטי; אילוסטרציות, חינוכיות - למוספי העסקים, מסקרנות - לכתבות

בנושאי מדע, מאיימות - לכתבות שעוסקות בהתעללות מינית; איורים חושניים לטורי אוכל, איורים אישיים לטורים אישיים, וכר נרחב לפעולה במוספים לנשים ובעיתוני הילדים.

עורכי העיתונים

עורכי העיתונים הם אלה שיושבים מצדו השני של הטלפון ואומרים לאקוננית: "הצי עמוד צבע למחר בבוקר". השפה הוויזואלית הטבעית והברורה לעורכי העיתונים היא הצילום. האיור הוא שפת מותרות. שפה נרכשת. עם זאת, יש לדעתי כיום פתיחות רבה לאיור, לשפתו המשתנה בהדרגה, ולמעמדו של המאייר כבעל אמירה אישית ולא כנסמך על שולחנו של הטקסט.

הגבולות שקובעים עורכי העיתונים הם רחבים מאוד, ומאפשרים יצירה בסגנונות שונים, בצד אמירות שונות (לא ידוע לי על התערבות של עורכים בתכנים של איור או במסריו, אלא אם כן הם לגמרי לא קולעים לרעיון שמביע הטקסט. רוב ההערות של העורכים, עד כמה שידעתי משגת, נוגעות לצדדים הטכניים).

המאיירים

מספר המאיירים בעיתונות הישראלית גדל בהדרגה וכבר אי-אפשר לספור אותם, כמו פעם, על יד אחת: זאב, דוש, פרידל... בתי-הספר המתרבים לעיצוב מספקים מלאי בלתי גדלה של מאיירים צעירים, שמקבלים הזדמנות במקומונים, כמו גם בעיתונים הגדולים, להציג את מרכולתם. וכך, בצד המאיירים הוותיקים, הצעירים של פעם, שיושבים בעיתונות לבטח, צצים כל העת מאיירים חדשים שמותחים את קווי הגבול של האיור, מקומו ותפקידו.

העולם המכוער-יפה-גבוה-נמוך של אנגלמאיר נודד אתו לכל איור שלו. בין אם הוא מעצב כתבה רפואית על כאבים ברגליים, מתכון המין לשבת, או שער למוסף סופשבוע של "חדשות". הקורא מקבל אנגלמאיר נטו, ולא עיטור ססגוני שמציץ מעבר לכתפו של הכותב. הבוטות המינית וההשתלחויות המשוחררות שמציצות אלינו מעל דפי העיתון מעידות שאף עורך לא נשף בעורפו ולא שרטט לו קווים אדומים.

עם זאת מקפיד אנגלמאיר ליצור גם במתחם שהוא כולו שלו, טור שבועי מאויר (כמו "הידעת" ב"חדשות"), או בספרים שהוא מוציא, שם הטקסט והאיור מדברים אנגלמאירית ביתר חופשיות.

דודו גבול

דודו גבע, למיטב ידיעתי, הוא זה שסלל את הדרך לקול אישי, ייחודי, די, אחר, של האיור בארץ (ואם אני מעוותת את תולדות האיור העברי, עמכם הסליחה). עם יוסף, הברווז, ושאר הדמויות הכרסניות-

במשך השנים מקבל האיור קול אישי ועצמאי יותר, שמדבר בשפה מדוברת ואולי אפילו בסלנג. אפשר לראות זאת, למשל, בדרך שעשתה הקריקטורה העברית מזאב ודוש עד ערן וולקובסקי ועמוס בידרמן (אפילו השמות הפכו ממותגים לאומיים לשמות בעלי שם משפחה).

תערוכה

התערוכה של זאב אנגלמאיר (אייר ב"חדשות" ז"ל ומאייר ב"העיר", "הארץ" ועיתונים אחרים), המוצגת בימים אלה בגלריה לעיצוב של "אסכולה" בתל-אביב, נותנת הזדמנות להציץ אל עולמו של מאייר מן הון החדש ולמערכת יחסיו עם העיתונות.

אנגלמאיר בונה באיוריו עולם קולאז'יסטי שמורכב מקלישאות ודימויים לעוסים של קו ושל מלה. הוא משחק עם צורות ודימויים כמו שהוא משחק עם משפטים ומטבעות לשון, כ"רדי מיידז" של התרבות, ומרכיב מהם תמונת עולם מעוותת, מגוחכת, מעוררת צחוק, בוטה, מכוערת, וולגרית ואנושית מאוד.

...מחירי הדיור והחשמל שוכנעו על ידי שירותי הביטחון
 ימון על גבי המוצר יעלה את מחירו, זה יגולגל על הצד
 אתם חברי הכנסת לא סורחים לשאול את אנשי הרשע
 על שאי ההוצאות? מה לדוגמה עם שכר המגדל הבכירים?
 הוצאות הפרסום, השיווק, החשמל, האריזה והשמירתו? מה
 הרכיבים בהדרכת פתקים מבלבלים עם קודים לא ברור
 המדויק מה עם הסודיות האלקטרונית, הפתקים הווירטואליים
 הים הדיגיטליים שהם מבטיחים לנו היום כדי שנודע מהם
 א עולה כסף כל זה לא יגולגל על הציבור? בכל מקרה,
 בים מודיעים כאן חגיגות שאנו מוכנים לשלם עוד אגורה
 - כדי שנוכל לדעת את מחירו. אנו גם יודעים שההיפך בו
 התחרות העזה שתפתח עקב הסימונים המלא תאלץ את ה
 לתחרות העזה שתפתח עקב הסימונים המלא תאלץ את ה

...and say, however, that the re-
 port recommended that the attor-
 ney general wait until certain
 problems associated with the peace
 process were resolved before his
 office took any action on the Arutz
 situation. He said that this recom-
 mendation explained why the po-
 lice had not yet moved against the
 station.
 About a month ago, police were
 supposed to raid the station and confis-
 cate a large amount of equipment in
 connection with its broadcasts. Two

with Attorney Ge-
 who knew not
 planned raid, and
 who confirmed the
 ordered Kahalani
 for the time being.
 The Knesset mo-
 tion with Netanya
 after Rubinstein's
 Moledet promise
 would be turned in
 radio station. Follo-
 in which Netanya
 support of Moledet

מכשירים וזיהוי
 ששמו צץ בתבי
 שהוגשה נגד ג'ון הול, הא
 שהיה אמור לשקם את טארא
 פינגשל, שזכתה לשם חדש
 קאליס קייר. תחת זאת, מ
 הול בכספיה הודדה מאוחר יו
 בבית משפט בהונאה.
 נשייה של קאליס אומו
 שכספי החברה שימשו לפיר
 הלוואה אישית של 5 מיליון
 לר שנתן פייוור להול, שעשה
 מוש בעוד 5 מיליון דולר מכנ
 החברה לרכוש בחודה. מג
 מפייוור DEVILS GRESU
 פייוור ביקש מבית המש
 לבטל את התביעה נגדו בטע
 כי הוא אינו קשור לפעילות ה
 חוקית של הול. חזויות אלה;
 מר פייוור, הביאו אותו להתנ
 "מאור הרוקדים". אולם הוא
 מוכן לקחת על עצמו תפקיד
 מבי בהוליס-ערו, כדבריו, מכי

חזי הראשונות שלה,
 עצמה הוליס-ערו למא
 סם כספים. לפי דוחות
 שהגישה לרשות ני
 האמריקאית. בנובמבר
 איתרה מקד נאה ל-6
 דולר כמזומן; Initial
 Acquisition שהזנקה
 ד כ"קרן עיוורת", סלג
 סטריט ל"תנו לנו כסף
 והאנחנו נרכוש חברה
 בהמשך". התנהגו H.J.
 שהסתבר בעבר עם
 חזית המפקחות.
 הצטרף להוליס-ערו
 והדבריו בילה כמה
 כבייקת החברה קודם
 לה. בה כעת בדקה חד
 פייוור. הוליס אומר כי
 שאב עידוד מכך שפייוור
 לא "נגוח" בידי רשות

את חיובאללה, משום שהארגון השעי
 מתוך כפריים כדורים לבנון. הוא אף כינה את התנהגות ה
 "פחדנית וחסרת אחריות". ישראל מהירה לנצל את ההתנ
 את הרופן והגישה העתק של ההצעה לוועדת המעקב אחר
 ות מבצע ענבי זעם, שהתכנסה אתמול בנאקורה.
 איש, עבד אל-לטיף זיין, הוא חבר פרלמנט הפועל בחסות מב
 ל, נביה כרי, אך אינו חבר בארגון. זיין מתגורר בכפר רום
 זון לאורך הביטחון. בשבת האחרונה התנהלו חילופי אש בין
 דחית בררום לבנון. חיובאללה ידה על מוצבים באוהר, וצו
 ב: כאש לעבר מקורות הירי, בכפרים רומאן וחבוש. מהירי נס
 זב חבוש. בתגובה, ירה חיובאללה פצצת מרגמה על קרית שמו
 שלא היו בו נפגעים.
 זיין, שביקר את הפצוע וסידי בשני הכפרים, יצא בהצעה ח
 יבה הצער, אמר, יש אצלנו מי שנהגים בחוסר אחריות וזו
 ואל תירוץ לתקיף אותנו. הוא תקף את "הפחדנים, המנו
 בוש אך יורים מתוך כפריים". לדבריו, "זו פעולה פחדנית ונג
 ומכריחה תושבים מן הכפרים". זיין קרא לצבא לבנון לתפ
 וראים למעשה. דבריו צוטטו בהרחבה בעיתונות הלבנונית
 זקורות ישראלים אמרו אתמול כי דברי זיין "משקפים ת
 רבים מהתושבים כדורים, המתקשים לשאת בתוצאות הירי
 זים". ועדת המעקב דנה אתמול בתלונות הדירות של
 זון על אירועי השבת. המשלחת הישראלית הציגה בועד
 זיין, בצירוף מידע על הירי שביצע חיובאללה מן הכפרים

המדווח-עיתונאי, ולא על הצילום האילוסטרטיבי המבויים, אלא על
 הצילום בעל האמירה האישית, כמו זה של אלכס ליבק ב"הארץ", או
 זה של קירשנר ב"מעריב". הגבולות של האיוור והצילום מיטשטשים
 לאט לאט. האפשרויות של המאייר להשתמש בצילום, אם כאמצעי
 ליצירת האיוור, ואם כקולאז' של צילומים, מעמידות את המאייר
 והצלם בעלי האמירה האישית באותה עמדה.

טורים אישיים

לרוב הטורים האישיים המפיעים כיום בעיתונות יש מאייר צמוד,
 שמאייר את הטקסט ברוח הדברים, אבל מרשה לעצמו להביע דעה,
 לגלוש לאסוציאציות פרטיות, או לספר משהו אחר באותו הקשר
 (עמוס בידרמן ועלי מוהר ב"העיר", דודו גבע לטקסט הפותח של "סג'
 נון" ב"מעריב", ערן וולקובסקי ומיכאל הנדלולץ ב"ספרים" וכו').
 עם זאת, זה עדיין לא מספיק. אין מספיק מקומות בעיתונות שמע'
 ניקים לאיוור מרחב מחיה כשלעצמו, ולא באצטלה של קומיקס.

ממושקפות-מקריחות-ישראליות (ובעזרת קובי ניב, כמובן), הוא
 העניק לאיוור תעודת זהות, והפך אותו לשפה מדוברת. הוא הפך את
 המאייר מאנונימוס חתום בקטן ליוצר מוזהה, בעל עולם מוזהה, שיש
 לו אמירה ברורה על התרבות שלנו.

"חדשות" ז"ל

העיתון "חדשות", ו"מוניטין" לפניו, הם שנתנו את הדחיפה לכיטוי
 הוויוואלי בעל האמירה. בעיקר בתחום הצילום, אבל גם, ללא ספק,
 באיוור. גם מרחב פעולה גדול, וגם חופש דיבור. שם התבסס הברווו
 של דודו גבע, המרובעים המשפחתיים של ערן וולקובסקי (שנעו בין
 הכורסה לכיור דרך הטלוויזיה) והשערים של אנגלמאיר.

הצילום והאיוור

הצילום והאיוור הולכים יחד דרך ארוכה, ויש להם, לדעתי, אותם
 אינטרסים. כשאני מדברת על צילום, אני לא מדברת על הצילום

הכתובה ומהשפה המדוברת. לשפה הוויוזואלית טקסט משלה ואמירה משלה. היא לא עוד רק מפרשת ומאירה את הטקסט הכתוב באור נגהות. העיתונים יודעים שהם לא יכולים להתעלם מכך ולכן הם מעניקים חשיבות הולכת וגדלה לדימוי החזותי.

עתידות

עם הזמן, כשכל העיתונות הכתובה תעבור למסך הווירטואלי, ייעל-מו ההייררכיות המסורתיות של טקסט-דימוי, ושוויון הזכויות יושלם.

הערה

בחירתו של "העין השביעית", מארח מאמר זה, להשתמש רק באיורים לניהול דיאלוג חזותי עם הטקסטים המופיעים בו, מאפשרת לקוראים לשפוט את כוחו של האיור ואת יכולת הביטוי שלו. ■

חנוך פיבין

דוגמה חיובית. עמוד הדיוקן הפוליטי שיצר במוסף סוף-השבוע של "הארץ" ייבא לארץ נורמות חדשות של יחס לאיור, שעד היום היו שמורות רק לצילום (אף שגם לדודו גבע, למשל, היו עמודים שכולם התרחשות תוך-איורית, כאן המשמעות שונה). איור שמקבל מקום של טור אישי מביע עמדה, והטקסט האינפורמטיבי מגבה אותו ומציג ביחד תמונה שלמה. השימוש שעשה "הארץ" באיוריו של פיבין לפרסום העיתון מהדהד ומדגיש גם הוא את יחס העיתון לאיור, שבא לידי ביטוי גם בחלקיו האחרים.

פלאי הטכנולוגיה

הטלוויזיה, הקולנוע, המחשב, וכל שאר ההתפתחויות הטכנולוגיות שקשורות בהם העניקו לדימוי החזותי כוח רב הרבה יותר מהשפה

לא מסובך מדי לקוראים, לא פשוט מדי למדינאים

סבר פלוצקר

יום אחד, אני מבטיח לעצמי, יום אחד אפסיק לכתוב על כלכלה. לא מפני שאני לא אוהב את הכלכלה, אלא מפני שזה כל-כך מתסכל. בתחומים מעטים של כתיבה עיתונאית נדרשת מיומנות שאין לה דבר וחצי דבר עם הכיסוי, והסקופ, והמקורות, וההדלפות, והסיפור האנושי. הכלכלה, אמרתי פעם בשידור פרסומת בטלוויזיה ל"דיעות אחרונות" (שלא היה מוצלח במיוחד), היא עניין מדעי מסובך. מסובך ואנטי-אינטואיטיבי: רוב התיאוריות הכלכליות ות העסקיות מנוגדות לשכל הישר. אחדות מהן נמצאות בחזית הקדמית ביותר של מדעיות מתימטית, לא פחות מקוסמולוגיה וביולוגיה מולקולרית. לך תפרשן אותן במדור יומי של העיתון הכי נפוץ במדינה. בכלכלה, כדי להיות עיתונאי אמין, צריך לדעת מהי העקומה של לורנץ, והתיקון של סלוצקי, וההכנסה הפרמנגנטית של פרידמן, והיתרון היחסי של היקס, והיד הנעלמה של סמית, והמכפיל של קיינס, ושיווי המשקל הכללי של סמואלסון, והיתרון התחרותי של פורטר, והרציונליות המוגבלת של שיימון, ונוסחת האופציה של ברוק ושילדס, ופרדוקס הבחירה של ארו, ושוק מידע מוגבל של שטיגליץ, ועוד ועוד. מובן מאליו שכדי להיות פרשן כלכלי מיומן אתה צריך לזכור מהו התוצר הלאומי לנפש בארגנטינה, כמה אינפלציה היתה לנו ב-65', האם קופת גמל צריכה לשלם מס הכנסה על רווחים מאופציה דולר-שקל, באיזה יום ושנה נפל הדאו-ג'ונס לשפל של כל הזמנים, בכמה השתנה המכפיל של "כור" וכמה כדאי לסבתא של חבר לעבודה להשקיע אם היא רוצה להרוויח מאה אחוז בשנה על הביטוח הלאומי שלה. העיתונאי הכלכלי צריך, לכן, לא רק להתעדכן בתיאוריות, ולא רק לעמוד על משמרים הנתונים שנשפכים עליו מכל המקורות האפשריים. הוא צריך גם לדעת לכתוב על זה ואת זה. לכתוב היטב ומובן. להיות כותב כלכלי אין פירושו להיות כלכלן, אלא להיות כותב. לנסות לתרגם את הסיבוך הבלתי טבעי של החיים הכלכליים ללשון בני-אדם, לשפת דימיים יומיומיים, קרובים לסף התפיסה של כל אחד מאיתנו. ההבאה של הדרמה הכלכלית של חיינו לביתו של האזרח הממוצע נשארה ברובה המשימה שלנו, של הכותבים עליה. זו המשימה של המקצוע.

קל מאוד לפספס אותה. קל מאוד להפליג על כנפי הכתיבה בז'רגון כלכלי מקצועני שאותו יבינו רק אלף איש, אלפיים איש, והוא יישאר סתום ל-99% מהקוראים. כשזה קורה לי, אני מרגיש שכשילתי בעבודתי כעיתונאי כלכלי.

זה מה שקרה לי, למשל, בתקופה שקדמה לבחירות האחרונות לכנסת. מאמצע '95 הלך והחמיר מצבו של המשק. הגרעונות הממשלתיים תפחו, השכר בשידור תים הציבוריים זינק לגבהים לא סבירים, היבוא הזול הציף את הארץ. זו היתה החמרה שהמקצוענים הכלכליים ראו אותה היטב. קרן המטבע הבינלאומית הזהירה מפניה את שר האוצר בייגה שוחט. אבל הציבור חי לו בשגשוג כלכלי אישי, ולא רצה לשמוע על דברים מסובכים כמו משקל הגירעון הצפוי בחשבון השוטף בתוצר המקומי. הציבור גם סבל מפגיעי טרור, נקרע בין תמיכה בתהליך השלום להתנגדות לו, הודעו מרצח ראש הממשלה ובסך הכול לא היה אכפת לו מנבואות הזעם של פרשן כלכלי. באותם ימים היו אנשים עוצרים אותי ברחוב ואומרים: "מה קרה לך, סבר, מה אתה מקשקש במאמרים הארוכים שלך על משבר כלכלי ומיתון? אנחנו הפסקנו להבין אותך".

לא רק שלא הצלחתי להסביר לקוראי את חומרת מצבנו הכלכלי, בסוף התייאשתי ונטשתי את להט הביקורת. עד היום הנטישה הזאת אוכלת אותי. אני אומר לעצמי, הייתי צריך לנסח את דברי בשפה בהירה ומובנת יותר, להמציא דימויים וניסוחים מתאימים יותר, לא להתייאש ולא לזנוח את הדו-שיח עם הקוראים. לתקוף.

אין לי שגעון גדלות. אני לא מתקן חברתי, לא מוקיע ציבורי, לא לוחם צדק על סוס מנייר. עיתונות היא בעיני בסך הכול מקצוע מוגבל למדי בהשפעותיו וביכולתו לגרום למהפכות או לטהר חברות. מין שירות שאנחנו, העיתונאים, נותנים לציבור הקוראים. שירות של תיאור, בידור, פירוש ועזרה ראשונה בהבנת המציאות.

ובכל זאת, נדמה לי שבכתיבתי על בעיותיה של הכלכלה הישראלית לפני שנתיים וחצי יכולתי גם להשפיע על מקבלי ההחלטות, לו רק המשכתי להתעקש. תיקונים לא גדולים אך חשובים מאוד במדיניות הכלכלית של הממשלה הקודמת, בסוף '95 ותחילת '96, היו מחזירים את המשק הישראלי למסלול הנכון ומונעים את הצורך במיתון התריף הנוכחי. למדתי לקח. בעתיד אשתדל לא לשכוח שאין עניין כלכלי שהוא מסובך מדי לקוראים ופשוט מדי למדינאים. ■

סבר פלוצקר הוא העורך הכלכלי של "דיעות אחרונות"

ב

ספטמבר '96 קיבלתי על עצמי לעמוד בראש ועדה מקצועית שמינה ראש הממשלה, "שתבדוק את האפשרות לשינויים במעמדה המשפטי, המבני והציבורי של רשות-השידור, ואת ההשלכות הנובעות מכך על מערכת התקשורת בישראל".

התנאי שלי היה שזו תהיה ועדה מקצועית קטנה ובלתי תלויה, ואמנם היו בה שלושה חברים בלבד. חבריה היו עו"ד אליהו בן-טובים, מומחה למשפט העבודה ולשעבר מנהל המחלקה לסכ"ס וכי עבודה בפרקליטות המדינה במשרד המשפטים; אמנון ספרן, שהיה מנכ"ל חברת הבנייה "שיכון ופיתוח" ולשעבר סגן הממונה על התקציבים במשרד האוצר; ואני, העוסק בנושא התקשורת האלקטרונית על כל היבטיה זה שלושים שנה. חברי הוועדה, עם הידע שלהם ונסיגתם המקצועי, כיסו את כל האספקטים שהיו דרושים: המקצועי, המשפטי והכלכלי.

ניגשנו למלאכה ללא כל דעות קדומות. צריך לזכור כי כאשר מינה ראש הממשלה את הוועדה הוא היה מעוניין לבדוק, בין השאר, גם את הפרטתה של רשות-השידור. גם הוא וגם שרת התקשורת צידדו, בעת מינוי הוועדה, בהפרטת הרשות - עמדה שתואמת את השקפתם הכלכלית-חברתית ובו בזמן מאפשרת להם לבוא חשבון עם הרשות, הנתפסת בעיניהם כעוינת.

•••

השאלה המרכזית שהעסיקה את הוועדה היתה מקומו, תפקידו ודרך מימונו של השידור הציבורי בסביבה רב-ערוצית: מה הם השינויים המתבקשים בערוץ הציבורי במעבר ממצב של מונו-פול למצב של תחרות עם "שמים פתוחים"? באיזו מידה על המדינה והציבור להמשיך לממן את השידור הציבורי, כאשר קיימות עברו אלטרנטיבות שמספק השוק? האם יש מקום להפריט את השידור הציבורי; אם לא, מה ראוי שיהיו תכניו?

עוד אנו מתלבטים בשאלות הללו, והנה, שבועות אחדים לאחר מינוי הוועדה, מונתה ועדה שנייה, הפעם על-ידי שרת התקשורת ובאישור הממשלה, "לבחון את ההרחבה והארגון מחדש של מערך השידורים לציבור בישראל". ועדה זו נודעה בשם ועדת פלד. מינויה הפתיע אותנו מאוד ולכן הודענו לראש הממשלה כי אנחנו משהים את עבודתנו עד שיובהרו לחלוטין המטלות של שתי הוועדות. עברו כשלושה חודשים עד שסוכם כי הוועדה שלנו תעסוק בשידור הציבורי, כלומר רשות-השידור, הטלוויזיה החינוכית וגלי-צה"ל, ואלו הוועדה השנייה תתרכז בעיקר בעתיד השידורים המסחריים, ולא תטפל בשידור הציבורי כלל.

חידשנו את דיונינו. הוועדה בדקה בראש ובראשונה באופן יסודי את סוגיית ההפרטה בעזרת חברה לייצוץ כלכלי, והגיעה למסקנה שמבחינה כלכלית גרידא הדבר אפשרי, כלומר ניתן להפריט את כל השידור הציבורי, לבטל את אגרות הטלוויזיה והרדיו, לחסוך את תקציבי המדינה המממנים את הטלוויזיה החינוכית ואת גלי-צה"ל, למכור את הזכויות, וכל התהליך הזה לא יעלה כסף לאוצר המדינה. המחיר החברתי-תרבותי הכרוך בכך הוא השארת מדינת ישראל ללא שידור ציבורי. הוועדה סברה שזה פתרון לא נכון.

יחד עם זאת, היתה הסכמה כללית בין הגורמים שהופיעו בפני הוועדה, שמצבו של השידור הציבורי עגום ביותר. הוברר גם כי ארגוני השידור הציבורי אינם יכולים להושיע את עצמם בדרך של שינוי פנימי והדרגתי, ושהדרך היחידה לשיפור היא הנהגת שינויים קיצוניים, גם אם כואבים. הגענו למסקנה שהשידור הציבורי במצב כה גרוע, שאם לא ייעשה בו בדק בית יסודי הוא לא ישרוד. גורלו יהיה כמו של דינזאורים אחרים שסירבו להסיק את המסקנות מסביבה משתנה (ראו, למשל, את ההסתדרות וחברת-העובדים). השידור הציבורי זקוק לטלטלה רבת, וזו לא תוכל לבוא ללא שינוי מהותי בהסדרים הסטוטוריים-היסטוריים המקיימים אותו.

•••

לא אחזור כאן על כל המלצות הדו"ח שפורסמו, אף כי בצורה בלתי מסודרת, בכלי התקשורת. אציין רק כמה עקרונות שהנחו את עבודת הוועדה:

חינוי שבמדינת ישראל לתקיים מערכת תקינה ואיתנה של שידור ציבורי ברדיו ובטלוויזיה. את השינויים יש לבצע במסגרת סטוטורית חדשה, שתבטא את העקרונות החדשים שעליהם יושתת השידור הציבורי.

יש לדאוג לכך שהשידור הציבורי יוכל לפעול תוך שמירת עצמאותו המרבית מפני השפעות פוליטיות וכלכליות; כלומר, מינוי מוסדות השידור הציבורי ומנהליו לא ייעשה על-ידי הממשלה, אלא על-ידי ועדת מינויים מיוחדת והבטחת המשך מימונה של הרשות מאגרה מעודכנת. ערוצי שידור ששידוריהם אינם שידור ציבורי מובהק, ושהשוק המסחרי יכול לספק אותם בצורה טובה, איכותית ויעילה, יועברו לפעילות השוק, ותכניות הטלוויזיה תופקנה על-ידי

ארגון צוקרמן

סופה של ועדת צוקרמן

קיבלתי על עצמי את המינוי לאחר היסוסים רבים. אחד מידידי הזהיר אותי: "או שיהיו לך הרבה שונאים או שהדו"ח ישכב במגירות, או שניהם גם יחד"; האפשרות השלישית היא שמתגשמת

מפיקים עצמאיים, כך שניתן יהיה לנצל את מרב הכשרונות הפועלים בתחום זה. לא יהיה מימון משידורי פרסומת בשידור הציבורי; הפרסומת תממן ערוצי שידור מסחריים בשוק תחרותי חופשי.

כל השינויים, מטרתם העיקרית היא לאפשר לשידור הציבורי להפיק תכנים ברמה המקצועית הגבוהה ביותר ולהעמיד לשם כך את מרב המשאבים, לחדד את הגדרת מטרותיו ותפקידיו של השידור הציבורי בסביבת התקשורת הרב-ערוצית.

•••

הגשנו את הדו"ח לראש הממשלה בדצמבר 97'. ראש הממשלה, מסיבות השמורות עמו, דחה את תגובתו לדו"ח, כמו גם את פרסומו בציבור, וההודעות מטעמו לתקשורת בסוגיה זו היו סתומות (למצער). כך היה גם עם הצהרת כוונותיו לגבי יישומו של הדו"ח. בסופו של דבר התיר את פרסום הדו"ח לאחר פגישתו עם חברי הוועדה ב-25 בפברואר 98'. בסיום הפגישה הוציא יועץ התקשורת של ראש הממשלה הודעה בוו הלשון:

"ראש הממשלה נפגש היום עם חברי ועדת צוקרמן, יחד עם שרת התקשורת, לדיון מסכם בהמלצות הוועדה.

"ראש הממשלה הבהיר כי הוא סומך את ידו על ההמלצה המרכזית של דו"ח הוועדה בדבר חשיבות שמירת שידור ציבורי בישראל.

"ראש הממשלה הדגיש כי עיקרון זה צריך להשתלב ברפורמה הכוללת בתחום השידורים לציבור, ושעיקרה - החלת עקרון השמים הפתוחים והסרת המגבלות על הסקטור הפרטי לפעול בתחום השידורים.

"ראש הממשלה הודיע כי בכוונתו להקים ועדת שרים לבחינת יישום המלצות דו"ח צוקרמן ולגיבוש הליכי החקיקה הנדרשים".

סוכם כי דו"ח הוועדה יופץ על-ידי משרד ראש הממשלה, אבל הוא לא הופץ אלא נשלח רק למי שפנה במיוחד וביקש.

ראש הממשלה לא רק שלא טרח לקיים דיון יסודי בדו"ח הוועדה, אלא מיהר ומינה מנכ"ל לרשות-השידור עוד לפני פגישת הוועדה אתו, בניגוד לאחת ההמלצות המרכזיות שלה. ייתכן שפעל כך בשל לחצים פנימיים שהיו עליו מצד מעוניינים מקרב מפלגתו, ואולי מפני שלא רצה שיתקיים דיון ציבורי בהמלצות הוועדה - להפקיע מידי הממשלה את מינוי מוסדות רשות-השידור הציבורי והמנכ"ל.

להמלצה על ביטול תפקיד מליאת רשות-השידור והמנכ"ל יש חשיבות מכרעת משתי סיבות: היא נועדה לחזק את עצמאותה של רשות-השידור, והיא באה לבטל מערכת ארגונית וניהולית מיושנת ומסורבלת. אימוץ ההמלצה נועד לכונן תהליך קבלת החלטות יעיל יותר ולהפריד בין פעילותם של הרדיו והטלוויזיה באופן שיאפשר להם להתחרות בצורה מוצלחת יותר בשוק התקשורת התחרותי. למבנה רשות-השידור, לנוהלי העבודה המקובלים בה, יש השלכה ישירה על מה שנראה על המסך.

סברנו שהנסיבות מתאימות מאוד ליישום הדו"ח: סיום כהונתו של מנכ"ל רשות-השידור, ההלפת מוסדות הרשות הצפויה בקיץ 98', העובדה שאין היום מנכ"ל לטלוויזיה החינוכית והה"סכמה הכמעט כללית שיש לשלבה בטלוויזיה של רשות-השידור תוך שידוד מערכות מהותי בדרכי פעילותן.

ראש הממשלה אמר כי בכוונתו ליישם את ההמלצות והוא מתכוון להביא אותן לדיון בוועדת שרים שהוא מתכוון למנות, אולם הרושם המתקבל הוא שאין בדעתו להתמודד בימים אלה עם האתגר הכרוך בשינויי חקיקה רציניים ובפרישה ניכרת של עובדים ממקום עבודה שרגישותו הציבורית גבוהה. מובן שזו זכותו המלאה.

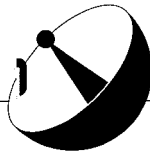
מינוי מנכ"ל לרשות-השידור שהוא מטעמו של ראש הממשלה יצר טעות אופטית: ללא הנהגת שינויים יסודיים בשידור הציבורי - ואין זה משנה מי יהיה המנכ"ל - הרשות תמשיך בתהליך של שקיעה עד שתפסיק להיות גורם משמעותי ועצמאי בלוח השידורים.

•••

קיבלתי על עצמי את המינוי לאחר היסוסים רבים. אחד מידידי הזהיר אותי: "או שיהיו לך הרבה שונאים או שהדו"ח ישכב במגירות, או שניהם גם יחד". למרות זאת סברתי שנסיוני הרב יעמוד לי, אבל, לצערי, האפשרות השלישית שנקב ידידי היא שתחול, כנראה, על דו"ח הוועדה

דה לבחינת מבנה השידור הציבורי בישראל. ■

איור: רקפת כנן

ג'ונתן מירסקי חשב לתומו שהדיון על חופש העיתונות ב"פורום החירות" בלונדון, בינואר השנה, הוא אוף-דה-רקורד, שיחה סגורה בין ידידים על מצב העיתונות. מירסקי, כתב בכיר ביומון הבריטי היוקרתי "טיימס", שפך את לבו בפתיות יתרה, נדירה למדי: לא בכל יום מספר עיתונאי מה הוא באמת חושב על הבעלים ועל העורכים בעיתונות.

זו היתה, בסך הכול, אי-הבנה בין המארגנים לבין העיתונאי. מה שנאמר בחדרי חדרים הופיע אחרי יומיים באתר האינטרנט של "פורום החירות", ארגון אמריקאי העוסק בקידום חופש העיתונות. המסר של מירסקי היה חד-משמעי וברור: העיתון הלונדוני המכובד מסקר את הנעשה בסין בכפפות של משי כדי שלא לחבל בקשריו העסקיים של הבעלים של העיתון, איל העיתונות רופרט מרדוק, עם שליטי בייג'ין.

מירסקי, בן 65, בעל תואר דוקטור, שנשא בתואר "עורך לענייני מזרח אסיה" ב"טיימס", הביא שורה של דוגמאות לסיקור המעוות והמוטה. הוא סיפר כי במשך כמה חודשים, מאז הועבר רה הונג-קונג בשנה שעברה לידי סין, חדל העיתון המכובד לסקר את הנעשה במושבת הכתר לשעבר. "קוראי ה'טיימס'", טען מירסקי, "יכולים היו לחשוב שהונג-קונג הוטסה לכוכב הלכת פלוטו, כאילו היא פשוט נעלמה".

מירסקי טען כי הטיפול בהונג-קונג היה רק אחד התסמינים למדיניות הסיקור של ה"טיימס", הממעט לדווח לאחרונה על המתרחש בסין, ונוהג זהירות מופלגת בכל הקשור למצב זכויות האדם שם. הוא סיפר על ידיעות ופרשנויות שהעביר לעיתון, שמרביתן נגנזו ולא פורסמו. "בגלל האינטרסים העסקיים של מרדוק", האשים מירסקי חד וחלק, "ה'טיימס' פשוט החליט שלא לכסות את סין בצורה רצינית".

לדבריו, מרדוק מעולם לא הסתיר את מניעיו כאשר מדובר בסין. רשת הטלוויזיה האסיאתית שלו "סטאר", המשדרת מהונג-קונג, הפסיקה להעביר את שידורי הבי.בי.סי לאחר שהסינים הביעו את מורת רוחם מן הסרט של הבי.בי.סי על חייו של מאו, שבו נחשפו פרטים על חי המין שלו. מרדוק גם מכר את חלקו בעיתון "סאות ציינגה מורנינג פוסט", שהופיע בהונג-קונג ונקט קו ביקורתי כלפי סין. על-פי גירסת מירסקי, אמר אז מרדוק: "אינני רואה מדוע עלי להיות אחראי לדברים המרגיזים את שליטי סין, כאשר אלה הם האנשים שאיתם אני מבקש לעשות עסקים".

מירסקי תיאר בין היתר את מסעו המביך של עורך העיתון, פיטר סטותארד, לבייג'ין לפני כשנה, ביקור שבמהלכו אמור היה להתקיים ראיון של בכירי העיתון עם הנשיא זיאנג ז'מין. הנשיא לא היה זמין, הראיון לא נערך, וכתחליף הופגשו העורך ומלוויו (מירסקי לא הוזמן להצטרף) עם סגן ראש הממשלה. כאשר ניסו להציג שאלה על מצב זכויות האזרח בסין, חטפו נזיפה בנוסח: "איזו מין שאלה זאת? זו איננה שאלה שחברים ותיקים שואלים איש את רעהו". העורך, כך טען מירסקי, הבין את הרמז ולא העז יותר לשאול על הנושא הרגיש, עדות להשפ" לה המקצועית שנאלצו העיתון ועורכו הראשי לספוג ("הורדנו את הראש אל תוך האסלה", כלשונו של מירסקי), כדי שלא לפגוע בעסקים של הבעלים.

מירסקי סיפר שכאשר העלה את טענותיו בפני עיתונאים אחרים ב"טיימס", הציעו לו לשתוק. "מה אתה צריך את זה?", שאלו אותו עמיתיו, והזכירו לו שתחת מרדוק הכפיל ה"טיימס" את תפוצתו - בזינוק הגדול ביותר בהיסטוריה במכירות לברודשיט (עיתון איכות במתכונת של עמודים גדולים). מישוה בקהל ב"פורום החירות" הרים אצבע וביקש לשאול אם איננו חושש לדבר כך נגד מעבידיו. "אני מפורסם מדי וזקן מדי מכדי שיעשו לי משהו", השיב מירסקי.

נדרש עוד כחודש עד שדבריו התריפים של מירסקי ייצאו מאתר האינטרנט ויעוררו סערה של ממש. לשם כך נדרשה שערורייה אחרת שבה מעורבים מרדוק וסין: המדובר בפרשת ספרו של כריס פאטן, המדינאי הבריטי השמרן שהיה המושל האחרון של הונג-קונג בטרם העברתה לסין. הספר שכתב פאטן ("מזרח ומערב: המושל האחרון של הונג-קונג") עמד להופיע בהוצאת הספ"רים "הרפר קולינס", שאף היא בבעלותו של מרדוק. איל התקשורת זעם כאשר נודע לו שהספר

רפי מן

דרך המשי לסין

התקשורת הבריטית עסוקה בהאשמות על מעורבות המו"ל, רופרט מרדוק, בדיווחי עיתונו, ה"טיימס", על שליטי בייג'ין

כולל ביקורת חריפה על הסינים - והורה לצנזר קטעים נכבדים ממנו. מבחינתו עדיף היה שהספר כלל לא היה מתפרסם בהוצאה בבעלותו.

פאטן הגיב בועם רב והודיע שהוא יפרסם את ספרו בהוצאת ספרים מתחרה. העורך הראשי של "הרפר קולינס" התפטר, וחילופי ההאשמות החריפים סביב ספרו של פאטן הוניקו את פרשת מירסקי לכותרות, כעדות נוספת לכך שאיל התקשורת איננו חושש לנצל את האימפריה חובקת העולם שלו כדי לקדם את עסקיו, על חשבון האתיקה העיתונאית.

התקפתו של מירסקי על מרדוק עשתה כותרות בעיתונים המתחרים. החל בכך ה"טלגרף" ומיד הצטרפו למערכה שני עיתוני איכות, "אינדיפנדנט" ו"גרדיאן", שנהגו לנגוס במוניטין המכובד דים של ה"טיימס", שהיכה קשות בתפוצתם בשנים האחרונות. הפרסום הנרחב עורר גם סוגיה משפטית עם היבטים פוליטיים: כאשר רכש מרדוק את ה"טיימס" בשנת '81, זכה לפטור מחקי"רה מקפת של העסקה על-ידי הממונה על ההגבלים העסקיים בבריטניה, בין היתר על סמך התחייבות מפורשת שלא יתערב בהחלטות מערכתיות של העיתון.

מנהיג המפלגה הליברל-דמוקרטית, פאדי אשדון, נופף עכשיו בדברי מירסקי ותבע בפרלמנט מן הממשלה הנוכחית לחקור אם האשמותיו של מירסקי אינן מוכיחות שמרדוק הפר את הבטחותיו. ה"טיימס" מיהר להגיב בהכחשה נמרצת וצפויה של הטענות כאילו מרדוק התערב בתכניו של העיתון. פיטר טטוטארד גם פרסם מאמר תגובה תחת הכותרת "מסתרי סין". הוא דחה את טענתו של מירסקי והציג גרסה אחרת לדו-שיח שניהל עם הבכיר הסיני על זכויות האזרח. הוא הזכיר כי כאשר ביקרה בלונדון משלחת של "יומן העם" הסיני (שמרדוק שותף עמו בהוצאת מהדורת האינטרנט שלו), קיבלו כשי גיליון ממוסגר של ה"טיימס", שבעמודו הראשון מופיעה בין היתר ידיעה על ביקורתו של הנשיא קלינטון על מצב זכויות האדם בסין.

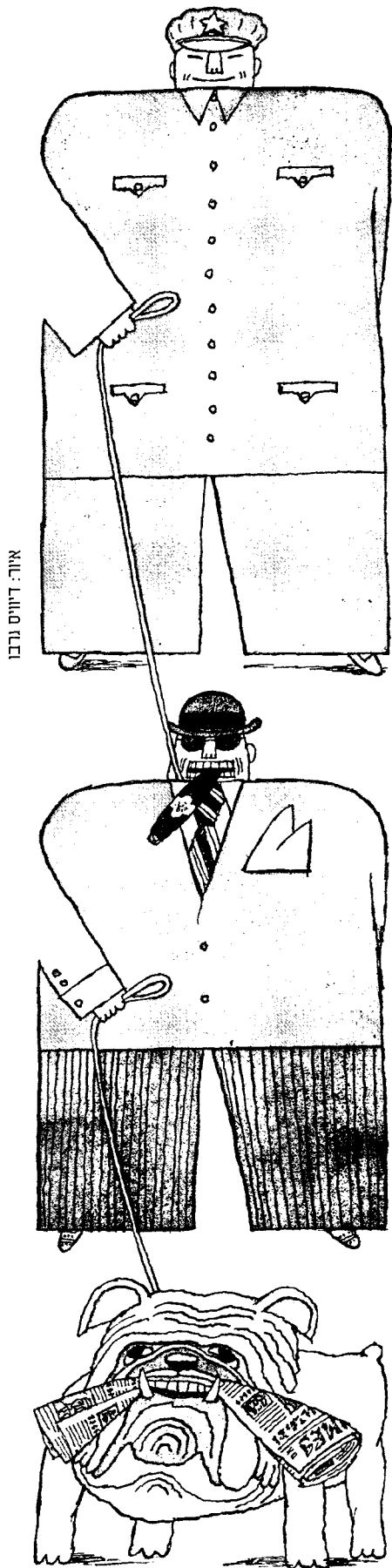
העימות החריף באמצע חודש מרץ, כאשר מירסקי התפטר מן ה"טיימס" ופרסם את גרסתו במאמר בשבועון "ספקטייטר", שצוטט במלואו ב"גרדיאן". "תשעים אחוז מן החומר שהעברתי למערכת אחרי מסירת הונג-קונג לסינים לא פורסם", טען מירסקי, "בגלל הצנזורה הפנימית הכבדה שנועדה לרצות את הבוס מרדוק".

העורך טטוטארד שיגר ל"גרדיאן" מאמר תגובה עוקצני. הבעיה, כך הסביר, לא היתה בקשר בין מה שפורסם לבין עסקיו של מרדוק, אלא במירסקי עצמו, שאותו תיאר כפרימדונה המרוכזת רק בעצמה ובשטח הסיקור שלה. כמו כתבים אחרים, חשב מירסקי שכל מלה שהעביר למערכת ראויה לפרסום, ובהבלטה. "המאמרים של מירסקי לא שונו משום סיבה אחרת - פרט לצורך להפוך אותם למובנים יותר", כתב העורך.

בשלב זה ברור היה שה"טיימס" הסיר את הכפפות ועבר ממגננה על שמו הטוב של העיתון למתקפה על אישיותו של מירסקי ועל כישוריו המקצועיים. הפרשן לענייני תקשורת של ה"טיימס", בריאן מקארטור, הגדיר את הכתב כמי ש"רדוף על-ידי עניין אחד בלבד", וכפרשן שלא הצליח לכתוב בסגנון עיתונאי, לא ידע "למכור" את סיפוריו ואף לא לנסח פתיחים הולמים, שימשכו את הקורא אל תוך כתבותיו. ההתקפות האישיות הכעיסו לא מעט עיתונאים: רוב בראון, פרשן התקשורת של המתחרה "אינדיפנדנט", שאל בתגובה מדוע החזיק ה"טיימס" את מירסקי ככותב בכיר במשך ארבע שנים, וכיצד הצליח עוד קודם לכן לרכוש לעצמו מעמד כאחד המומחים הבולטים לסין במשך כעשרים השנים שבהן כתב על מדינה זו בעיתון "אובורבר".

האשמותיו של מירסקי העלו על פני השטח טענות קשות הנשמעות בבריטניה כבר שנים, על התערבות ישירה של בעלי עיתונים בהחלטות עיתונאיות מקצועיות. כאשר יצא ה"טיימס" למגננה, הזכיר לאחד ממבקריו כי בסוף חודש מרץ פרסם העיתון "טלגרף" בעמודו הראשון תצלום של סופרת בשם ברברה עמיאל. הגברת עמיאל, עקץ ה"טיימס", היא לא רק סופרת כשרונית, אלא גם רעייתו של קונארד בלק, הבעלים של "טלגרף"...

אבל הפרשות הסיניות של פאטן ומירסקי אינן היחידות שמשכו לאחורנה את לעברו של מרדוק. התקשורת הבריטית - לפחות זו שאיננה בבעלותו - עוסקת הרבה בשיחת טלפון שניהל בחודש שעבר ראש הממשלה טוני בלייר עם ראש ממשלת איטליה, כדי לסייע למרדוק במאמציו לרכוש חלק מאימפריית התקשורת של סילביו ברלוסקוני. האם היתה זו שיחת טלפון לגיטימית של ראש ממשלה המבקש לסייע לאיש עסקים בריטי במדינה זרה, או שיש משהו לא כשר בקשר בין שני האישים? ה"סאן" של מרדוק, שתמך במשך שנים ארוכות בשמרנים, שינה את עורו לפני הבחירות האחרונות וקרא למיליוני קוראיו להצביע בעד הלייבור ובליייר, לאחר ששני האישים נפגשו באוסטרליה. בלייר דחה את הטענות נגדו. "אין לי אשליה באשר לבעלי עיתונים", אמר בפרלמנט, "הם מבקשים לקדם את עסקיהם". ■

איור: דיוויד לוריו

מחזוריות כמעט קבועה עולה לדיון ציבורי שאלת המונחים הנהוגים בכלי התקשורת הממלכתיים, ושוב מתלוננים על "מכבסת המלים" כאילו לא קרה דבר מאז טבע את המושג דויד גרוסמן; כאילו לא נפתחו השמים לערוצי השידור ולא נפרץ המורנופול על המידע. אנחנו ממשיכים מתוך הרגל לעקר את המלים, אולי מתוך אמונה שהן מכתובות את המציאות; עדיין משקיעים לא מעט מאמץ בניסיון שלא להשאיר את טביעות אצבעותינו. נכון שתפקידנו הוא תפקיד של מתווך הוגן. לא הפקידו בידינו מיקרופון כדי שנעשה נפשות להשקפותינו הפוליטיות או נעניק ציונים לנבחרי הציבור. אבל האם אנחנו רשאים להתעלם מן המשמעות האמיתית של המלים שאנחנו אומרים (ולא פחות מזה, מן המשמעות של מה שאיננו אומרים)? נדמה לי שאנחנו לא נוקטים עמדה, ובעצם אנחנו פועלים בשירותו של מישהו. אנחנו ממהרים לשכוח כי בחירת המלים משפיעה על ההתייחסות לנושא.

אם כפיתה בתנוחה מכאיבה, שק על הראש ומוזיקה רועשת הן עבודך "שיטות חקירה" ולא "עינויים", למשל - כבר נקטת עמדה ואין זה משנה מה אתה חושב על מה שקורה במרתפי השב"כ. תאמרו שגם המלה הטעונה "עינויים" בעייתית. נכון, אבל לפחות אנחנו מתחילים עכשיו לחשוב, באמת לחשוב, על מה שאנחנו אומרים. זה עניין פשוט של לקרוא לילד בשמו,

ולכל ילד יש שם. צריך להפסיק לסחור בסמלים ובדימויים ולהחזיר למלים הפשוטות את כבודן. רצח הוא רצח הוא רצח. הוא לא "תק" רית" או "אירוע ירי" כשהוא מתרחש מעבר לקו הירוק, ואין לו "רקע רומנטי" כשהנרצח חת היא אשה. אם אנחנו משתמשים במלים "אסון" או "טרגדיה" לתאר מעשה פשע או תאונה הרי אנחנו בעצם מסירים את האחריות מעל מי שהיה אמור למנוע את האירוע או לפחות לצמצם את פגיעתו הרעה.

או מה אפשר לעשות? קודם כול להתנגון. אנחנו נתונים תחת מתקפה בלתי פוסקת של ספקי מידע בעלי עניין. מוכרים לנו שוב ושוב, למשל, סיפורים על "הפרות ההסכם" של הפלסטינים מתוך ידיעה שלא נטרח לעיין בעצמנו בהסכמי הביניים ולתהות מה עם ההפרות שלנו. אין לנו זמן אפילו לגרד את הציפוי מעל התבניות השחוקות ביותר. המשטרה ממהרת להדביק "רקע הומוסקסואלי" לרצח (תוך פגיעה בוטה בצנעת הפרט), רק כדי שלא נחשוד חלילה שמדובר ברצח "על רקע לאומי-ניי"; אפשר להירגע, זה "רק" פלילי.

במישור הפוליטי (יש משהו לא פוליטי אצלנו?) אנחנו נוהרים שבעתיים. הפחד שנואשם בנקיטת עמדה גדול מן החשש שלא נובן על-ידי לקוחותינו, צרכני התקשורת. אנחנו מדברים יותר ויותר ואומרים פחות ופחות. הרבה יותר קל לקרוא לנתניהו "קוסם" או לנגיד פרנקל "וינר" מאשר להסביר איך משפיעות ההחלטות שלהם או מחדליהם על חיינו. הציבור רוצה להבין; האם ההתנהלות של ראש הממשלה בתחום המדיני היא טקטיקה מחוכמת שיש לה מטרה, או שמא מדובר בניסיון נואש להרוויח זמן? האם מדיניות הריבית של פרנקל היא שבלמה את הצמיחה והגדילה את האבטלה? האם המלחמה בלב-נון היא גזרת גורל או פרי של "קייבוען מחשבתית"?

הרבה יותר פשוט לתאר הכול כתחרות של הורדת ידיים. יש רק מנצחים או מפסידים, כל השאר לא חשוב. דוגמה אחת מהבית: "קוצים" או "שושנים" שמעניקה תוכנית הרדיו "עניין אחר" לפוליטיקאים על "הישג פוליטי". איש ציבור עשוי לזכות בציון לשבח גם על מחדל או טעות, אם הצליח להיחלץ מהם בלי להיענש פוליטית. גם זו העזה של ממש בתקשורת הממלכתית. ההתרגשות שעורר עודד שחר מן הערוץ הראשון, שאמר דברים נחרצים ואמיצים בעניין גזירות נאמן והפרת ההסכם עם ההסתדרות (ו"הציל את כבוד המקצוע", כהגדרתו של נחום ברנע), מעידה

רון נשיאל

אל תיתנו להם מילונים

בעקבות ה"מונחון" של "ערוץ 7"

עד כמה התרחקנו מן המושגים המקובלים בעיתונות בעולם. פרשן כלכלי רשאי לנתח את מני-עיו, הגלויים והנסתרים, של שר האוצר, גם בלי שהארץ תרעש. ייאמר מיד, אינני מציע לעמי-תי לעלות על בריקדות ולהניף דגלים, אבל לפעמים צריך ללכת את "המייל הנוסף", לברר את האמת שמאחורי הדברים הנאמרים, לברור את המלים הנכונות, ולהתייצב מאחוריהן.

הכל מכירים את "תסמונת הראשומון": פעמים רבות אנחנו מביאים קביעה מסוימת בשם אומ"רה, "מאזנים" אותה בתגובה של גורם אחר ויוצאים בכך ידי חובה. המאזין נותר מבולבל נוכח הגרסאות הסותרות. מהי האמת? הרי כבר למדנו כי "איוון" יש רק בדעות. בעובדות יש רק אמת ולא אמת, ואנחנו צריכים לברר ולהבחין בין שני הסוגים. האמת של מי? של העיתונאי, כמובן. הוא זה שמסנן את תומרי המציאות, ואין לנו אלא לסמוך על מקצועיותו והגינותו. ועם זה, אנחנו הרי יודעים שאין "אובייקטיביות", שבעצם הבחירה של העיתונאי מה לשדר מתוך זרם המידע הבלתי פוסק הוא יוצר מצג מסוים, אישי מאוד.

האם המצגים האישיים האלה מצטרפים למסה קריטית של "שמאלנות", רחמנא לצלן? הרי מראש אנחנו, העיתונאים בכלל ועובדי רשות-השידור בפרט, חשודים בהטיה פוליטית ובצייד נפשות, אז אולי מוטב שנודה באשמה? ... עובדה, חגי סגל כתב את ה"מונכון" של "ערוץ 7"

כדי "לשבור את המונופול הטרמינולוגי של השמאל בתקשורת". לדעתו, "ערוצי השידור הממלכתיים אימצו את הטרמינולוגיה של מחנה השלום". מדוע? בגלל השימוש במלים כמו "פעילה", הגרסה המרוככת של ממשלת נתניהו ל"נסיגה"? הרי על כל מושג המרגיז את סגל וחבריו אפשר למצוא שניים שלא יופיעו בשום רשימת מונחים מקובלים בעי-תונות המערב. אם ננסה להרכיב מילון של המושגים הגהוגים בתקשורת הממלכתית בישראל, נמצא בעיקר מלים שעוקרו מכל משמעות שעלולה לעמוד בסתירה למושגי היסוד של האתוס הלאומי. במדינה שנמצאת תמיד בסכנת קיומית, העיתונאי נדרש להור-כיח כי הוא פטריוט. כשאנחנו מדווחים על "כוחותינו" הפועלים בלבנון ועל "טייסינו" המדווחים על "פגיעות טובות במטרה", אנחנו מתגייסים מרצון לשורותיו של דובר צה"ל. שהרי את מי אנחנו משרתים כשאנחנו קוראים לאנשי החיזבאללה "מתבלים" ולא "לוחמים", למשל?

איור: יערה עשח

לפני כמה חודשים השתתפתי בסמינר בחו"ל עם עיתונאים מישראל, מהרשות הפלסטינית,

מירדן וממצרים. מקצתם היו עוינים בתחילה, אחרים ידידותיים, אבל כולם דיברו בגילוי לב על יחס לקשרי השלום עם ישראל. לנו היו קשה יותר, בגלל הסייגים שהטלנו על עצמנו כ"עיתונאים אובייקטיביים". אחרי זמן מה שמת לי לב שאני מהסס אפילו להשתמש במלה "שלום"; אפילו המלה התמימה הזו הפכה שנויה במחלוקת.

"טרמינולוגיה שמאלנית"? אל תצחקו אותי. אפילו על מושגי יסוד כמו "דמוקרטיה" ו"ציונות" אין הסכמה כללית בציבור, שלא לדבר על "הומניזם" ו"זכויות אדם". לא נותרה לנו מלה שאין סייגים בצדה. אין לנו לקסיקון לאומי משותף, ואולי מוטב כך. שום "מסמך נקדי", גם אם יתעדכן בכל שבוע, לא יפתור את העניין הזה. אז אל תציעו לנו "ניו-ספיק" קולקטיבי, בי, לא של הימין ולא של השמאל. החזירו לנו את המלים הפשוטות ואת הזכות הבסיסית לומר לפעמים, "כאן אני עומד, איני יכול אחרת". נמאס לנו להתנצל. מעתה איש איש ומצפוננו, איש איש והאמת שלו. ■

"טרמינולוגיה שמאלנית"
ברשות-השידור? אל תצחקו אותי. אפילו על מושגי יסוד כמו "דמוקרטיה" ו"ציונות" אין הסכמה כללית בציבור, שלא לדבר על "הומניזם" ו"זכויות אדם"

התנחלויות בגלי האתר

מה בין סבסטיה, אלון-מורה ותברון לתחנות הרדיו הפיראטיות? בשני המקרים מחזיקות ממשלות העבודה בזכויות היוצרים על הגולם הפיראטי. "קול השלום" של אייבי נתן התחיל לשרד בשנת 75', ממש בזמן שמתנחלי גוש-אמונים נערכו לכבוש את סבסטיה. התחנה, יש להזכיר, פעלה בעידן המונופול של קול-ישראל וגלי-צה"ל, בטרם ניתן היה להשיג זיכיון חוקי לתקמת תחנות אזוריות. התחנה שידרה מחוץ למים הטריטוריאליים של המדינה ולא עסקה בהסתה. אבל הגישה לתחנות הפיראטיות "האידיאולוגיות" שקמו אחריה, חלקן מזיקות ומסיתות במיוחד, נגזרה מתקדים אי אכיפת החוק על "קול השלום". תחנות הרדיו הפיראטיות הראשונות, כמו ההתנחלויות הראשונות, הוקמו וצמחו בסדק הצר שבין החוק לפוליטיקה. שני הצדדים של המפה הפוליטית ידעו לשחק היטב במגרש הזה. ראשי ממשלות העבור דה התערבו לא פעם לטובתן של תחנות רדיו לא חוקיות המזוהות עם ש"ס, במגמה לרצות את הרב עובדיה יוסף. בעלי תחנות רדיו חרדי וטוענים כי שרת התקשורת של שער, שולמית אלוני, לא הציקה להם במיוחד, אבל דווקא שרת התקשורת הנוכחית, לימור ליבנת, מכבידה את ידה עליהם. הסיבה לכך, אומרים יודעי דבר, היא שאלוני היתה מעוניינת לדלל את קהל המאזינים ל"ערוץ 7" בכך שאפשרה לערוץ צים החרדיים לפרוץ. ליבנת מעוניינת בדיוק בתוצאה הפוכה - לחזק את "ערוץ 7" על-ידי פגיעה בקרוצים החרדיים המתחרים על פלח שוק דומה. אלה כללי המשחק.

תחנות הרדיו הפיראטיות מבשרות את התפוררותה של החברה הישראלית

המתנחלים, מציגים את עצמם כממשיכי דרכם וצאצאיהם של החלוצים האותנטיים. הישראלים הראשונים. "מי היה כאן קודם כרונוולד-גית? איזו קבוצת יישוב, אלה שנקראים חרדים, בני ישיבות, או הציבור האחר? ...היה כאן ציבור שניסה להקים מערך יצרני, המושבות הראשונות, שגם ייבשו את הבצות. כל מי שבא אחר-כך, מה שקרוי הזרמים הלא מאמינים, החל מן העלייה השנייה והלאה, ידעו לאן הם מצטרפים וכי התקנון של התורה הוא התקנון של המושבות הראשונות. ואם זה לא מצא חן בעיניהם, אף אחד לא הכריח אותם לבוא" ("רדיו 10", 12.1.98).

"ערוץ 7" פועל לנכס את האתוס הציוני החילוני, ברטוריקה ואף במוזיקה, באמצעות הקדשת שעות שידור רבות לשירים עבריים. חובבי המוזיקה העברית מקבלים באותה חבילה גם את רחבעם זאבי, בני אלון, הלל וייס, נדיה מטר, אדיר זיק ותגי סגל. ערוצי הרדיו החרדיים ים מגדילים לעשות לניכוס סמלי החילוניות, בין השאר באמצעות הדבקת מלים חדשות לשירים עבריים פופולריים. תחנות חרדיות כמו "קול הנשמה", "קול האמת" ו"רדיו 10" מרבות בהשמעת שירים חילוניים מחודשים כדוגמת "שיר הבטלנים" ("הופה הולה, הולה, הולה, כל העם חוזר בתשובה, הופה הולה, הולה הו, לה, לה...") ואפילו "החר-מה" של "פינק פלויד" ו"שיר השלום" מתורגמים לחרדית. המנגינה המוכרת פועלת היטב ומשמנת את דרכם החדשה של חוזרים בתשובה. תופעת הרדיו הפיראטי, כמו מעשה ההתנחלות בשטחים, מעידה על התערעורת סדרי שלטון. ככה זה התחיל בלבנון בשנות השבעים. תחילה צמחו תחנות הרדיו הפיראטיות. אחר-כך הופיעו תחנות טלוויזיה פיראטיות. בשלב האחרון הופיעו הצבאות הפרטיים. כל שבט וצבא או: השיעים, הסונים, הדרוזים, המרונים. תחנות הרדיו הפיראטיות בישרו את התמוטטותה של החברה בלבנון. פריחת תחנות הרדיו הפיראטיות כמערכת תקשורת חלופית מבטאת את תהליך הלבנוניזציה העובר על החברה בישראל. כשצומחת מערכת תקשורת חלופית, והיא זוכה להגנת פטרונים פוליטיים ולעצימת עין או אכיפה סלקטיבית של החוק (האכיפה מופנית, ברוב המקרים, נגד תחנות פיראטיות שאין להן פטרונים פוליטיים), אין סיבה שלא יצמחו מערכות שלטון חלופיות אחרות: צבאיות, משטרתיות, משפטיות וכדומה. בשטחים זה כבר קורה. בתברון צבא המתנחלים היהודי הפרטי אף יוצא לפעולות תגמול וחוזר לבסיסו בשלום.

יעקב כץ (כצליה), קצין המבצעים של "ערוץ 7", תיאר פעם באוזני תלמידים את הערוץ באופן הבא: "מי שלא יודע מה זה - זאת תחנה פיראטית שמשדרת מהים. התחנה לא עוברת על החוק. היא לא שייכת לשום חוק. היא מחוץ למים. לפעמים עם הגלים היא הולכת קצת לחוף...". זה האתוס. בקריצת עין, במנוד ראש, כמעשה שיש להתפאר בו, כמו גניבת תרנגולות לקומיץ הפלמ"ח או הקמת יישוב של חומה ומגדל, הובאו בחשכת לילה קרוואנים ונסודו התנחלויות לא חוקיות שהוכשרו מאוחר יותר על-ידי ממשלות ישראל. בדרך דומה הוקמו ערוצי הרדיו הפיראטיים האידיאולוגיים, שעתה מנסים להכשירם בהליך מהיר. בינתיים הם פועלים כמעט ללא הפרעה. אי-ליגלי-זם לגיטימי, אפשר לקרוא לזה.

הרעיון של החברה הישראלית ככור היתוך שלתוכו יישאבו כל השבטים המרכיבים אותה התגלם, בין השאר, בקיומה של ממלכתיות ויצירת הוודות רחבה עמה. הממלכתיות התגלמה בקבלת סמכות השלטון. היא התגלמה גם בשידורי רדיו ציבוריים שהתבקשו להקפיד על לשון תקינה, פלורליזם, חופש מידע וערכים דמוקרטיים. המתנחלים הראשונים, כמו הרדיו הפיראטי, שביקשו לערער על ממלכתיות ישראלית, מבטאים את כשלונו של החלום הזה ואת התפוררותה של החברה בישראל למרכיביה. ■

וזאת הבעיה. ממשלות ישראל נוהגות, לעתים קרובות מדי, להתייחס לתופעות מקובלות וציבוריות פסולות ובלתי חוקיות בתערובת מסוכנת של הבנה והתחשבות, עצימת עין ואוזלת יד. וכמעט תמיד בקוצר ראות טרגי. בשני המקרים, ההתנחלויות והקמת תחנות הרדיו הפיראטיות, זה נראה בהתחלה בלתי מזיק וחולף. האלימות הישראלית לא העריכו נכונה את כוח הרצון, הדבקות במטרה ופוטנציאל השגשוג של המתנחלים הראשונים. כאשר אישר רבין את הצעת הפשרה להתיר לשלושים ממתנחלי סבסטיה להישאר במחנה צבאי סמוך, הוא הסביר לחבריו השרים: "הפינויים רק מחזקים אותם, בואו נאשר להם להיכנס למחנה קדום, ואחרי שלושה שבועות כולם ילכו הביתה". שנה וחצי אחר-כך הלכה הממשלה הביתה והתחילה תנופת התנחלות אדירה תחת הנהגת הליכוד.

באותה מידה לא הבין הממסד הפוליטי-תרבותי בישראל את עוצמת הניכור וחוסר האמון שחשו המובלעות התרבותיות (עולים מרוסיה, חרדים ומסורתיים תומכי ש"ס) כלפי תרבות הרוב, ולכן גם לא צפו את הישגיהן בבחירות האחרונות. ש"ס עשתה זאת תוך ניצול מרבי של התחנות הפיראטיות המזוהות עמה, ששידרו כל תקופת מערכת הבחירות תעמולת בחירות אסורה.

רוב התחנות החרדיות (מתוך 150 תחנות הרדיו הפיראטיות הפועלות כיום בישראל, כשליש הן תחנות "אידיאולוגיות", כלומר חרדיות. רובן מזוהות עם ש"ס) מתנהגות כמי שמתייחסות אל השלטון הדמוקרטי במדינת ישראל כאל שלטון זר. "הרי כל ערוצי הרדיו במדינה קמו בצורה פיראטית. מה, לח"י לא שידר בצורה פיראטית? אצ"ל לא דיבר בצורה פיראטית? אז גם אנחנו למדנו להיות פיראטים" ("קול הנשמה", 15.1.98).

יזהר באר הוא מנהל "קשב: מרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל"

הופיעו:

■ רפורמה מבנית במגזר הציבורי פרופ' דוד נחמיאס, מרל דנון, אלון יראובי.

■ רפורמה בשידור הציבורי פרופ' ירון אזרחי, ד"ר עמרי בן-שחר, גבי רהל לאל.

■ ניהול ותקצוב על פי תפוקות במגזר הציבורי פרופ' דוד נחמיאס ואלונה נורי.

■ הצעת חוק השב"כ: ניתוח משווה אריאל צימרמן, בהדרכת פרופ' מרדכי קרמניצר.

■ דתיים וחילוניים בישראל: מלחמת תרבות? פרופ' אביעזר רביצקי.

■ היועץ המשפטי לממשלה: סמכות ואחריות ד"ר גד ברזילי ופרופ' דוד נחמיאס.

■ הסתה, לא המרדה פרופ' מרדכי קרמניצר.

■ נגיד בנק ישראל: סמכות ואחריות פרופ' דוד נחמיאס וד"ר גד ברזילי.

עומדים להופיע:

■ השתלבות קבוצות "פריפריה" בחברה ובפוליטיקה בעידן השלום: החרדים פרופ' מיכאל קרן וד"ר גד ברזילי.

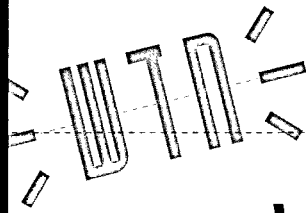
■ מבקרת המדינה: סמכות ואחריות ד"ר גד ברזילי ופרופ' דוד נחמיאס.

הספריה לדמוקרטיה

■ הבחירות הבאות: באיזה שיטה נבחר פרופ' אשר אריאן וד"ר רות אמיר.

■ בין הסכמה למחלוקת: דמוקרטיה ושלום בתודעה הישראלית פרופ' יוחנן פרס ופרופ' אפרים יער-יוכטמן.

בין הסכמה למחלוקת:

דמוקרטיה ושלום

בתודעה הישראלית

מאת: פרופ' יוחנן פרס ופרופ' אפרים יער-יוכטמן

ופר זה עוסק בהסכמה, במחלוקת וביחסים המורכבים וביניהן. זהו ניתוח מרתק של הדמוקרטיה הישראלית, ומתמודדת מול לחצים חיצוניים ושסעים פנימיים, המקשים על קיומה אך הופכים אותה, בו זמנית, לחיונית ביותר.

ואם הדמוקרטיה נתפסת כמטרה או כאמצעי? מהי הזיקה בין דמוקרטיה ודמוגרפיה? האם מעוניין הציבור הישראלי שלול זכויות מקבוצות בלתי אהודות? מהי המשמעות ועכשווית של מושגים כמו "שמאל", "ימין", "קפיטליזם", "סוציאליזם" בישראל? האם בין דתיות לדמוקרטיה שורה, הכרח, ניגוד? האם בזמן מלחמת המפרץ "הושעתה", מנית, הדמוקרטיה הישראלית?

אל: המכון הישראלי לדמוקרטיה, ת.ד. 4702 ירושלים 91040 (פקס 02-5635319) פרטים בטלי 02-5618244

מצ"ב המחאה ע"ם..... לפקודת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

נא חיובו את כרטיס האשראי שלי ישראלכרט/ויזה בכסום של..... ש"ח.

שם.....

כתובת..... מיקוד.....

טלפון..... פקס.....

מס' כרטיס אשראי.....

בתוקף..... מס' ת.ז.....

תאריך..... חתימה.....

נא שילחו לי את הספר בין הסכמה למחלוקת, תמורת 60 ש"ח נא שילחו לי את הספר ובחירות הבאות תמורת 50 ש"ח **הצעה מיוחדת:** נא שילחו לי את שני הספרים תמורת 10 ש"ח. נא שילחו לי את ניירות העמדה המסומנים, תמורת 25 ש"ח לכל נייר עמדה. נא צרפו אותי לרשימת מנויי ניירות העמדה תמורת 200 ש"ח בלבד (10 ניירות עמדה). נא צרפו אותי למנויי העין השביעית, תמורת 120 ש"ח (6 גליונות לשנה) או 240 ש"ח (12 גליונות לשנתיים). **הצעה מיוחדת:** מנויי על סדרת ניירות העמדה והעין השביעית תמורת 270 ש"ח במקום 320 ש"ח. נא שילחו לי מידע פרסומי על המכון הישראלי לדמוקרטיה. **הצעה מיוחדת:** מנויי על סדרת ניירות העמדה והעין השביעית, ושני הספרים – בין הסכמה למחלוקת והבחירות הבאות – תמורת 350 ש"ח במקום 430 ש"ח.

למשל, החרמה מוחלטת של תוצאות משחקים של קבוצות ישראליות אחרות במפעלים אירופיים.

זה גם מסביר, למשל, את התמורות המדהימות בשפתו של איינשטיין במהלך המשחק – החל ב"בורקו ראדוביץ" עושה עבירה" התמים, דרך ההסלמה האטית של "לראדוביץ" נשרכת עבירה", ו"הם שורקים את העבירה לראדוביץ!?", וכלה בהתלהמות הסופית של "הם מדביקים את העבירה לבורקו" והגרוע מכול "השופט הרומני מדביק את זה לבורקו".

וזה גם מסביר, אולי, מדוע התגייסו מיטב הפרשנים לתאר עבורנו, האוהדים התמימים, את הבית המוקדם של מכבי כ"בית המוות", בשעה שרק קבוצה אחת בו מובילה את הטבלה בארצה (הפועל ירושלים שחקקה באותה מפעל נגד שלוש מובילות לאומיות; מכבי רעננה, במפעל אחר, נגד שתיים כאלו). עובדה: אל הפיינל-פור, הכולל את ארבע הקבוצות הטובות באירופה, לא הגיעה אף אחת מ"בית המוות" (אבל שתיים מהבית המוקדם והלא מתוקשר של הפועל ירושלים). את זה, מה לעשות, שכחו לספר לנו. זה לא נכלל, כנראה, בתנאי הזיכיון.

...

אם יש משהו שהעיתונות הישראלית, כלב השמירה של הדמוקרטיה, שחרתה את חופש הדיבור וזכות הציבור לדעת על דגלה, שונאת יותר מכול זה תביעות דיבה, כאלו המבוססות על חוק לשון הרע הישראלי הלא-נורא-ליברלי וזכות לפירושים דרקוניים למדי של החוק הזה בשורה של פסקי דין. נכון או לא?

תשובה א': נכון, אם מדובר באדם פרטי, החש עצמו נפגע מפרסום עיתונאי. תשובה ב': לא נכון, אם מדובר בעיתון מתחרה. כי העובדה המדהימה הראשונה היא, שבזמן האחרון עיתונים תובעים עיתונים אחרים ("מעריב" נגד רשת שוקן, "הארץ" נגד "מעריב") כחלק מהמהלך המתנהלת ביניהם. והעובדה המדהימה השנייה היא שאף אחד, כך נראה, בעיתונות או מחוצה לה, לא חושב שזה מדהים.

כמו בכל מלחמה, חלק גדול מהקרבות בין העיתונים מתנהל בחשאי, הרחק מתודעתו ועינו הפקוחה של הציבור, אבל בהחלט על גבו. מעט מאוד צרכני תקשורת תמימים, שאינם מודעים לכללי המשחק הקשוחים, מסוגלים לזהות שהיחס העוין, או (גרוע יותר) ההתעלמות המוחלטת, של עיתון אחד מתערוכה, ספר, או חצגה – קשורים לאיזה ראיון חושפני ובלעדי שהסופר, האמן או הבמאי העניקו לעיתון מתחרה. מעט מאוד צרכני תקשורת תמימים יכולים בכלל לשער את היקפם של חיסולי החשבונות היומיומיים והעקובים מדיו הללו, הפוגעת בזכותם לדעת בשם שיקולים זרים, שכבוד, נקמנות, קטנוניות ומאבקי כוח משמשים בהם בערבויה.

אבל את תביעות הדיבה, ואת הפרסום המגמתי, המגוחך והמנופח שלהן (תוך חלוקת תשבחות לפרקליט "שלנו" וזלזול מופגן בטיעוני "הצד השני") כבר אי-אפשר להסתיר. ואת הנזק הענייני והתדמיתי שלהם קשה מאוד לתקן. בפעם הבאה ששופט בתביעת דיבה יפסוק תשלום של שני מיליוני ש"ח לאדם שראה עצמו נפגע מכתבה עיתונאית שתארה אותו כ"נמוך קומה", יהיה על העיתונות להלין רק על עצמה. מי שגר בבית זכוכית, שלא ירוק בוץ, כי כולם רואים. ■

עמוס נוי הוא איש מחשבים

עמוס נוי

בחזרה לשפה המגויסת

אחת לכמה זמן, בסימפוזיון כזה או אחר, מתגאים נציגים של התקדמות בהתנערות שלהם מהשימוש המיושן והמגונה בשפה שונה עבור האוכלוסיות הערבית והיהודית. עד שקורה משהו, כמו הפגנות מתאה (סליחה, "מהומות של המון מוסת") נגד הריסת בתים (סליחה, "אכיפת חוקי התכנון והבנייה") בכפר בדואי לא מוכר על-ידי הרשויות (שוב סליחה, ב"ישוב של המגזר הברדואי").

כי למרות הדיבורים על פוסט-ציונות ונורמליזציה, כשקורה משהו חשוב באמת, כזה שמעלה שאלות עקרוניות ומהותיות על סדר היום, כזה שמעמת את האידיאולוגיה הציונית עם העמדה האנטי-ציונית, שבה התקשורת הכתובה והאלקטרונית המתקדמת והנאורה, באורח לא מודע, לשפה המגויסת של שנות החמישים. כשעומדות על הפרק, כמו לאחרונה, שאלות מאיימות מדי הקשורות לחוק השבות, יום האדמה או בעלות הסוכנות היהודית על קרקעות המדינה (הלאור?), מתקשים דווקא עיתונאים ליברלים-בעיני-עצמם ויוניים בתפיסת עולמם שלא לנוס אל החיק החמים של ה"נכבדים", ה"מגזר", ה"הסתה", ה"משכילים", ה"מהומות", ה"אירועים" וה"המון". שם פשוט יותר.

...

קבוצת הכדורסל השנויה במחלוקת של מכבי תל-אביב – על מנהליה, עסקניה, שחקניה ואוהדיה – היא תמיד סיפור תקשורתי טוב. בעיקר השנה, כשהצליחה להתנער מן השפל התדמיתי שפקד אותה בשנים האחרונות. יחסה של התקשורת למכבי תל-אביב הוא סיפור לא פחות טוב, אבל הוא מסופר הרבה פחות. כי בין הסיבות לשיפור במעמדה הציבורי של הקבוצה השנה עומד מאמץ שיטתי, מאורגן ומנוהל היטב של יחסי ציבור, להשיב את המותג הנקרא "מכבי" להיות מזוהה כ"הקבוצה של המדינה", בסיוע ברור של אנשי התקשורת.

דוגמאות? אם, במהלך משחק ביד-אליהו, מושמעת מוזיקה ברמקו-לים, והקבוצה האורחת, ישראלית או זרה, מעזה לקבול על כך בפני המזכירות, שואלים את עצמם אלפי חובבי ספורט מי צודק, ו"מה אומרות התקנות". אבל ה"עיתונאי" המשדר, מאיר איינשטיין, מעדיף שלא לספק לצופיו את השירות הקטן והמתבקש הזה. במקום זאת הוא מספק איזה תיאור משועשע של האירועים, שלא נעדר ממנו טון לגלגני נוכח הבכיינות הגלויה של האורחים.

למה? לא ברור. בטח לא מפני שקשה לברר את התשובה. במשרדי איגוד הכדורסל האירופי סיפקו לי אותה תוך 24 שעות ("על-פי תקנה 104.2, אסור להשמיע מוזיקה במערכת הכריזה האלקטרונית בעת שהכדור במשחק והשעון רץ". או, במלים פשוטות, מכבי מפירה את התקנות באורח קבע). הסיבה נעוצה, קרוב לוודאי, באופן שבו מפרשים אנשי הערוץ הראשון את הזיכיון הבלעדי שלהם לשידור משחקיה של מכבי – כמחויבות גורפת לקבוצה, הרבה מעבר לאהדה הטבעית לקבוצה ישראלית במפעל אירופי, וכזו שמזכירה את אחרון האוהדים חמומי המוח ביציע הרבה יותר מעיתונאות מקצועית ועניינית, וכוללת,

שטח סטרילי

ה"לוס-אנג'לס טיימס" מחזיק 19 סניפים מחוץ לגבולות ארצות-הברית, ואפשר לומר שהמשרד הישראלי נמנה עם שלושת החשובים שבהם, לצד מוסקבה וטוקיו. לעיתון שני כתבים בירושלים, ונדמה שאין גבול לתיאבון שלו לחדשות מישראל ומן הרשות הפלסטינית. אין ספק שישראל תופסת שטח רחב יותר, לנפש, מכל אזור אחר בעולם. יש, לדעתי, כמה סיבות לקסם שהמזרח התיכון מהלך על העורכים ועל דעת הקהל בארצות-הברית, הנוטה מטבעה לחדשות פנים בלבד:

יעילות מאוד. לא רק במשיכת לבם של המחוקקים, הקובעים את היקפי הסיוע, אלא גם במשיכת תשומת הלב של עורכי העיתונים ומשרדי הטלוויזיה. על אלה נוספת עתה שדולה ערבית-אמריקאית, המתחזקת והולכת, וגם היא תובעת את סיקור הנושאים הקרובים ללבה מנקודת מבטה.

ארץ הקודש. והגורם האחרון הוא מה שאני מכנה, המשיכה הנפשית לארץ הקודש. זה וערש שלוש הדתות הראשיות בעולם. ההיסטוריה שלה נפרסת על פני ארבעת אלפים שנה. בין אם חושבים שאלה שטויות, או פסגת הציביליזציה המערבית, הרי זה משהו שהמוני בני-אדם מתייחסים אליו ומבקשים לדעת עליו יותר.

לכתב הזר הישוב בישראל פירושו של כל זה הוא המון עבודה והמון לחצים מקצועיים: יש לסקר את הסכסוך במידת ההגנות. לרוע המזל, רבים מפרשים זאת כסיקור הסכסוך מנקודת מבט אוהדת להם.

אחד הדברים הקשים ביותר להבנה כאן הוא חוסר היכולת של כל אחד מהצדדים להכיר בזכויותיו ובאנושיותו של הצד האחר. הדבר מובן בהתחשב בכך שהסכך סוך על הארץ טרם בא על פתרונו, אך קשה לחיות אתו. מעטים כל-כך הגשרים המתוחים על פני התהום. פירוש הדבר, שכתבת נוסעת לחברון לשוחח עם היהודים המתגוררים שם, המתארים את שכניהם הפלסטינים כחיות; אחר-כך היא חוצה את הרחוב, ושומעת אותם דברים ממש על היהודים.

מכל המקומות שסיקרת

בעולם, זה היחיד שבו

ההגנות נזקפת לגנותי

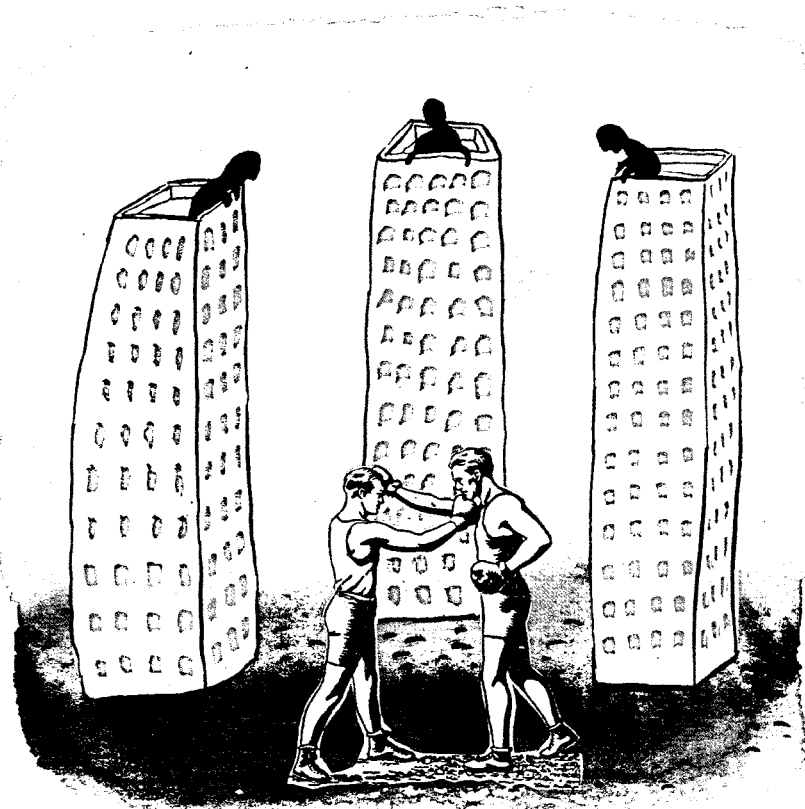
חוסר הסובלנות משתקף גם במכתבים ובטל-פונים של קוראים. כשאני כותבת סיפור המכיר בנקודת מבטם של הפלסטינים ומתאר אותם כבני-אדם, מאשימים אותי שכתבתי סיפור פרו-פלסטיני, וכשאני כותבת על מתנחלים יהודים המספרים לי את סיפורם, אני מואשמת בפרו-ישראליות.

כעיתונאים אנו מנסים לשמור על עקביות ולהבטיח שמספר הפניות בטלפון שנקבל מכל צד יהיה דומה, אך לרבים מן הקוראים אין

בכך די. הנה דוגמה למכתב שקיבלתי מרואה-חשבון מברלי-הילס, בתגובה על דיווח על אזרחיה הערבים של ישראל:

"את אובייקטיבית, את בוחנת כל נושא מכל זווית. את הוגנת. את כתבת טובה. אבל את גם סטרילית. את בוחנת את הבעיה בעיני מנת-חת, אך את... חוששת או גרתעת מנקיטת עמדה, ובסכסוך הזה, לפעמים צד אחד צודק לגמרי, וצד אחר טועה לגמרי."

מכל המקומות שסיקרת בעולם, זה היחיד שבו ההגנות נזקפת לגנותי. ■

איור: יערה עשת

הסכסוך הישראלי-פלסטיני. זה, כמובן, הסיפור הראשי כאן. שני עמים, ארץ אחת, שניהם רוצים אותה. אפשרות ההתנגשות אינה מרפה, ויש לה פוטנציאל גדול לסחוף לתוכה את רוב העולם. ייתכן שאנשים מעדיפים לקרוא על נושאים מוכרים וקרובים יותר, אך הם רוצים לדעת אם המלחמה קרובה.

הסיוע האמריקאי. ישראל מקבלת כשלושה מיליארד דולר בשנה, יותר מכל ארץ אחרת, וישראל ומצרים יחד זוכות ברוב רובו של סיוע החוץ האמריקאי. האמריקאים רוצים לדעת לאן הולך כספם, ומה הם מקבלים תמורתו.

השדולה היהודית. השדולה של יהודי ארצות-הברית וזו של ישראל

מרג'ורי מילר היא כתבת ה"לוס-אנג'לס טיימס" בישראל

לכל ספק. די בכך שמנהלי החברה עצמם האמינו בכך. לעומת זאת, השופטים סלוצקי ווסרקרוג קיבלו את הערעור, והפכו את החלטתו של בית-משפט השלום.

השופטים בחנו את ההסכם הקיבוצי בין החברה הנתבעת לבין איגוד קציני הים, שם נקבעו כללים להוכחת עילות הפיטורים. השופטים סלוצקי ווסרקרוג סברו כי החברה לא נקטה אמצעים סבירים לפני משלוח המכתב, כדי לוודא שתוכנו הוא אכן אמת וכי דרורי אכן גנב רכוש מהחברה.

השופטת ווסרקרוג קבעה כי אי-קיום בורות בדבר נסיבות הפיטורים בין החברה לבין איגוד קציני הים, שייצג את רב-החובל, לאחר משלוח המכתב, והסתפקותה בכירור פנימי, בניגוד להסכם הקיבוצי - מצביעים על העדר תום לב של החברה. כמו כן, התלונה של החברה

מכתבים אינם מחסנים

אחת ההגנות של מפרסם לשון הרע היא אם פרסם את לשון הרע מכוח חובה חוקית, מוסרית או חברתית, פרסום שנעשה בתום לב. בשני פסקי דין שניתנו לאחרונה, בבית-המשפט המחוזי בחיפה ובבית-משפט השלום בירושלים, נדונו פרסומים לא עיתונאיים, אלא פרסום באמצעות מכתב (שאף הוא "פרסום" לפי החוק), כאשר כותבי המכתבים התגוננו, בעיקר, בטענה שפרסום המכתב היה מתוך חובה וכדי להגן על עניינם.

בבית-המשפט המחוזי בחיפה ישבו השופטים מלכיאל סלוצקי, יגאל גריל ושלומית ווסרקרוג בערעורו של ניצן דרורי, רב-חובל לשעבר בחברת "אל-ים אוניות", על פסק-דינו של השופט חנוך שילוני בבית-משפט השלום.

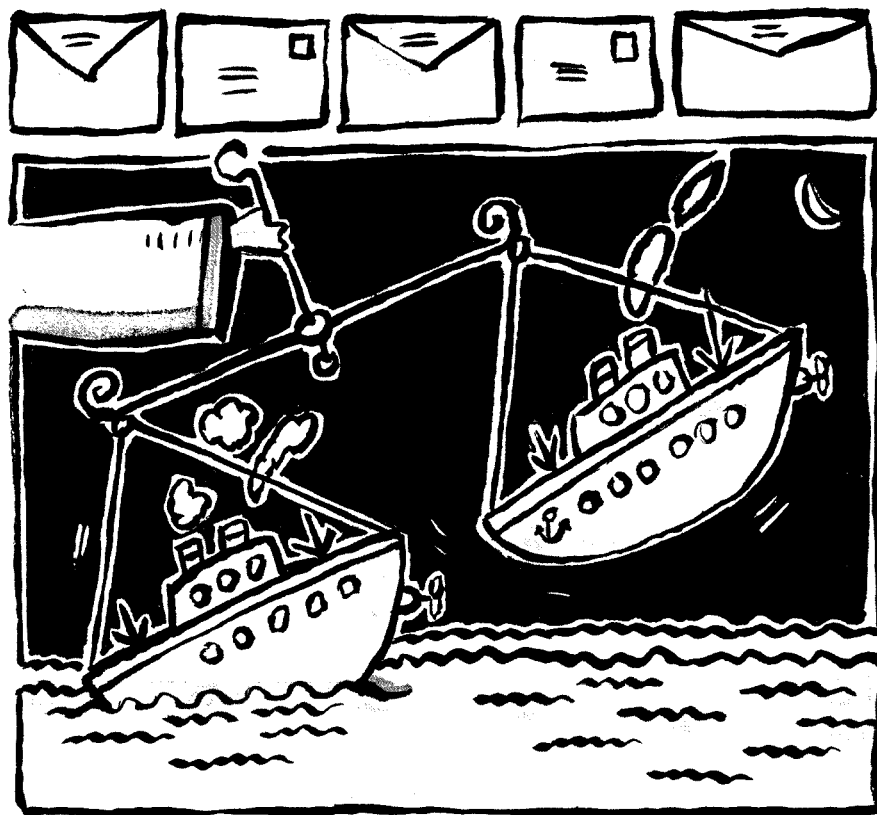
דרורי הגיש תביעת לשון הרע בבית-משפט השלום נגד החברה ועובדיה, לאחר שהללו פיטרו אותו במכתב שבו נאמר כי הסיבות לפיטוריו הן מעילה באמון המעביד, כישלון במילוי התפקיד וגניבה מהמעביד. לפי ההסכם הקיבוצי בין החברה לבין איגוד קציני הים, נשלח העתק המכתב גם לאיגוד.

דרורי טען כי טענות אלו מעולם לא הוכחו, והשופט שילוני אכן קבע כי במכתב ובהודעה לאיגוד קציני הים יש משום לשון הרע, בעיקר בייחוס הגניבה מרכוש המעביד.

מנגד קבע השופט שילוני כי לחברה ולעובדיה היה עומדת הגנת תום הלב, משום שפרסום הודעת הפיטורים נבע מחובתה לפי ההסכם הקיבוצי שחל עליה. כמו כן קבע השופט כי הפרסום לא חרג מהסביר בנסיבות המקרה, וכי מנהלי החברה האמינו באמיתות הפרסום, דהיינו, שדרורי אכן גנב רכוש מהחברה.

השופט קבע כי לצורך ההגנה לפי חוק איסור לשון הרע, הנתבעים לא חייבים להוכיח מעבר לכל ספק שהמערער עבר עבירה של גניבה ממעביד. די בכך שהיו ראיות לכאורה בעניין זה. החברה גם הגישה תלונה על הגניבה למשטרה, וזו נסגרה מ"חוסר עניין לציבור".

בדעת מיעוט קבע השופט גריל בבית-המשפט המחוזי כי שופט השלום צדק במסקנותיו, שכן לאור ההסכם הקיבוצי, לא היתה לחברה ברירה אלא לשלוח את העתק המכתב לאיגוד קציני הים, מה עוד שההסכם מאפשר פיטורים רק בשל עילות מסוימות, ולכן גם צריך לפרט בפני האיגוד מה היו עילות הפיטורים במקרה זה. בנוסף, רב-החובל עצמו הוא זה שביקש שאיגוד קציני הים יהיה מעורב בעניינו. השופט גם סבר שהחברה ומנהליה הוכיחו שהם עצמם האמינו בתוכן מכתבם, ושופט השלום ששמע את עדויותיהם בחר להאמין להם. כמו כן, אין צורך להוכיח את תוכן מכתבה של החברה לרב-החובל מעבר

איור: נטום אילובין

למשטרה, שהוגשה באיחור ניכר לאחר המעשה (תלונה שלא התבררה, כאמור), אף היא מצביעה על חוסר תום לב של החברה. שלושת השופטים הסכימו, עם זאת, כי במכתב עצמו יש משום לשון הרע, וגם שני שופטי הרוב הסכימו כי הוא אכן פורסם לפי חובה של החברה, בהתאם להסכם הקיבוצי, אלא שפרסום זה לא נעשה בתום לב. לצורך הוכחת תום לב או העדרו הסתמכו השופטים על נתונים המאוחרים לעצם הפרסום, ודעתם היתה הפוכה מדעת שופט השלום והשופט גריל בבית-המשפט המחוזי.

מנגד, בבית-משפט השלום בירושלים, בפני השופט משה גל, התבררה תביעתו של יואב בהירי נגד בתיה כרמון. בהירי, עובד משרד החוץ לשעבר, היה, בין היתר, גם השגריר בפיליפינים. זמן קצר לפני פרישתו הותר לו לעבוד במשרה חלקית במשרד עורכי-דין, ולצורך עבודה זו נפגש בהירי עם כרמון, מנהלת מחלקת אשרות במנהל

עניין כשר או מכוח חובה חוקית, מוסרית או חברתית – תחייב פיצוי, אלא אם כן יוכיח הפוגע תום לב. עם זאת, בפועל נראה כי מדובר ב"קפיצת מדרגה" מבחינת יחסו של בית-המשפט לסוגיה זו, שכן בשני המקרים הטילו בתי-המשפט נטל גבוה יותר על המפרסמים להוכיח תום לבם.

טעות בזיהוי היא לא לשון הרע

בפני השופט ד"ר עוונני חבש בבית-המשפט המחוזי בירושלים התבררה לאחרונה תביעתו של ד"ר מיכאל גולדשטיין, שעוגמת נפש רבה נגרמה לו לפני כארבע שנים, לאחר הטבח במערת המכפלה. ביום שישי, מיד לאחר הטבח במערת המכפלה, פורסמה ב"ידיעות אחרונות", הן בעמוד הראשון של העיתון והן בעמוד הראשון של המוסף לשבת, תמונתו של ד"ר מיכאל גולדשטיין מתקופת שירותו במילואים כשהיא מלווה בכיתוב: "ברוך גולדשטיין בתצלום משירות מילואים, מתחיק טיל לאו בידיו".

בירורו שלאחר מעשה העלה כי מזכירה בעיתון סיפרה שאביה שירת במילואים עם ד"ר ברוך גולדשטיין. העיתון פנה לאבי המזכירה וזה אישר את דברי בתו והסכים לפרסום התמונה. בדיעבד התבררה הטעות המביכה: אבי המזכירה שירת במילואים עם התובע, ד"ר מיכאל גולדשטיין, ולא עם הרוצח ד"ר ברוך גולדשטיין.

התובע, ההמום מפרסום תמונתו, פנה מיד ל"ידיעות" ודרש התנצ"ת לות בגודל זהה ובמקום זהה ופרסום הכחשה מדי יום. ב"ידיעות אחרונות" מיהרו לעשות בירורים, ומשהסתברה להם טעותם, פרסמו פעמיים ים התנצלות בעמודים הפנימיים של העיתון. מיכאל גולדשטיין לא הסתפק בכך, והגיש תביעה על סך 660 אלף ש"ח. הוא טען כי פרסום תמונתו כ"ברוך גולדשטיין" מהווה לשון הרע, בעיקר משום שהציבור עלול לראות בו את מבצע הטבח, או לייחס קשר בין הרוצח האמיתי לבינו, בין אם קשר לדעות ולמעשים ובין אם קשרי משפחה.

העיתון טען, לעומת זאת, שמדובר אמנם בטעות מביכה, אבל אין היא "לשון הרע", הן משום שלא ניתן לזהות את התובע לפי התמונה, ובעיקר משום שידוע שברוך גולדשטיין מת בשעת הטבח במערת המכפלה, ואיש לא יכול לטעות ולחשוב שהתובע הוא ברוך גולדשטיין. השופט ד"ר חבש קיבל את טענת בא-כוח "ידיעות אחרונות" וקבע שידוע לכול שברוך גולדשטיין מת בשעת הטבח ולפיכך אין כל אפשרות שהציבור יסבור שהתובע הוא הרוצח.

יותר מזה, השופט קבע כי גם אם יש דמיון פיזי בין השניים, לא ניתן יהיה לייחס לתובע את מעשיו של ברוך גולדשטיין, שהרי אדם סביר לא יקיש דמיון בחזות (אם זה אכן קיים) לדמיון בדעות. השופט ציין כי מתוך הקשר התמונה לא יסיק מי שפוגש בתובע שהוא קרוב משפחה תו של הרוצח. במיוחד האנשים המכירים אותו יבינו כי מדובר בטעות. בדונו בהתנצלות שפרסם "ידיעות אחרונות", גילה השופט הבנה לעוגמת הנפש שנגרמה לד"ר מיכאל גולדשטיין, והצדיק התנצלות במקרה זה, אולם קבע כי אין בה כדי להצביע על הודאת העיתון בכך שמדובר ב"לשון הרע". השופט שב והזכיר כי המבחן הוא לא מה חושב נפגע הפרסום אלא כיצד עלולה החברה לקבל את הפרסום; במקרה הנדון, הפרסום הביא לאי-נעימות ולעוגמת נפש לתובע, אולם אלו אינן בגדר "לשון הרע", שכן הפרסום לא הביא להשפלה, שנאה, בוז או לעג כלפי התובע. (תודה לעו"ד תמיר גליק) ■

איתן להמן הוא עורך-דין

האוכלוסין במשרד הפנים, כדי לברר מדוע לא מתירים כניסה לארץ של פועלי בניין מהפיליפינים. לדברי כרמון, הזכיר לה בהירי כי שימש בעבר שגריר ישראל בפיליפינים.

לאחר הפגישה דיווחה כרמון במזכר פנימי למשרד החוץ על תוכנה והוסיפה כי הגיע לידיה מידע, שבהירי קשר קשרים עם כמה פיליפינים, בהם אנשים בעלי רקע שלילי, ושניסה לפעול למענם עוד בהיותו השגריר שם. היא ביקשה כי המחלקה הקונסולרית תבדוק ותפעל בעניין. התובע טען כי יש במכתב לשון הרע, וכי נשלח לכתובת כללית בתוך משרד החוץ, למחלקה הקונסולרית ולמחלקת אסיה, ולא אישית לנושאי תפקידים ספציפיים.

כרמון טענה כי היה לה חשד שיש קשר בין בהירי לבין הלחץ ההולך וגובר לאפשר הבאתם לארץ של עובדים זרים מהפיליפינים. היא הדגישה כי המטרה היחידה של מכתבה הייתה להניע את הנוגעים בדבר לבדוק את החשדות שעלו אצלה (במהלך המשפט התברר כי דבר מהחשדות שהעלתה כרמון לא אומת).

כרמון טענה כי על המכתב ששלחה, במסגרת תפקידה, יש להחיל את ההגנה שהיתה זו חובתה, כעובדת משרד הפנים, לכתוב מכתב זה.

בשני פסקי דין של הזמן האחרון

נקבע כי פגיעה בשמו הטוב של אדם –

אפילו אם היא נעשית רק בתוך מסגרת

יחסי העבודה ואינה מופצת לתקשורת או

לגורמי חוץ – תחייב פיצוי, אלא

אם יוכיח הפוגע תום לב

הגנות נוספות שהעלתה הן כי הפרסום היה בהגשת תלונה על בהירי לממונה עליו או לרשות מוסמכת, וכי היה בכך עניין כשר של המדינה. השופט דחה טענות אלו, וקבע כי לא הוכח שכרמון פעלה בתום לב, שכן לא שלחה את המכתב למופקד על קבלת תלונות במשרד החוץ ואף לא ספציפית לממונה על בהירי, אלא באופן כללי למחלקה הקונסולרית ולמחלקת אסיה במשרד החוץ, שם יכול המכתב לעבור ידיים ועיניים רבות.

השופט גם למד מנוסח מכתבה של כרמון כי הוסיפה לו, מעבר ל"חשדות" בלבד, גם עובדות שלא פורשו כ"חשדות" ושלא היה בהן אמת, וגם בכך יש ללמד על חוסר תום לב.

הפרקליטות, שייצגה את כרמון, טענה כי לא ניתן להגיש תביעת לשון הרע נגד עובד ציבור, אולם השופט גל דחה את הטענה בנימוק שאף שלא ניתן להגיש תביעה נגד "מדינה" עצמה, ניתן להגיש תביעות לשון הרע נגד עובדיה.

השופט גל גם התייחס לחשש, שאותו הביעה הפרקליטות, כי חיובה של כרמון בתביעה עלול לרפות את ידיהם של מתלוננים עתידיים, אם במטרה ואם במקומות העבודה. על כך אמר השופט כי אף אם מותר להתלונן, יש להפנות את התלונה לגורם הרלבנטי, ואילו הפצתה של תלונה לגורמים אחרים חורגת מגדר "תום הלב" שמחייב החוק. לסיכום, חייב השופט את כרמון לשלם לבהירי סך של עשרים אלף שקל.

על פסק-הדין הגישה הפרקליטות ערעור לבית-המשפט המחוזי, שטרם נתברר.

בשני פסקי-הדין אמנם חזרו בתי-המשפט על חוק ופסיקה קודמת, כי פגיעה בשמו הטוב של אדם – אפילו אם היא נעשית רק בתוך מסגרת יחסי העבודה ואינה מופצת לתקשורת או לגורמי חוץ, וגם כאשר הפוגע סבור שיש לו חובה לפרסם פגיעה זו לצורך הגנה על

ובהפצת הגישה הרואה את תופעת הפריצה למחשבים באור המור, כעבירה פלילית מסוכנת. במקום זה הפכנו כולנו ניצבים בהצגה תקשורתית סלחנית ואוהדת לעבריינים.

יובל קרניאל
ד"ר יובל קרניאל הוא עורך-דין ומרצה לדיני תקשורת

נבילתו של רפי אונגר ז"ל

ראוי לשבח את עינו החדה של השופט גבריאל שטרסמן, שכעיתונאי בעבר הבחין ששמו של כתב קול-ישראל, רפי אונגר ז"ל, חסר באנדרטת הזיכרון לעיתונאים שנהרגו במילוי משימותיהם הנמצאת ב-Newseum בארלינגטון, וירג'יניה ("העין השביעית", פברואר 98). חבל שהאיגוד הארצי של עיתונאי ישראל לא נקט עד כה יוזמה, כנציג עיתונאי ישראל בארגונים המקצועיים הבינלאומיים, להכליל באתר ההנצחה בארלינגטון גם את העיתונאים והשדרים הישראלים שנפלו בעת מילוי תפקידם.

אבקש לתקן שני נתונים במכתבו של מר שטרסמן: חברנו רפי אונגר לא נפל במלחמת ששת הימים אלא במלחמת יום הכיפורים 1973, לאחר שהצטרף לחול"ם חבורת הפיקוד של האלוף אלברט מנדלר ז"ל, לסיקור האי-רועים מקרוב, כפי שידע ואהב לעשות: צמוד למרכז העניינים, אל מול האש. חבורת הפיקוד הזו נפגעה אנושות מפגז מרגמה מצרי בשבוע השני למלחמה. רפי ז"ל, שהיה אז איש מילואים ביחידת בקרה עורפית בקריה בחיל האוויר ואחד הכתבים המבריקים והמוכשרים ביותר של קול-ישראל באותה תקופה, "הת-נודב" במוצאי יום כיפור ההוא לצאת לחזית סיני בשליחות קול-ישראל במקום ההתייצב ביחידתו, כדי להביא את הדיווחים ואת קולות המלחמה אל מאזיני הרדיו.

עוד יש לציין כי רפי אונגר ז"ל הוא רק אחד מן העיתונאים מתחום השידור העברי שנפלו בעת מילוי משימותיהם; לוח הזיכרון במשרדי הנהלת רשות השידור מנציח את זכרם של עיתונאים, שדרים, צלמים, טכנאים ועובדים נוספים שנפלו במילוי משימותיהם במערכות ישראל מאז מלחמת העצמאות. גם הם אינם מונצחים בארלינגטון, וחבל.

איתן אלמו
איתן אלמו עמד בראש צוותי קול-ישראל וגלי-צה"ל בסיני במלחמת יום הכיפורים

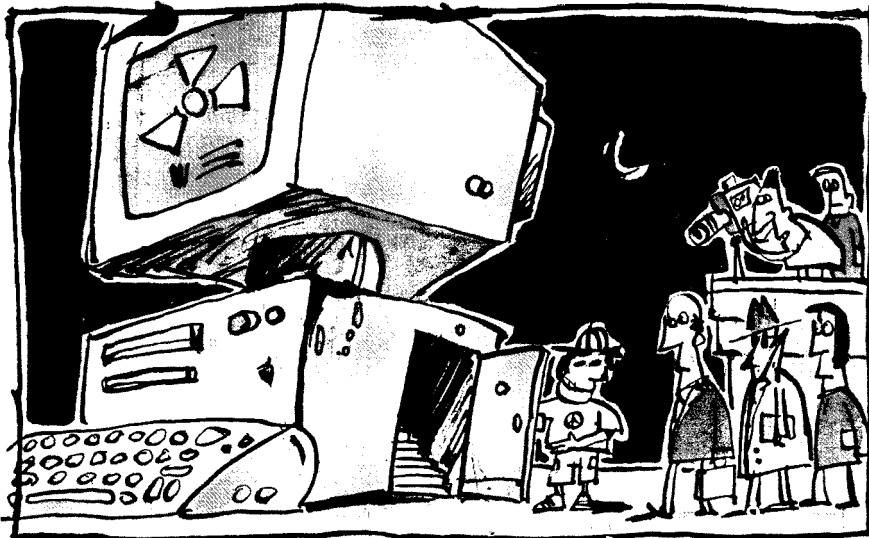
הם, העבירו לציבור תמונה צבוענית שעיקרה התפעלות ושעשוע מהתופעה של פריצה למחשבים על-ידי טובי בחורינו.

הדיון הענייני והמקצועי והמסקנה הציבורית החשובה, שעיקרה מסר לצעירים ולמחנכים בדבר חומרת המעשים - נעלמו לגמרי. התמור-נה היה כה מעוותת עד שנמצאו מבקרים, ביניהם העיתונאי גבי קסלר (במוסף העסקים של "מעריב" מיום 26.3.98), שמצאו לנכון להשתלח בחברי-הכנסת ובח"כ דליה איציק על הסלחנות והלגיטימציה שהם נתנו, לכאורה, לתופעה. המבקרים, שניזונו מהדיווחים בתק-שורת, לא היו יכולים לשער מה רב המרחק בין הדיווח לבין הדיון שנערך בישיבה. הדיון הציבורי בתופעת הפריצה למחשבים כולו וישיבת ועדת המדע של הכנסת עוותו לחלוטין.

תופעה זו חייבת להדליק נורה אדומה אצל כולנו. ההתמקדות של חלקים גדלים והולכים של התקשורת בגימיקים ובצבע שמסביב

הפכנו לניצבים בגימיק

ביום שלישי (24.3.98) השתתפתי בישיבה של ועדת המדע של הכנסת, שדנה בנושא אבטחת מידע במחשבים וברשת האינטרנט. בישיבה, שכונסה בעקבות מעצרו של ה"אנלייזר" שפרץ למחשבי הפנטגון, השתתפו נציגים בכירים של המשטרה, שירותי הביטחון השונים, משרדי הממשלה, מומחים לאבטחת מידע, משפטנים ואנשי אקדמיה ומחשבים. בדיון החשוב שהתקיים היתה הסכמה כללית כי הפריצה למחשבים היא תופעה עבריינית חמורה המסבה נזקים חמורים למשק ומסכנת את הביטחון והפרטיות של אזרחי המדינה. ברוח זו סוכמה הישיבה, ומשתתפיה יצאו בקריאה פומבית לציבור ולרשויות האכיפה לראות בחומרה את התופעה, ולא להקל בה ראש גם כאשר מדובר בפריצות ובחדירות הנעשות על-ידי צעירים חובבי מחשבים.

אור: נחום איזנבון

למהות, תוך ויתור מראש על החובה לדווח לציבור על התכנים והמהות של הדברים, מסכנת את היכולת לקיים דיון ציבורי משמעותי על בסיס עובדתי אמין. המדובר במעגל שוטה המזין את עצמו ומרחיק אותנו יותר ויותר מעיסוק בעצות האמיתיות והמורכבות שקיימות בכל תחום.

ח"כ איציק יודעת כי דיון רגיל בוועדת המדע בנושא אבטחת מידע לא יוכה כלל לסיקור. מכאן הנטייה לייצר לפחות גימיק אחד כדי למשוך את כלי התקשורת. אלה אמנם מגיעים, אך במקום לסקר את הישיבה כולה מסתפקים בכיסוי מקיף של הגימיק ובכך הופכים אותו מאירוע שולי למרכז ולמהות. לכלי התקשורת הועידו משתתפי הישיבה תפקיד חשוב בהעברת המסר החינוכי המרתיע,

ח"כ דליה איציק, יושבת ראש ועדת המדע, מכירה היטב את כלי התקשורת בישראל ודרכי פעולתם. כדי שיישבת הוועדה ועמדתה יסוקרו על-ידי כלי התקשורת נקטה ח"כ איציק גימיק לגיטימי והזמינה חובב מחשבים צעיר שידגים לחברי הוועדה את הקלות הבלתי נסבלת של הפריצה לאתרי אינטרנט. הדגמת הפריצה והסיפור הצבועני הנלווה לה הצליחו מעבר למשוער והחדירו את ישיבת הוועדה לכל מהדורות התדשות ברדיו ובטלוויזיה ולעמודים שלמים בעיתונות הכתובה. רק דבר אחד נשכח לחלוטין. מה לעזאזל אמרו שם כל המומחים וחברי-הכנסת בדיון שערכו? מה היתה מסקנת הדיון? כתבי כנסת שהיו במקום, צלמים ועיתונאים אחרים שרק שמעו על ההתרחשויות מחבריי

13 במרץ. מחוקק לעיר. חברת החדשות של הערוץ השני תוכל להקים את אולפניה החדשים גם מחוץ לתחום המוניציפלי של ירושלים - כך קבע בית-המשפט המחוזי בירושלים. ההחלטה תאפשר גם לאולפני ג.ג., השוכן נים בנווה-אילן, להתמודד במכרז על הקמת האולפנים. חברת "אור" לפני הבירה", השוכנת בירושלים ופנתה לבית-המשפט, הודיעה שתערער על ההחלטה.

17 במרץ. נתניהו על התקשורת. ראש הממשלה בנימין נתניהו בראיון ל"ספר השנה" של העיתונאים: "העיתונאים טעו וטועים בי כל הזמן... רוב הציבור אינו דוגל בערכים שיש לקהילת העיתונאים... אני קורא את הפרסומים עלי ומגתך. אי-אפשר להתייחס ברצינות למה שמתפרסם אצלנו... העיתון ידיעות אחרונות אינו חוצה את סף ביתי". לעומת זאת, חולק נתניהו בראיון שבחים ל"יומן הבוקר" של קול-ישראל.

19 במרץ. השעיות בגל"צ. עורך מבוקי החדשות, עדי טלמור, הושעה משידור עד לבידור, לאחר שאמר לכתב חובש כיפה, "אתם רצחתם את רבין". לטענת טלמור, הדברים נאמרו בעת יכוח הומוריסטי. קודם לכן הושעו השדרים אביב פרנקל וגיל קומר לאחר שהתברר כי השמיעו קולות על רקע תפילת "שמע ישראל" בשידור הבוקר של התחנה הצבאית.

26 במרץ. בלי שקיפות. בג"ץ דחה את תביעת איגוד המפיקים לחשוף את מהלכי הדיון בהענקת

11 במרץ. מחפשים מוצא. שרת התקשורת לימור ליבנת מסרה לחברי הוועדה לביקורת המדינה של הכנסת כי משרדה מחפש מתכנת סבירה לתחנת רדיו ייחודית לאזור יהודה ושומרון. בישיבת הוועדה נמסר על הערכה שהגיש ראש השב"כ עמי אילון, כאילו סגירת התחנה הפיראטית "ערוץ 7" תגרוור התקוממות של המתישבים בשטחים. לדברי יושב ראש הוועדה, ח"כ יוסי כץ, נמנעה המשטרה באוגוסט '97 מלפשוט על התחנה הפיראטית.

12 במרץ. מה קוראים. 49.5% מכלל האוכלוסייה קוראים בימי חול את העיתון "ידיעות אחרונות" (62.2% בסופי שבוע); 23.7% את "מעריב" (29.6% בסופי שבוע); את "הארץ": 6.4% בימי חול ו-7.9% בסופי שבוע. כך קובע סקר האיגוד הישראלי לפרסום. עוד קובע הסקר כי התחנה המואזנת ביותר היא רשת ב' של קול-ישראל (35%), ואחריה גלי-צה"ל (24.4%), רשת ג' (23.8%) וגלגל"צ (21.2%). לכל התחנות האזוריות האזינו 32.9%.

13 במרץ. יורים על עיתונאים. שמונה עיתונאים פלסטינים נפצעו בחברון מאש חיילי צה"ל. הצלמים סיקרו את התפרעות המתנחלים היהודים בשכונת אבו-סנינה. לדברי אחדים מן הפצועים, הם צעקו בעברית לחיילים ולשוטרי משמר הגבול: "אנחנו עיתונאים, למה יורים עלינו?"; אך החיילים לא הפסיקו לירות. צה"ל בתגובה: החיילים ירו לעבר מתפרעים במקום שהיה חשוך, וייתכן שהעיתונאים נפגעו כי היו עם המתפרעים.

חרדי לגרש את אשתו לאחר שנאנ"ס - לא היתה נכונה. הכתב משה סויסה, שהביא את הידיעה, התפטר מן העיתון. קודם לכן פרסם "הארץ" ידיעה מפורטת שהבהירה כי לסיפור על האונס והגירושין, שעורר הד נרחב באמצעי התקשורת, לא היה בסיס, והוא נפוץ באזור פרדס-כץ כשמועה.

9 במרץ. המשטרה חוקרת. משטרת הנגב חוקרת טענות כאילו חלק מכתבה ששודרה בתוכניתו של גלעד עדין, "כתב שטח", בערוץ הראשון, פוברק. המשטרה חקרה עיתונאי מהמקור מון "כל הנגב", עלי אבו-רביע, בחשד שהיה מעורב בהפצת מידע על הכנות לאינתיפאדה בקרב הבדואים. מן הערוץ הראשון נמסר כי חטיבת החדשות עומדת מאחורי כל מלה שנכללה בכתבה. בתום החקירה נמצא כי היה זה חשד שווא.

9 במרץ. הנפקה. חברת "מעריב החזקות" גייסה 49 מיליון ש"ח בהנפקת אגרות חוב. 25 מיליון מתוך האגרות שהונפקו נרכשו על-ידי חברת-בת של "מעריב".

10 במרץ. חוקרים הדלפות. חוקרי השב"כ החלו לחקור בכירים במשרד ראש הממשלה, במאמץ לגלות מי הדליף ידיעות מדיניות.

1 במרץ. מנכ"ל חדש-ישן. הממשלה אישרה את מינויו של אורי פורת לתפקיד מנכ"ל רשות-השידור. פורת, בן 63, כיהן בתפקיד קיד בשנים 1984-1989. באחרונה היה פורת יו"ר מועצת המנהלים של חברת ההפקות "ג.ג."

2 במרץ. הפיפל-מטר בא לעולם. מד הצפייה החדש למדידת שיעור הצפייה בטלוויזיה החל לפעול, ולראשונה נמסרו רשמית הנתונים. המדידה מתבצעת ב-385 בתים, שבהם מתגוררים כ-1,400 נפש, באמצעות מכשיר המאפשר לדעת בכל רגע נתון באיזו תוכנית צופים בני הבית. בראש טבלת הפיפל-מטר בשבוע הראשון להפעלתו עומדת התוכנית "פוקוס", שבה צפו 35.8% מן האוכלוסייה היהודית.

4 במרץ. לאודר רוצה לקנות. איש העסקים האמריקאי רונלד לאודר, הידוע בקשריו עם ראש הממשלה בנימין נתניהו, נפגש עם יושב ראש "מעריב" עופר נמרודי, כדי לדון באפשרות לרכוש 25% ממניות העיתון.

9 במרץ. "ידיעות אחרונות" מתנצל. העיתון "ידיעות אחרונות" התנצל בפני קוראיו על פרסום מידע שהתברר כבלתי נכון. ההודעה פורסמה לאחר שהתברר כי ידיעה כאילו רב אילץ בעל

אפריל 1998

לטיפול ואילו החשוד בתקיפה נעצר על ידי המשטרה.

8 באפריל. פרס העיתונות. התני פרס העיתונות על שם משה רון ז"ל הם אמנון אברמוביץ (ערוץ 1) וגדעון לוי ("הארץ"). פרסי הערכה יוענקו לרון רוניק ("הארץ") והביבה רוגר (קול ישראל). הפרסים מוענקים על ידי האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל.

11 באפריל. המשרד נסגר. הרשות הפלשתינית סגרה את משרדי סוכנות הידיעות "רויטרס" בשטחי הרשות. הצעד ננקט לאחר ש"רויטרס" הפיצה את הקלטת שבה נראה המבוקש עוואד עאוד-אללה, המכחיש כאילו הוא רצה את "המהנדס מס' 2" מוחי א-דין שריף, שגופתו נמצאה במכונית לאחר פיצוץ ברמאללה.

19 באפריל. פורת נכנס. המנכ"ל החדש של רשות השידור, אורי פורת, נכנס לתפקידו, על רקע ידיעות כי צפויים קיצוצים תקציביים ברשות כדי להתמודד עם הגרעון בקופתה. לדברי אורי פורת: "אם לא ייעשו צעדים חמורים מיד - בעוד חודשיים לא יהיה ממה לשלם משכורות לעובדי הרשות".

22 באפריל. המכירה אושרה. המועצה לשידורים בכבלים אישרה את מכירת חברת הכבלים "גוונים" לחברת "תבל". על פי ההחלטה תמשיך "גוונים", גם לאחר העברת הבעלות, להתקיים כחברה עצמאית. עוד נקבע כי זכויות מנויי "גוונים" ותנאי השירות שלהם לא ייפגעו. ■

5 באפריל. בג"ץ נגד פיראטים. ח"כ איתן כבל (עבודה) עתר לבג"ץ בתביעה שרשויות השלטון יפעלו כדי להחיל את החוק על תחנת הרדיו הפיראטית "ערוץ 7", הפועלת, על-פי ידיעות שונות, גם משטחים הנמצאים בשליטת ישראל. כבל טוען כי פעולה מתוכננת של המשטרה נגד הערוץ הבלתי חוקי נמנעה על-ידי משרד ראש הממשלה והשב"כ משיקולים שלדבריו הם פסולים ואינם ממין העניין.

5 באפריל. מכרו למנוכ"ל. המנהל הכללי הבא של הטלוויזיה החינוכית ייבחר באמצעות מכרו - בכך אישרה הממשלה את הצעתו של שר החינוך והתרבות, הרב יצחק לוי. קודמו של לוי בתפקיד, זבולון המר ז"ל, ביקש להגדיר את משרת מנכ"ל הטלוויזיה החינוכית כ"תפקיד אמון", והתכוון למנות לתפקיד את מרדכי שקלאר ללא מכרו. לוי החליט לקיים את המכרו, בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש ח"כ אברהם פורז (שינוי).

7 באפריל. הצלם נפצע. צלם של צוות טלוויזיה גרמני, אשר הגיע לשכונת נוה-רותם בפרדס-חנה כדי לצלם כתבה על הסכסוך בין חרדים לחילונים הוכה קשות בידי חרדי. הצלם אושפז

2 באפריל. הכתבת הותקפה. גבר שנכנס למשרדי היומון "אלאי" תיחאד" בנצרת שפך חומצה על הכתבת אמל שחאדה ופגע בידה. ההתקפה בוצעה בעקבות פרסום ידיעה בעיתון, הנוגעת למאבק החריף המתנהל בעיר בין העירייה לבין התנועה האיסלאמית על שטח במרכז העיר.

2 באפריל. מרדוק ישלם. חברת "טכנולוגיז ישראל" (אן.די.אר.), בבעלותו של איל העיתונות האוסטרלי רופרט מרדוק, תשלם למס הכנסה 15 מיליון ש"ח, וכל התיקים נגדה ייסגרו. ההסכם יביא לקצה חקירה שבה נחשדה החברה בהעלמות מס בשיעור מאות מיליוני דולרים.

5 באפריל. מתאחדים באנגליה. חברת "הולינגר" (בבעלות איש העסקים הקנדי קונארד בלאק), הבעלים של היומון בשפה האנגלית "ג'רוולס פוסט", רכשה 49% ממניות העיתון המתחרה, הדו-שבועון "ג'רוולס ריפורט". על-פי הסכם המיזוג, ישתפו פעולה שני העיתונים בתחומי מנהלה, אך ישמרו על עצמאות מערכתית. העורך הראשי של ה"ריפורט", הירש גודמן, יתמנה לסגן נשיא ה"פוסט". "ג'רוולס ריפורט" נוסד בשנת 1990 והתקיים עד כה באופן עצמאי.

הזכויות לשידורי הערוץ השני. בג"ץ פסק כי מועצת הרשות השנייה תעביר לידי האיגוד את ההחלטות הנוגעות לו, אולם היא אינה מחויבת בשקיפות מלאה.

26 במרץ. המגישה הושעתה. 26 במרץ. המגישה הושעתה והעורכת כרמית גיא הושעתה לימים אחדים משידור בקול-ישראל, לאחר שהעירה בשידור חי על ביטוי חריף שבו השתמש צ'רלי ביטון, מראשי היוזמה להענקת חנינה לעבריינים בשנת היובל, בראיון. "אני לא חושבת שיש מקום לביטויים כאלה בשידור", אמרה גיא לאחר שידור הכתבה של עמיתה, מיכאל טוכפלד, שבה אמר ביטון: "אהוד ברק והכנופיה שלו הם שקרנים". לאחר בירור, שבה כרמית גיא למיקרופון.

30 במרץ. להציל את המועצה. מליאת מועצת העיתונות החליטה להקים צוות לפתרון המשבר במועצה. המשבר נוצר עקב מחלוקת קשה על עבודת המועצה והחלטת האיגוד הארצי של העיתונאים להפסיק את התמיכה הכלכלית בה. האיגוד דחה את הטענות כאילו הוא נושא באחרי-ות למצב במועצה, ומתח ביקורת על כך שמועצת העיתונות לא התייצבה לימין העיתונאים בעת המאבק נגד תופעות האלימות הפיזיות והמילולית כלפי התקשורת, ואיננה מחייבת את המו"לים לממש כמה סעיפים בתקנון האתיקה הנוגעים להם, לרבות שקיפות עסקיהם. למחרת, ב-31 במרץ, החליט האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל להקים ועדה להתייאת מועצת העיתונות. ■